Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szociológia Intézet

Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult Pázmányos hallgatók tapasztalatai, kibővült kapcsolati tőkéje, jövőképe

Témavezető:
DARÓCZI GERGELY

Készítette:
MÉSZÁROS ÁGNES
kommunikáció-szociológia szak

Piliscsaba, 2011

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés 4

II. Az Erasmus programról 5

II.1. Az Erasmus program számokban 6

II.2. Erasmus-ösztöndíjas diákok szocio-ökonómiai háttere 11

III. Társadalmi tőke a szociológiai szakirodalomban 16

III.1. Pierre Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke 17

III.2. James Coleman társadalmi tőke koncepciója 21

III.3. Francis Fukuyama: *Bizalom* 24

III.4. Robert Putnam társadalmi tőke elmélete 26

IV. A barátság szociológiai megközelítése 31

V. A társadalmi tőke mérésére szolgáló indikátorok 38

VI. Magyar társadalomra vonatkozó társadalmi tőke kutatások 42

VI.1. Az internacionális kapcsolatok 45

VII. A kutatás és a kérdőív ismertetése 46

VII.1. Alkalmazott módszerek 47

VII.2. A minta 48

VII.3. Az Erasmusos félév megítélése 49

VII.3.1. Magánélet és anyagiak 51

VII.3.2. Az Erasmusos félév pozitív hozadékai 55

VII.3.3. Az Erasmusos félév utóhatásai 57

VII.4. Társas kapcsolatok, társadalmi tőke 60

VII.4.1. Az Erasmusos diákok közösségébe való integráltság mértéke 60

VII.4.2. Ismeretségek és baráti kapcsolatok az Erasmusos félév alatt 62

VII.4.3. Kapcsolattartás 66

VII.4.3.1. Kapcsolattartás kvantitatív szempontból 66

VII.4.3.2. Kapcsolattartás kvalitatív szempontból 69

VII.4.3.3. A kapcsolattartás módjai 71

VIII. Következtetések 73

IX. Bibliográfia 76

X. Függelék 80

XI. Záradék 104

I. Bevezetés

Magam is azon szerencsés diákok közé tartozom, akik Erasmus-ösztöndíjjal valamely európai egyetemen tanulhattak egy félévet. 2009 tavaszán négy és fél hónapig éltem a cseh fővárosban, Prágában, a neves Károly Egyetem Társadalomtudományi karának voltam hallgatója. A prágai félévet életem egyik legjobb időszakaként tartom számon a mai napig, és óriási pozitívumként élem meg, hogy a kint megismert külföldi barátaimmal még mindig tartjuk a kapcsolatot, többnyire elektronikus úton, és szerencsére többekkel adódott lehetőség újbóli személyes találkozásra is.

A prágai részképzés alatt hallgattam többek között egy Social Capital nevű kurzust, amely keretében a társadalmi tőke, mint szociológiai fogalommal kapcsolatos elméletekkel és az elméletekre épülő gyakorlati kutatásokkal volt lehetőségem megismerkedni. Már akkoriban felmerült bennem az ötlet, hogy érdemes lenne megvizsgálni a társadalmi tőke bővülésének kérdését Erasmusos diákok esetében, hiszen a külföldön töltött félév (szerencsésebbek esetében egy egész év) páratlan lehetőség arra, hogy a diákok más nemzetiségű fiatalokkal hosszabb időt töltsenek együtt, külföldi barátokat szerezzenek, nemzetközi kapcsolatokat építsenek. Ezen kívül különböző országokból való fiatalok együttélése, szabadidejük közös eltöltése tökéletes alapot ad különböző kultúrák megismerésére, esetleges sztereotípiák megcáfolására. Feltételezésem szerint az ember nyitottabbá válik, jobban figyel arra, hogy mi történik saját országán kívül a világban, valamint növekszik a mobilitásra való hajlandósága, többet szeretne utazni, bátrabban vág bele külföldi szakmai gyakorlatba, munkavállalásba.

Jelen szakdolgozatomban azt vizsgálom, hogy beszélhetünk-e egyfajta tipikus Erasmus utóhatás által befolyásolt jövőképről, továbbá fontos kérdésnek tartom annak feltérképezését, hogy az Erasmusos félév alatt intenzív kapcsolatok mennyire élnek tovább a hazautazást követően, mennyire számíthatók ténylegesen forrásértékű kapcsolatoknak a későbbiekben. A kapcsolatok vizsgálatával kapcsolatban bemutatom a társadalmi tőke fogalmával kapcsolatos legfontosabb elméleteket és mérésére használt leggyakoribb indikátorokat, amelyeket némileg módosítva használtam fel saját kérdőívem elkészítéséhez. A kutatást Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult Pázmányos bölcsész hallgatók körében végeztem, a Nemzetközi és Pályázati Osztály közreműködésével az érintett hallgatóknak egy online kérdőív linkjét jutattuk el e-mailben.

Az Európai Bizottság statisztikáin és néhány tanulmányán kívül nem sok kutatás készült az Erasmus-programmal kapcsolatban, az általam vizsgált Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult hallgatók kibővült kapcsolati tőkéjével és jövőképével kapcsolatos

kutatást nem találtam, amit forrásként felhasználhatnék, illetve amivel összevethetném a kérdőíves felmérés eredményeit. Emiatt elemzésem inkább esettanulmány jellegű, de bízom benne, hogy az adatgyűjtés hasznosnak bizonyul, rávilágít arra, hogy az Erasmusszal külföldön töltött időszakból az egyetemi tanulmányok színesítése mellett milyen sokat profitálhat maga az ösztöndíjas diák, és adott esetben saját országa és Európa is.

II. Az Erasmus programról

Az Erasmus-program az Európai Bizottság *Egész életen át tartó tanulás* nevű kezdeményezéséhez tartozó egyik pályázati lehetőség. Az Erasmus-program 1987-ben indult, nevét a világutazó humanista filozófusról, Rotterdami Erasmusról (1465-1536) kapta. Az Erasmus programnak több fajtája is létezik, legismertebb programtípusa keretében felsőoktatásban tanuló fiatalok egy másik európai egyetemen tanulhatnak egy vagy két szemesztert (3-12 hónapot). Az elmúlt 23 évben összesen 2,3 millió fiatal élt ezzel a lehetőséggel.[1] Az Európai Bizottság célkitűzése, hogy 2012-ig Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult hallgatók száma elérje a három milliót.[2] Jelenleg a 27 Európai Uniós ország mellett még az EGT-tagország Liechtenstein, Izland, Norvégia és Svájc, illetve az uniós tagjelölt Törökország, 2009 óta pedig Horvátország és Macedónia felsőoktatási intézményei és diákjai is részt vehetnek a programban.[3]

A 2007/2008-as év óta a még tanulmányaikat folytató egyetemi hallgatók számára egy újabb lehetőség elérhető, egy másik országban működő vállalkozásnál szakmai gyakorlat eltöltésére is lehet ösztöndíjat nyerni az Erasmus program keretében. Ezen kívül a program 1997 óta nyitott egyetemi oktatók számára is, ők valamely európai egyetemen taníthatnak legfeljebb hat hétig, valamint a felső oktatási intézményekben dolgozó nem oktatói állomány külföldi partnerintézménynél történő képzése is támogatott. Eddig összesen 250 000 vendégoktatónak és egyéb egyetemi alkalmazottnak nyújtott lehetőséget külföldi tapasztalatszerzésre az Erasmus program.[4] Az Erasmus program az intézmények közötti partnerségen alapul, a résztvevő egyetemeknek küldő intézményi voltuk mellett biztosítaniuk kell, hogy maguk is tudjanak külföldi diákokat (oktatókat) fogadni, idegen

---

[1] Tempus Közalapítvány – Erasmus
[2] European Comission – The ERASMUS Programme – studying in Europe and more
[3] Európai Bizottság (2010. 06. 21.) – Erasmus - Rekordszámú diák tanul vagy dolgozik külföldön
European Comission – Lifelong Learning Programme – National Agencies
European Comission – ERASMUS for students – get a new perspective on Europe
[4] European Comission – The ERASMUS Programme – studying in Europe and more

nyelvű órákat biztosítani számukra. Tehát az Erasmus nem csak az ösztöndíjasok számára nyújt lehetőséget a külföldi ismeretségek kötésére, hanem az egyetemek (valamint vállalkozások, mint szakmai gyakorlatos hallgatók fogadó intézménye) közötti együttműködést és kapcsolattartást is ösztönzi.

Szakdolgozatomban a továbbiakban kifejezetten a tanulmányi célú mobilitással foglalkozom, hiszen az Erasmus-ösztöndíj ezen fajtája a legnépszerűbb, és arányaiban is a legtöbben az egyetemi részképzés lehetőségével élnek: a hallgatók 84,7%-a tanult valamely külföldi egyetemen, 15,3%-uk pedig szakmai gyakorlaton vett részt a 2008-2009-es évben. (A két pályázati lehetőség kihasználása terén a magyar diákok esetében is jelentős különbség van: az említett tanévben 3518 magyar diák tanult külföldön, 539-en pedig gyakornokoskodtak egy európai vállalkozásnál.)[5] A tanulmányi mobilitás deklarált céljai, hogy a diákok egy másik országban való tanulással profitáljanak a tanulmányaik, nyelvtudásuk és kulturális ismereteik szempontjából egyaránt. Népszerűsítse az együttműködést az intézmények között, valamint színesítse a fogadó intézmények oktatási környezetét. Hozzájáruljon jól-képzett, nyitott és nemzetközileg tapasztalt fiatalok képzéséhez, akik a jövő szakmai értelmiségét adják majd.[6] Magyarországon az Erasmus-program központi koordinátora a Tempus Közalapítvány, karunkon pedig a Nemzetközi és Pályázati Osztály illetékes munkatársai foglalkoznak a pályázás lebonyolításával, illetve a külföldi diákok fogadásával való ügyintézéssel.

II.1. Az Erasmus program számokban

A következőkben a legfrissebb elérhető hivatalos 2008-2009-es összefoglaló statisztika (*The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview*) alapján szeretném bemutatni számszerűleg az Erasmus-ösztöndíjas hallgatók különböző jellemzőit.

Magyar hallgatók 1998 óta pályázhatnak Erasmus-ösztöndíjra, 2008-2009-es tanév végéig összesen 15 122 magyar diák vett részt részképzésen valamelyik európai egyetemen. Ez a szám az összes európai Erasmus-ösztöndíjas hallgató (2 065 148 fő a 2008-2009-es tanév végéig) 0,73%-t jelenti. A legnagyobb számban Németország, Spanyolország, Franciaország és Olaszország küld és fogad Erasmusos hallgatókat.[7] Magyar diákok legkedveltebb Erasmusos részképzési helyszínei Németország,

---

[5] European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 31.

[6] European Comission – ERASMUS Student Mobility for Studies

[7] European Comission – Erasmus - Statistics – Erasmus mobility – Outgoing Erasmus students from 1987/1988 to 2008/2009

Franciaország, Spanyolország és Finnország voltak a 2008-2009-es tanévben. Magyarországra Németországból, Spanyolországból és Franciaországból érkeztek a legtöbben.[8] Hazánk inkább küldő-, mint fogadó országként aktív: a 2008-2009-es tanévben 3518 magyar diák tanulhatott Erasmus-ösztöndíjjal külföldön (szakmai gyakorlaton résztvevőkkel együtt összesen 4057-en), míg magyarországi egyetemeken összesen 2205 külföldi diák tanult (szakmai gyakorlaton résztvevőkkel együtt összesen 2476 fő).[9]

Kopasz Károly, a Nemzetközi és Pályázati Osztály munkatársának elmondása szerint a Pázmány Bölcsészettudományi Karáról is kétszer annyi diák utazik külföldre tanulni, mint ahány karunkra érkezik. Félévente átlagosan 30-40 Pázmányos hallgató tanul Erasmus-ösztöndíjjal valamelyik partner egyetemen, a Pázmányon tanuló külföldi hallgatók száma a korábbi években szemeszterenként szokványos 10-11 fős létszámról a kétszeresére emelkedett, félévente 20-25 külföldi diák tanul a karunkon. Azonban ez az egyenlőtlenség tipikus jelenségnek mondható sok Európai országban: a közép-kelet-európai országok mindegyike (Ausztriát leszámítva), valamint Franciaország, Németország és Olaszország és több hallgatót küldött, mint fogadott a 2008/2009-es évben. A 2004-ben és 2007-ben csatlakozó új tagállamok közül egyedül Málta és Ciprus olyan országok, ahová több diák érkezik tanulni, mint ahányat az említett országok küldenek. 2003-2004 és 2008-2009 között a Közép-Európai országok esetében nőt mind a küldött és fogadott diákok száma, valamint a két szám közti különbség is kezd kiegyenlítődni, nő az ezen országokba tanulni érkező diákok száma.[10] (Ld. 1. és 2. ábra a következő oldalakon.)

Erasmus-ösztöndíjra legkorábban másodévesként lehet pályázni, így az Erasmusos hallgatók közül is a legtöbben a 22-23-24 éves korosztály tagjai közül kerülnek ki (az ösztöndíjban részesült 168 193 hallgató 70%-a), az Erasmusos-hallgatók átlagéletkora 23,5 év volt. Elenyésző számban harminc év fölötti korosztály is részt vesz az Erasmus-programban, például a legidősebb Erasmus-ösztöndíjasok 48 évesek voltak (25 fő), a legfiatalabbként pedig két 17 éves vett részt a programban. Nemek szerinti megoszlást tekintve az Erasmus hallgatók 60,6%-a nő, 39,4%-a férfi. Az Erasmusos hallgatók közül a legtöbben (41,6%) gazdasági, társadalomtudományi és jogi tárgyakat tanultak fogadóegyetemükön. Ezt követi a sorban a népszerűségi listán a humán és nyelvi terület (23,3%), valamint a műszaki, mérnöki tanulmányok (14,3%). Az európai uniós értékeknek

---

[8] Europass.hu (2010. 07. 27.) – A legtöbb "erasmusos" Németországba megy

[9] European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 38, 58, 60, 63

[10] European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 28, 38, 40, 62

megfelelően a fogyatékkal élők számára is nyitott az Erasmus program, a 2008-2009-es évben az Erasmus hallgatók 0,12%-a (203 fő) volt ösztöndíjat nyert fogyatékkal élő hallgató, akik közül a 12,8% (26 fő) magyar nemzetiségű volt. [11]

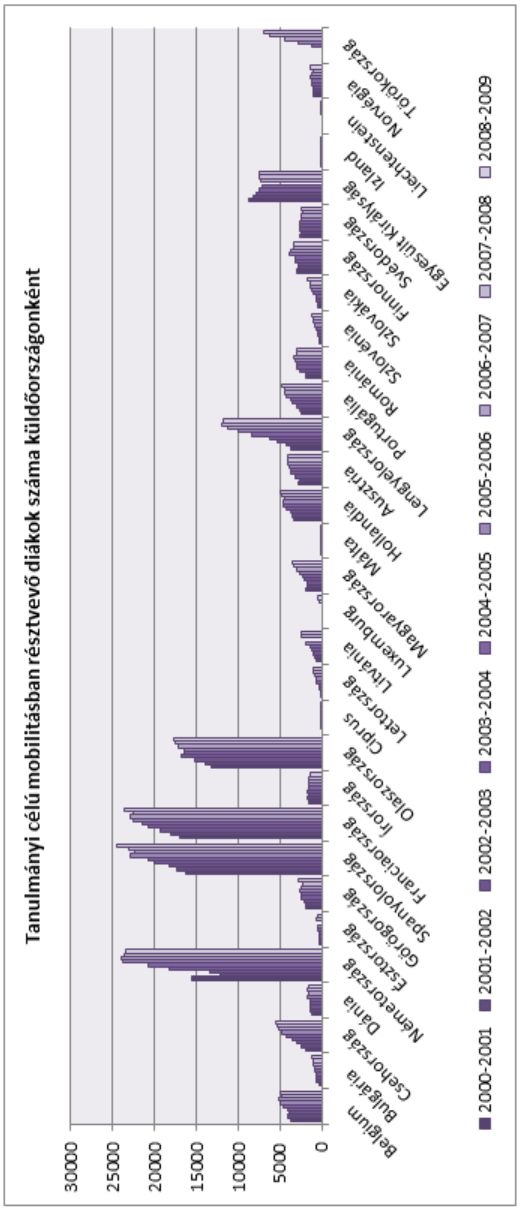

Tanév	Belgium	Bulgária	Csehország	Dánia	Németország	Észtország	Görögország	Spanyolország	Franciaország	Írország	Olaszország	Ciprus	Lettország	Litvánia	Luxemburg	Magyarország	Málta	Hollandia	Ausztria	Lengyelország	Portugália	Románia	Szlovénia	Szlovákia	Finnország	Svédország	Egyesült Királyság	Izland	Liechtenstein	Norvégia	Törökország
2000-2001	3690	376	2001	1294	15572	243	1846	16302	17025	1643	13210	0	182	616	0	1986	92	3422	2796	3675	2482	1899	227	505	2931	2720	8693	128	0	989	0
2001-2002	4083	621	2532	1336	12090	265	1887	17337	18061	1704	13947	72	209	823	0	1706	129	3548	2720	4238	2722	1964	354	578	2733	2408	8278	145	0	947	0
2002-2003	3970	612	3000	1426	13375	294	2115	18201	19277	1625	15209	91	232	1001	0	1804	72	3690	3254	5328	3036	2695	422	653	2765	2656	7795	156	0	1000	0
2003-2004	4064	751	3585	1332	18144	297	2385	19990	20786	1704	16809	64	308	1194	0	2035	119	4192	3667	6184	3491	3005	543	682	3251	2659	7457	214	0	1126	0
2004-2005	4623	777	4167	1418	20667	431	2490	20770	21372	1569	16417	89	607	1473	0	2282	130	4527	3762	8324	3748	2961	742	979	3260	2699	7153	195	0	1241	1142
2005-2006	4971	882	4725	1682	23838	511	2714	22885	22501	1567	16389	133	681	1910	0	2669	149	4624	3971	9974	4312	3260	879	1166	3851	2530	0	194	30	1412	2854
2006-2007	5119	938	5079	1587	23884	0	2465	22322	22961	1524	17195	129	807	0	0	3028	125	4502	4032	11219	4424	3347	972	1346	3773	2532	7235	189	44	1257	4438
2007-2008	4781	1078	5335	1674	23553	595	2308	23107	22556	1514	17562	148	968	2392	366	3292	107	4699	4133	11879	4471	2953	1018	1452	3265	2348	7523	210	30	1103	6274
2008-2009	5041	1283	5440	1648	23407	551	2737	24399	23560	1421	17754	144	1104	2425	426	3518	142	4902	4053	11784	4834	3064	1132	1703	3436	2413	7429	186	20	1317	6920

[12]

[11] European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 13, 30, 56, 66, 73

[12] 1. ábra. Tanulmányi célú mobilitásban résztvevő diákok száma küldő országonként (European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 58)

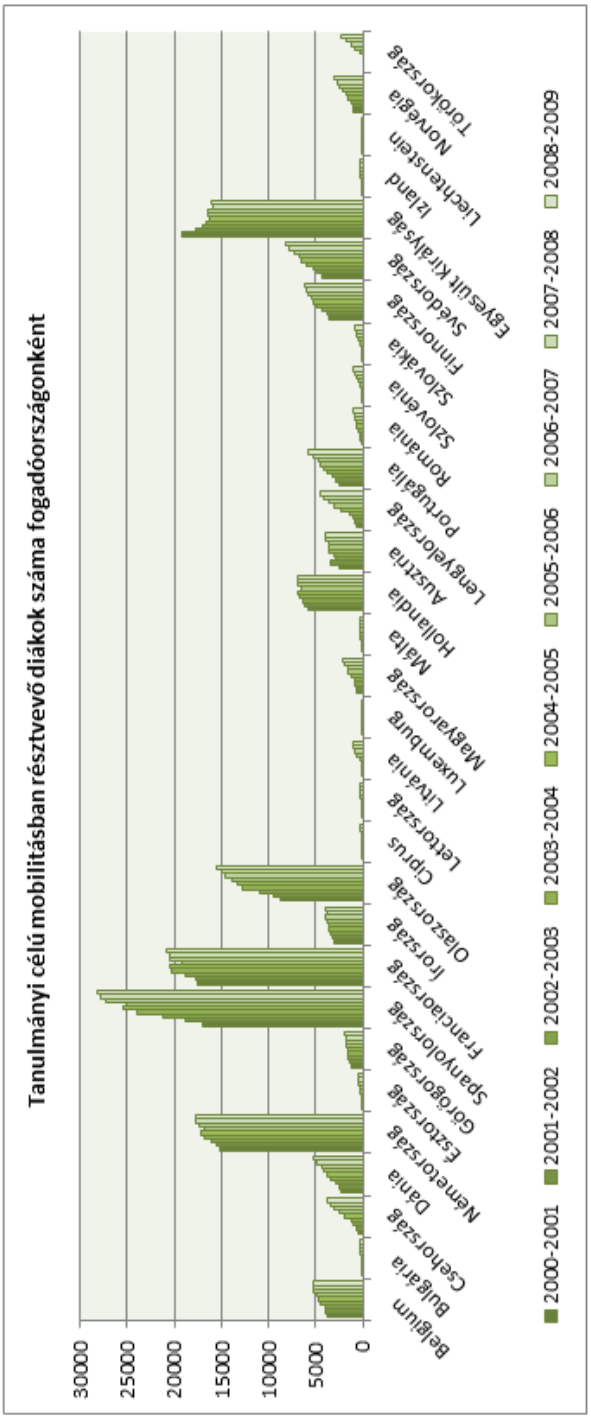

Tanév	Belgium	Bulgária	Csehország	Dánia	Németország	Észtország	Görögország	Spanyolország	Franciaország	Írország	Olaszország	Ciprus	Lettország	Litvánia	Luxemburg	Magyarország	Málta	Hollandia	Ausztria	Lengyelország	Portugália	Románia	Szlovénia	Szlovákia	Finnország	Svédország	Egyesült Királyság	Izland	Liechtenstein	Norvégia	Törökország
2000-2001	3729	26	556	2408	15118	85	1298	17008	17475	3119	8751	4	40	57	34	624	69	5761	2431	621	2536	204	61	59	3542	4412	19142	127	3	974	0
2001-2002	3897	51	732	2555	15506	115	1410	18830	17813	3245	9566	37	48	91	22	769	173	6144	3465	792	2883	275	108	111	3757	4901	17660	132	3	1100	0
2002-2003	4046	67	970	2883	16113	171	1545	21297	18825	3472	10973	64	45	132	13	853	202	6349	2834	994	3279	355	129	131	4427	5320	16987	170	7	1244	0
2003-2004	4504	89	1298	3385	16856	165	1589	24039	20249	3582	12706	62	65	216	14	951	250	6722	3158	1455	3762	535	201	181	4930	6078	16618	199	11	1518	0
2004-2005	4728	179	1945	3882	17265	275	1657	25501	20512	3654	13373	95	150	388	16	1297	310	6842	3534	2332	4165	602	378	284	5351	6625	16260	253	17	1841	299
2005-2006	4964	246	2513	4202	16876	358	1859	25021	19211	3854	13923	117	256	622	15	1526	271	6634	3636	3006	4461	653	583	483	5514	6826	16375	243	30	2161	823
2006-2007	5188	269	2987	4293	17409	477	1793	27272	20453	3984	14593	195	319	813	24	1689	329	6838	3681	3614	4665	781	734	635	5734	7210	16396	321	31	2505	1260
2007-2008	5254	367	3408	4966	17801	546	1811	27831	20502	3877	14982	228	354	989	45	1980	367	7002	3983	4135	5267	934	825	693	6064	7751	15975	274	36	2648	1799
2008-2009	5283	393	3764	5273	17722	591	1946	28175	20955	4061	15530	234	401	1117	53	2205	355	6894	4039	4528	5732	990	991	787	6115	8206	16055	353	34	3041	2360

[13]

Átlagosan 6,4 hónapig tanultak külföldön az Erasmusos diákok a 2008-2009-es évben, döntő többségük (41562 fő) 5 hónapig, azaz egy szemeszter erejéig. Az Erasmusos

[13] 2. ábra. Tanulmányi célú mobilitásban résztvevő diákok száma fogadó országonként (European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 60)

félév kezdetét megelőzően azon fogadó országok, melyek anyanyelve nem széles körben használt a nemzetközi kommunikációban, felsőoktatásban (tehát nem angol, német, francia vagy spanyol), szervezhetnek intenzív nyelvtanfolyamot az országukban tanulmányaikat az évben megkezdő Erasmusos hallgatók számára, hogy lehetőségük adódjon egy idegen országban a mindennapok „túléléséhez" szükséges alapfokú nyelvtudás elsajátítására. 2008-2009-es évben az Erasmus-ösztöndíjas hallgatók 5,6%-a vett részt EILC nyelvtanfolyamon, és arányait tekintve a magyar diákok voltak a legaktívabbak, a magyar nemzetiségű Erasmusos diákok 34%-a kihasználta az ingyenes nyelvtanfolyamban rejlő lehetőségeket.[14]

Az Erasmus-ösztöndíj hivatalosan csak részlegesen fedezi a külföldön tanulás során felmerülő tanulás költségeit, a 2008/2009-es évben az Erasmus tanulmányi ösztöndíj átlagos havi összege 253 euró volt, ami 4,5%-kal nagyobb, mint a megelőző évben (242 euró). Az Erasmus-ösztöndíj mértéke országonként eltérő, a központi Erasmus-költségvetés elosztása függ az adott ország hallgatói számának nagyságától, megélhetési költségektől, utazási távolságtól, valamint az Erasmus programért felelős nemzeti szerveknek is különböző ösztöndíj-elosztási politikáik lehetnek. Önfinanszírozó hallgatóként is részt lehet venni az ösztöndíj programban, ami azt jelenti, hogy a hallgató ugyanúgy élvezi az Erasmus-hallgatók számára elérhető lehetőségeket a fogadóegyetemen (pl. nem kell tandíjat fizetnie, ingyenes könyvtár használat), de megélhetésének finanszírozására ösztöndíjat nem kap. A 2008-2009-es évben, az Erasmusos hallgatók 2,46% (4138 fő) volt önfinanszírozó státuszban, ebből 60 fő (tanulmányi, szakmai gyakorlati ösztöndíjas együtt) volt magyar diák. A 2008-2009-es évben a legkevesebb ösztöndíjat osztrák hallgatók kapták, ami 175 euró volt, a legtöbbet ciprusi diákok, 960 eurót egy hónapra. Ausztria az egyetlen ország, amely 200 euró alatti havi ösztöndíjat biztosít hallgatói számára, de valószínűleg így több hallgató kapja meg a lehetőséget, hogy külföldön tanuljon, és Ausztria ezzel éri el a Erasmus-ösztöndíjban részesülő hallgatók átlag (0,91%) feletti arányszámát (1,73%) az összes hallgatói létszámhoz viszonyítva.[15] Továbbá feltételezhető, hogy mivel Ausztriában egyébként is magasak a megélhetési költségek, ezért kevés olyan más ország van, ahol drágább lenne az élet egy osztrák diák

---

[14] European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 69-70, 18
European Comission - ERASMUS Intensive Language Courses (EILC)

[15] European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 71-73, 13, 52, 33

számára, és jelentősebb összeget kellene fordítani a megélhetésre az ausztriai viszonyokhoz képest.

Magyar diákok számára 316 euró volt az átlagos havi Erasmus-ösztöndíj mértéke.[16] A küldő intézmények az ösztöndíj nagyságának meghatározásakor nyilván számításba vették azt, hogy még ez az európai ösztöndíj átlagnál magasabb összeg is a nyugat-európai országokban leginkább a kollégiumi lakhatás költségeit fedezi, az ezen felül felmerülő költségek fedezését önállóan kell megoldani, ami egy Közép-Kelet-Európából jövő diák és családja számára jelentős kiadásnak számít.

II.2. Erasmus-ösztöndíjas diákok szocio-ökonómiai háttere

Az Erasmus programban résztvevő hallgatók társadalmi-gazdasági hátteréről a legfontosabb információkat egy 2006-os tanulmány alapján mutatom be. Manuel Souto Otero és Andrew McCoshan kutatása (*Survey of the Socio-Economic Background of Erasmus students*)[17] vizsgálta az Erasmusos hallgatók háttere mellett anyagi helyzetüket is, valamint a szakdolgozatomhoz kapcsolódó résztémát is: az Erasmusos félév megítélését szubjektív és objektív szemszögből, továbbá a hallgatók integráltságát a nemzetközi diák közösségbe. A felmérés a 2004-2005-ös félévben Erasmus-ösztöndíjjal valamelyik résztvevő országban tanuló fiatal által kitöltött online kérdőív válaszait dolgozza fel: összesen 15 513 válaszadó volt 30 különböző ország diákjai közül. Abban a tanévben összesen 144 058 hallgató részesült Erasmus-ösztöndíjban, tehát körülbelül minden 10-11. hallgató kitöltötte a kérdőívet.

Az Erasmusos diákok legtöbbje a 21-23 éves korosztályból került ki a 2004-2005-ös tanévben is, nagyjából 60%-uk volt nő és 40%-uk pedig férfi. Ezek a demográfiai jellemzők az előzőekben ismertetett 2008-2009-es évben is szinte pontosan megegyezőnek mondhatóak. Családi állapotukat tekintve a hallgatók 93%-a volt egyedülálló, 5%-nak volt házastársa vagy élettársa, és 2% pedig elvált volt. A skandináv országok diákjai körében volt több házas, élettársi kapcsolatban élő, az északi országok fiataljainak mindössze 75%-a volt egyedülálló. Az Erasmusos hallgatók kevesebb, mint 1 százalékának pedig eltartott gyermekei is voltak a hazájában.

Az Erasmusos diákok jelentős többsége, 82%-a az első a családjában, aki hazáján kívül tanul, és ez az arány még magasabbnak mondható az újonnan csatlakozó és tagjelölt

---

[16] European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview: 72

[17] SOUTO OTERO, MANUEL – MCCOSHAN, ANDREW (2006) Survey of the Socio-Economic Background of Erasmus students. Final report.

országok tekintetében. Az Erasmusos-diákok nyelvtudása igen magas színvonalúnak mondható: anyanyelvén kívül a diákok 97%-a beszél legalább egy idegen nyelvet, 75%-a kettőt, 31%-uk pedig hármat. Az Erasmusos hallgatók szüleinek iskolai végzettségét tekintve a diákok 58%-a rendelkezik olyan felmenőkkel, akik közül legalább az egyik vett részt felsőfokú oktatásban. Ezzel kapcsolatos az a tény is, hogy a diákok 31%-a átlagnál jobbnak, 48%-a pedig átlagosként jellemezte családja jövedelmi szintjét (és mindössze 14% élt az átlagosnál alacsonyabb jövedelmű családban). Összefoglalásként elmondható, hogy az Erasmus-ösztöndíjas hallgatók a jómódú rétegekből kerülnek ki, a diákok többségének kiegyensúlyozott anyagi háttere, illetve képzett szülei vannak. A legalább átlagos jövedelmi szintű családok gyermekei számára vonzó kifejezetten a program, lehetőséget ad arra, hogy a fiatalok a családból elsőként külföldi tanulmányi tapasztalatokat szerezzenek.

A 2004-2005-ös évben a havi átlagos Erasmus-ösztöndíj mértéke 140 euró volt, amely Souto Otero és McCoshan elemzése szerint ez az összeg azon diákok számára fedezte a tanulmányok miatti külföldre költözéssel járó megélhetési költségek változását, akik már korábban is külön éltek szüleiktől, független életük finanszírozása egyébként is magasabb havi kiadással járt. Viszont azon diákok esetében, akik korábban a szüleiknél laktak, nem kellett sem albérletre, kollégiumra és külön étkezésre költeniük hazai tanulmányaik alatt, számukra jelentősen növekedtek havi kiadásaik a külföldön töltött félév alatt, és az Erasmus-ösztöndíj felmerülő többletköltségeinek kevesebb, mint felét (!) fedezte csak, így ezen diákok és családjaik számára az ösztöndíjas szemeszter jelentős anyagi megterhelést jelentett. Az elmúlt öt évben szerencsére már több, mint 100 euróval növekedett az ösztöndíj mértéke, így elméletileg nagyobb mértékben fedezi a diákok kiadásait, mint korábban.

Az Erasmus-ösztöndíj mértékét a diákok 55%-a kevésnek ítélte, de némileg javít a képen, hogy egyes országokban, egyetemeken kiegészítő támogatások, ösztöndíjak is igényelhetők (például előző félévi jó átlag esetén a normál tanulmányi ösztöndíj is jár a félév alatt), így alapvetően az Erasmusos félév alatti anyagi helyzet értékelésére európai átlagot tekintve kedvező válaszok születtek. A diákok 37%-a ítélte anyagi helyzetét a külföldön töltött félév alatt jónak vagy nagyon jónak, 44%-uk kielégítőnek, és 19% rossznak vagy nagyon rossznak. Tehát a diákok 81%-a elégedett volt anyagi helyzetével, azonban azt gondolom, hogy a 19%-os rossz anyagi helyzetről beszámolók aránya sem elhanyagolható, amely csoportba egyébként a magyar ösztöndíjasok 30%-a is sorolta magát. A legnagyobb problémát a fogadó országban tapasztalható megélhetési költségei

jelentették, a Dániában, Izlandon, Olaszországban, Norvégiában és az Egyesült Királyságban tanuló diákok 60%-a nem találta elégségesnek az ösztöndíj mértékét. A küldő országok sorát tekintve pedig, a magyar, izlandi, ír, olasz, román, török nemzetiségű diákok 65%-a (spanyol diákok 90%-a) ítélte kevésnek az ösztöndíjat.

Az adatok alapján megállapítható, hogy az Erasmusos félév a pénzügyi szempontból történő megítélésében jelentős szerepet játszik az, hogy az adott diák milyen családi háttérrel rendelkezik, szüleinek milyen magas a keresete; például az alacsony átlagos havi jövedelmű diákok aránytalanul nagymértékben voltak reprezentálva a külföldön töltött szemeszter alatt anyagi helyzetüket rossznak ítélő diákok között. Sokan az Erasmusos félév anyagi vonzata miatt meg se pályázzák az ösztöndíjat, a diákok 53%-nak volt olyan ismerőse, aki érdeklődött az Erasmus program iránt, viszont anyagi okok miatt nem jelentkezett. Ez az arány bolgár, görög, román, szlovén, spanyol, török diákok esetében 60% felett volt, portugál diákok esetében pedig 90% volt.

Az egyes diákoknál jelentkező anyagi megpróbáltatások ellenére is az Erasmusos-hallgatók 87%-a összességében pozitívként vagy nagyon pozitívként értékelte a külföldön töltött időszakot, és mindössze csak 2% ítélte rossznak vagy nagyon rossznak. A diákok 40%-ának megváltoztak a karrier elképzelései az Erasmusos félévet követően, 27% pedig kisebb mértékű változásról számolt be karriertervei esetében (mindössze 30%-ra nem volt hatással e téren a külföldi tapasztalat). A diákok 50%-a állította, hogy hasznos volt tanulmányai szempontjából, a hallgatók 55%-ának értékrendjében történt változás az Erasmusos félév hatására és a diákok majdhogynem 75%-a számolt be arról, hogy ez a tapasztalat jelentősen hozzájárult más kultúrákból jövő emberek megértéséhez (a diákok 20%-a valamekkora változásról számolt be ezen a téren). Így az Európai Unió egyik kulcsfontosságúnak tartott célja, a multikulturalizmus elfogadása, értékként való felfogása terén pozitív irányú változást 95%-os arányban sikerült elérni az Erasmus programnak köszönhetően.

Ahhoz, hogy a személyes tapasztalatok ilyen kimagasló mértékben jó arányokról számoljanak be fontos, hogy a diák jól érezze magát az Erasmusos félév alatt kialakuló multikulturális hallgatói környezetben. Az ösztöndíjasok 74%-a jónak vagy nagyon jónak tekintette az integrációja mértékét az Erasmusos közösségben, és mindössze 7% ítélte rossznak vagy nagyon rossznak (feltehetően ezek a diákok otthoni egyetemük diákéletébe sem illeszkedtek be igazán, mert a szintén 7% volt a küldő egyetemen magukat nem integráltnak érzők mértéke). Legmagasabb arányban (20%) az Egyesült Királyságból való és az ír diákok érezték magukat dezintegráltnak, a legsikeresebben pedig az osztrák,

bolgár, cseh, görög, magyar, litván, szlovák és szlovén hallgatók illeszkedtek be a sokszínű Erasmusos környezetbe.

Erasmus-ösztöndíjas diákok integrációja a fogadóegyetemen						
Diákok küldőországa	**Nagyon jó**	**Jó**	**Közepes**	**Rossz**	**Nagyon rossz**	**Összesen**
Ausztria	55,3%	24,9%	15,2%	4,3%	0,3%	100,0%
Belgium	43,3%	29,7%	19,3%	5,7%	2,0%	100,0%
Bulgária	59,8%	20,5%	16,4%	2,7%	0,5%	100,0%
Csehország	52,2%	27,1%	16,4%	3,0%	1,4%	100,0%
Dánia	31,8%	27,9%	28,6%	8,4%	3,2%	100,0%
Finnország	27,5%	35,1%	25,3%	9,6%	2,6%	100,0%
Franciaország	46,9%	27,7%	18,6%	5,6%	1,2%	100,0%
Németország	44,2%	31,2%	17,6%	4,8%	2,1%	100,0%
Görögország	60,2%	26,3%	9,8%	3,0%	0,8%	100,0%
Magyarország	51,3%	31,0%	11,7%	4,3%	1,6%	100,0%
Izland	37,5%	29,7%	18,8%	12,5%	1,6%	100,0%
Írország	34,9%	23,7%	19,4%	14,7%	7,3%	100,0%
Olaszország	48,5%	25,4%	18,5%	5,8%	1,8%	100,0%
Lettország	44,2%	38,8%	12,4%	3,3%	1,2%	100,0%
Litvánia	51,2%	25,8%	19,2%	2,5%	1,2%	100,0%
Hollandia	33,4%	29,1%	22,3%	10,5%	4,7%	100,0%
Norvégia	32,0%	30,0%	22,5%	12,5%	3,0%	100,0%
Lengyelország	48,2%	25,0%	17,5%	7,4%	2,0%	100,0%
Portugália	43,1%	32,7%	20,2%	3,3%	0,6%	100,0%
Románia	49,9%	29,2%	15,0%	5,2%	0,8%	100,0%
Szlovákia	55,5%	26,0%	14,2%	3,1%	1,2%	100,0%
Szlovénia	50,0%	27,7%	15,0%	4,8%	2,5%	100,0%
Spanyolország	45,2%	26,5%	20,9%	5,6%	1,9%	100,0%
Svédország	34,5%	37,9%	16,7%	8,8%	2,1%	100,0%
Törökország	44,8%	32,9%	15,2%	3,4%	3,7%	100,0%
Egyesült Királyság	30,2%	24,0%	26,4%	12,1%	7,3%	100,0%
Összesen:	45,8%	28,1%	18,2%	5,9%	2,0%	100,0%

3. táblázat: A különböző nemzetiségű diákok fogadóegyetemen való integrációjának megítélése [18]

Erasmus-ösztöndíjas diákok integrációja a küldőegyetemükön						
Diákok küldőországa	**Nagyon jó**	**Jó**	**Közepes**	**Rossz**	**Nagyon rossz**	**Összesen**
Ausztria	35,2%	31,9%	25,7%	5,9%	1,3%	100,0%
Belgium	40,7%	30,3%	21,3%	5,7%	2,0%	100,0%
Bulgária	57,5%	22,8%	13,7%	5,9%	0,0%	100,0%
Csehország	46,4%	32,7%	16,5%	3,7%	0,7%	100,0%
Dánia	40,9%	28,6%	19,5%	9,1%	1,9%	100,0%
Finnország	37,4%	44,3%	15,7%	2,2%	0,3%	100,0%

[18] SOUTO OTERO, MANUEL – MCCOSHAN, ANDREW (2006) Survey of the Socio-Economic Background of Erasmus students. Technical annexes of the final report. 86.

Franciaország	41,4%	34,4%	18,0%	4,8%	1,3%	100,0%
Németország	24,2%	38,1%	30,6%	6,3%	0,7%	100,0%
Görögország	21,1%	32,3%	33,1%	8,3%	5,3%	100,0%
Magyarország	42,3%	33,4%	17,0%	5,9%	1,3%	100,0%
Izland	59,4%	26,6%	6,3%	7,8%	0,0%	100,0%
Írország	65,1%	21,6%	10,8%	1,7%	0,9%	100,0%
Olaszország	41,4%	29,9%	19,0%	6,8%	2,9%	100,0%
Lettország	49,6%	38,8%	8,7%	2,5%	0,4%	100,0%
Litvánia	26,2%	35,7%	29,1%	6,4%	2,5%	100,0%
Hollandia	21,6%	32,8%	35,5%	8,1%	2,0%	100,0%
Norvégia	40,5%	32,5%	21,0%	5,0%	1,0%	100,0%
Lengyelország	25,9%	28,2%	29,4%	13,3%	3,2%	100,0%
Portugália	43,3%	40,6%	14,0%	1,5%	0,6%	100,0%
Románia	52,5%	26,9%	15,0%	4,9%	0,8%	100,0%
Szlovákia	48,0%	32,7%	14,2%	4,3%	0,8%	100,0%
Szlovénia	29,0%	31,2%	26,1%	11,1%	2,5%	100,0%
Spanyolország	41,1%	34,4%	19,8%	4,1%	0,5%	100,0%
Svédország	45,2%	39,7%	12,4%	2,1%	0,6%	100,0%
Törökország	37,0%	40,2%	17,7%	3,2%	1,8%	100,0%
Egyesült Királyság	58,5%	27,5%	11,1%	2,2%	0,8%	100,0%
Összesen:	38,7%	33,1%	20,6%	6,0%	1,6%	100,0%

4. táblázat: A küldő egyetemen való beilleszkedettség mértéke[19]

Habár az Erasmusos félév alatt végzett tárgyak beszámítanak az otthoni egyetemi tanulmányokba, az ösztöndíjas hallgatók több, mint negyedének a külföldi részképzés miatt meghosszabbodott az egyetem befejezéséhez szükséges idő. Feltételezhetően az előnyeit (például hazájukban nem elérhető szakirodalomhoz való hozzáférés) is ki tudták használni a külföldi tanulmányoknak, hiszen a fogadó egyetem nyújtotta szolgáltatásokkal, például könyvtár minősége, informatikai felszereltség, a hallgatók 77%-a elégedett volt. A diákok 85%-a emellett a félév alatt szinte az egyik legnagyobb kiadást jelentő szállások minőségében sem talált kivetni valót, többségük (48%) egyetemi kollégiumban lakott, 20%-uk pedig lakást bérelt a külföldi félév folyamán.

Összességében elmondható a 2004-2005-ös tanévben Erasmus ösztöndíjjal külföldi részképzésben résztvevő hallgatók körében, hogy a diákok döntő többsége kifejezetten pozitívan értékeli a külföldön, multikulturális környezetben eltöltött időszakot, viszont még mindig jelentős számban vannak olyanok, akik anyagi okok miatt nem jelentkeznek a programra, és elesnek a külföldi élmény- és tapasztalatszerzés lehetőségétől.

[19] SOUTO OTERO, MANUEL – MCCOSHAN, ANDREW (2006) Survey of the Socio-Economic Background of Erasmus students. Technical annexes of the final report. 87.

III. Társadalmi tőke a szociológiai szakirodalomban

Az Erasmusos félév alatt kötődött barátságok fontosságát szociológiai szempontból a társadalmi tőke fogalmának, illetve a fogalmat felhasználó elméletek bemutatásával szemléltetem. A társadalmi tőke fogalma különböző szerzőknél már a XX. század első évtizedeiben megjelent a társadalomtudományi szakirodalomban (Hanifan már 1916-ban használta a kifejezést),[20] és ahogy a szociológiában az gyakran előfordul, a szerzők némileg mást értenek a fogalom alatt, illetve különböző megközelítésből, eltérő elméleti keretbe foglalva mutatják be azt. Továbbá a társadalmi tőke fogalmát a különböző társadalomtudományok is eltérő módon értelmezik. „A szociológiai megközelítés a társadalmi normák és az emberi motiváció jelenségköréből indul ki, s ebből a szempontból írja le a bizalom, a kölcsönösség és a közösségi hálózatok jelentőségét."[21] A társadalmi tőke témájú tanulmányokban szinte kivétel nélkül hivatkozott négy szerző: Pierre Bourdieu, James S. Coleman, Francis Fukuyama és Robert Putnam sorolhatók a társadalmi tőke klasszikus szerzői közé.[22] Ha az említett szerzők munkásságából kiindulva számítjuk a társadalmi tőke, mint szociológiai fogalom történetét, akkor viszont relatíve fiatal, mindössze harminc éves elmélettel állunk szemben, ugyanis Bourdieu és Coleman az 1980-as években, Putnam és Fukuyama az 1990-es években írták vonatkozó műveiket.[23]

Oorschot, Arts és Gelissen tanulmányukban a négy klasszikus eltérő megközelítésmódját az alábbi módon rendszerezik:[24] Bourdieu és Coleman az egyének felől közelít, a társadalmi tőke az emberek közötti kapcsolatokban rejlik, tehát mikroszociológia megközelítést alkalmaznak. Fukuyama és Putnam műveiben kifejti, hogy a társadalmi tőkének egyéni vonatkozása mellett egy közösségi oldala is van, a társadalmi tőke fogalmát makroszociológiai szintre emelik, annak meglétét országok, kultúrák esetében elemzik.[25] Narayan egyesíti a társadalmi tőke mikro- és makroszintű megközelítését definíciójában: „A társadalmi tőke azon normák, kötelezettségek, bizalom és társadalmi kapcsolatok együttese, amelyek a társadalmi struktúrákba, az

---

[20] Putnam 2000: 19, ORBÁN – SZÁNTÓ 2005

[21] Skrabski – Kopp 2009: 192

[22] Gyakran említik még Robert S. Burt strukturális lyukak elméletét, valamint Nan Lin gazdasági megközelítését a társadalmi tőke főbb elméletei között, viszont az ő teóriáik nem relevánsak az Erasmusos-ismeretségek szempontjából, ezért velük nem foglalkozom.

[23] Oorschot –Arts – Gelissen 2006: 150

[24] Pamela Paxton 2002-es *Social Capital and Democracy: an Interdependent Relationship* írására hivatkozva megemlítik, hogy a társadalmi tőke még egy további: *mezo szinten* is elemzehető: így a mikro szint jelenti az egyéneket, kis csoportokat, a mezo szint a közösségeket és szervezeteket, a makroszint pedig a nemzetállamok, illetve több államra kiterjedő régiók elemzési szintjét. (Oorschot –Arts – Gelissen 2006: 151)

[25] Oorschot –Arts – Gelissen 2006: 150

intézményrendszerbe ágyazódva képessé teszi az embereket arra, hogy másokkal együttműködve egyéni és közösségi céljaikat elérhessék."[26] A továbbiakban ezen általános definíció alapját adó Bourdieu, Coleman, Putnam és Fukuyama elméleteit mutatom be egy-egy fejezetben.

III.1. Pierre Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke

Bourdieu szerint „a tőke vagy anyagi formában, vagy elsajátított, >>inkorporált<< formában felhalmozott munka."[27] A tőke további jellemzője, hogy bármilyen módon történő felhalmozásához idő kell. A tőke haszna, hogy profitot termelhet vagy önmagát reprodukálja, növeli. Bourdieu a tőkét „az objektív és szubjektív struktúrákban rejlő erőként" és „a társadalmi világ belső szabályszerűségeinek alapvető elveként"[28] jellemzi. Vagyis az emberek társadalmi kapcsolatai egyrészt folyománya is annak, hogy a társadalomban hol foglalunk helyet, valamint aktuális kapcsolataink meghatározzák azt is, hogy számunkra milyen gazdasági, kulturális, politikai források hozzáférhetőek. „A tőke a dolgok objektivitásában rejlő erő, amely arról gondoskodik, hogy ne minden legyen rögtön lehetséges vagy rögtön lehetetlen. A tőke különböző fajtáinak és alfajtáinak bizonyos időpontban adott elosztási struktúrája a társadalmi világ belső struktúrájának felel meg, vagyis azoknak a benne rejlő kényszereknek, amelyek a társadalmi valóság tartós működését meghatározzák és a gyakorlat sikeresélyeit eldöntik."[29]

A tőkének többféle megjelenési formája létezik, Bourdieu anyagi, kulturális és társadalmi tőkéről ír. A tőke különböző fajtái a hatalom különböző fajtáit jelentik Bourdieu szerint, és ezek egymásba transzformálhatók, az egyik területen felhalmozott tőkét át lehet konvertálni egy másik tőketípusban elérhető előnyökké. Például a leggyakrabban tulajdonjog formájában megjelenő *gazdasági tőké*t pénzzé lehet konvertálni.[30]

Magának a *kulturális* tőkének is három fajtája van. Az *intézményesült* formában kifejeződő kulturális tőke leginkább az oklevelekkel, bizonyítványokkal igazolható iskolai végzettség különböző típusaival ragadható meg. Bourdieu definíciója szerint: „az inkorporált kulturális tőke titulusok formájában történő objektiválása (…) Az iskolai végzettség titulusa a kulturális kompetencia bizonyítéka, amely tulajdonosának tartós és

---

[26] ALBERT – DÁVID – MOLNÁR 2007: 3
[27] Bourdieu 1999: 156
[28] Bourdieu 1999: 156
[29] Bourdieu 1999: 156-157
[30] Bourdieu 1999: 158-159

jogilag garantált konvencionális értéket kölcsönöz."[31] Az iskolai végzettség különböző fokozatai alapján eltérő társadalmi elismeréssel bír ez a tőketípus (például a diplomát magasabbra értékelik, mint az érettségit), és ennek a munkaerőpiacon az eltérő bérezésben kifejeződő pénzbeli értéke van. Az *inkorporált,* azaz belsővé tett kulturális tőke az egyén személyes műveltségét jelenti, felhalmozása hosszabb folyamat, az önképzésre személyesen kell időt beruháznunk, amely más dolgokról való lemondással jár. Abból a szempontból speciális ez a tőkeforma, hogy nem adható tovább másoknak. *Tárgyiasult* formában a kulturális tőke különböző kulturális javakban (festményekben, képekben, könyvekben, lexikonokban, technikai találmányokban, használati tárgyakban) található meg. Ezen tárgyak tulajdonjoga természetesen könnyen átruházható másokra, de a tárgyak élvezetéhez, használni tudásához szükséges érzék, illetve képesség az inkorporált tőkével van összefüggésben. Ahhoz, hogy egy tárgyat kulturális javak közé soroljanak, azaz szimbolikus tartalma legyen, az szükséges, hogy a tudományos vagy művészeti diskurzusban rendszeresen szó essen róla. [32]

A kulturális tőkével kapcsolatban Bourdieu megemlíti, hogy fontos a kulturális tőke családban való átöröklődésének figyelembe vétele, illetve vizsgálata: „a művelődési tevékenység képzési hozadéka attól a kulturális tőkétől függ, amelyet a család előzőleg beinvesztált, és hogy az iskolai végzettségi titulusok gazdasági és szociális hozadéka attól az ugyancsak örökölt társadalmi tőkétől függ, amelyet alátámasztásul igénybe vettek."[33] Röviden: az iskolai előmenetelt jelentősen meghatározza, hogy az oktatási rendszerbe való bekerülést megelőzően a diák milyen tartalmú kulturális tőkével rendelkezett a családban történő primer szocializációja révén. Továbbá „az is köztudott, hogy a kulturális tőkének a legkorábbi gyermekkortól kezdődő felhalmozása (…) csak azokban a családokban megy akadálytalanul és időveszteség nélkül végbe, amelyek olyan erős kulturális tőkével rendelkeznek, hogy az egész szocializációs időszak egyúttal felhalmozási időszak is. Ebből következik, hogy a kulturális tőke átadása kétségtelenül a legleplezettebb tőkeátörökítési forma."[34]

Bourdieu a *társadalmi tőké*t röviden a „társadalmi kötelezettségekből vagy >>kapcsolatokból<< fakadó tőkeként"[35] határozza meg, kicsit bővebben kifejtve pedig az alábbi módon definiálja a fogalmat: „A társadalmi tőke azon aktuális és potenciális

[31] Bourdieu 1999: 165
[32] Bourdieu 1999: 158-166
[33] Bourdieu 1999: 160
[34] Bourdieu 1999: 163
[35] Bourdieu 1999: 159

erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült *viszonyai* tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak, vagy másként kifejezve, olyan erőforrásokról van szó, amelyek az *egy csoporthoz való tartozáson* alapulnak".[36] Tehát Bourdieu értelmezése szerint a társadalmi tőke egy a kapcsolatokban rejlő erőforrás, amelyet az ismeretség, kölcsönös elismerés, egy csoporthoz való tartozás alapoz meg. A társadalmi tőke bizonyos esetekben intézményesülhet is: „akár valamilyen közös név felvétele révén, amely egy bizonyos családhoz, osztályhoz, törzshöz vagy valamilyen iskolához, párthoz, stb. való tartozást jelez (…) Ezáltal ez kvázi-valóságos a viszony valóságos létezést nyer, melyet a csereviszonyok tartanak életben és erősítenek tovább".[37] A társadalmi tőke fontos jellemzője, hogy fenntartásához folyamatos kapcsolattartás szükséges, amely megőrzi a társadalmi tőke azon potenciálját, hogy adott esetben mozgósítani lehessen, hiszen a kapcsolatok mozgósíthatósága adja meg a társadalmi tőke valós értékét.

A társadalmi tőke több okból sem független a másik két tőketípustól. Egyrészt az egymással kapcsolatban álló embereknek a gazdasági és kulturális tőke terén is közös nevezővel kell rendelkezniük ahhoz, hogy egymás kölcsönös elismerése megtörténhessen. Egy bizonyos csoporthoz tartozásból a csoport tagjai profitálhatnak, amely lehetőség a tagok közötti szolidaritás kialakulását eredményezi. Például az Egyesült Államokban tipikus jelenség, hogy egyes elit egyetemi klubok kifejezetten a társadalmi tőke koncentrálására jönnek létre. A társadalmi kapcsolatokból eredő profitok alatt leginkább a csoporttagok egymás iránti szívességei érthetők, amelyek például bizonyos magas pozíciókba való bejutással, illetve bizonyos információhoz való hozzájutással a későbbiekben akár konkrét anyagi profitot is eredményezhet a kedvezményezett számára. Másrészt a társadalmi tőke gazdasági tőkétől való függőségét alátámasztja, hogy a „társadalmi tőke újratermeléséhez elengedhetetlen az állandó csereaktusokban megvalósuló szakadatlan kapcsolattartás, amely újra és újra megerősíti a kölcsönös elismerést. A kapcsolattartás időbe és pénzbe és azáltal közvetlenül vagy közvetetten gazdasági tőkébe is kerül"[38]

A tőke különböző típusai egymásba konvertálhatók Bourdieu elmélete szerint, amelyek közül a gazdasági tőke a legmeghatározóbb, ezt tekinti Bourdieu a tőkefajták alapjának. Sok esetben önmagával a gazdasági tőkével rendelkezve könnyen hozzá lehet

---

[36] Bourdieu 1999: 167
[37] Bourdieu 1999: 167
[38] Bourdieu 1999: 170

jutni bizonyos javakhoz vagy szolgáltatásokhoz, de sokszor a pénz önmagában nem elég, egyes dolgok eléréséhez társadalmi-kapcsolati tőke vagy éppen kulturális tőke kell, viszont az ún. átváltási költségek nincsenek pontosan meghatározva, illetve kulturális és társadalmi tőkébe való befektetés esetén sosem biztosított, hogy befektetett idő-és energia megtérül-e valaha.

> „A különböző tőkefajták kölcsönös konvertálhatóságának ténye a kiindulópontja azon stratégiáknak, amelyek a tőke (és a társadalmi térben elfoglalt pozíció) újratermelését a lehető legcsekélyebb tőkeátalakítási költségek (átalakítási munka és a vele járó átalakítási veszteségek) segítségével kívánják elérni. A különféle tőkefajták reprodukálhatóságuk szerint különbözhetnek egymástól, tehát aszerint, hogy milyen könnyen ruházhatók át. (…) A különböző tőkefajták első látásra feltűnő összeegyeztethetetlensége ezért jelentős mértékű bizonytalanságot visz be a különböző tőkefajták tulajdonosai közötti valamennyi tranzakcióba. Ugyanez a helyzet a társadalmi tőkénél is, amikor is bizonyos hosszú távon hasznos kötelezettségek tőkéjéről van szó, ami kölcsönös ajándékok, szívességek, látogatások stb. során jön létre és termelődik újra – tehát olyan csereviszonyok terén, amelyek kifejezetten kizárják a számításokat és a garanciákat, és ezáltal a >>hálátlanság<< kockázatát idézik fel; hiszen mindig fennáll a veszélye, hogy megtagadják valamilyen adósi kötelezettség elismerését, amely egy ilyen jellegű, szerződés nélküli csereviszonyokból keletkezett.”[39]

Szakdolgozatom témájával, az Erasmus-ösztöndíjas külföldi tanulmányok szociológiai vonatkozásához véleményem szerint több dolgot is lehet kapcsolni Bourdieu elméletéből. Először is az Erasmus-programban való részvételhez meghatározott *kulturális tőké*vel rendelkezniük a jelentkezőknek: egyetemi tanulmányokat kell folytatniuk, ahol jó eredményeket kell elérniük, hiszen a jelentkezések elbírálásakor a tanulmányi átlag is döntő szempont; valamint legalább egy világnyelvet kell beszélniük, hogy a más országbeli egyetemi órákon való részvétel ne ütközzön nyelvi akadályokba. Ezen kívül a jelentkező diák családjának *gazdasági tőké*jének mértéke is fontos szempont, hiszen az Erasmus-ösztöndíj csak a költségek bizonyos részét fedezi, így a jelentkezőnek és családjának további anyagi hozzájárulást kell vállalnia a külföldi tanulmányok finanszírozásához. Maga az Erasmus-ösztöndíjas félév pedig egyértelműen lehetőséget ad a társadalmi, avagy nemzetközi kapcsolatok építésére, ezeket a kapcsolatokat pedig nevezhetjük *a társadalmi tőke intézményesített formájá*nak, hiszen egy idegen országban a külföldi cserediákok *csoportjához való tartozáson alapul*. A csoporthoz tartozás tudata megjelenik a külföldön töltött időszak alatt a fogadóegyetem Erasmusos diákközösségében, hazautazást követően pedig akár „globális szinten” is: jelentős tagot számlálnak a valaha, valahol Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult diákok csoportjai a Facebookon.[40]

---

[39] Bourdieu 1999: 175-176

[40] Facebook – Erasmus (kb. 80 000 tag)
Facebook - I'm sorry, I'm an Erasmus!!! (kb. 17 200 tag)
Facebook - How to survive after Erasmus (kb. 60 000 tag)
Facebook - I miss my Erasmus life (kb. 17 100 tag)
Facebook - I’m not the same after my Erasmus (kb. 21 200 tag)

Az Erasmusos félév alatt szerzett *ismeretségek* későbbiekben való *fenntartásá*hoz is idő- és pénz befektetésre van szükség: rendszeres email-írás vagy a Facebookon való kapcsolattartás *időigényes tevékenység*, valamint a személyes találkozások megvalósítása jelentős *anyagi befektetéssel jár* (sokkal nagyobbal, mint belföldi kapcsolattartás esetén): külföldi utazás, szállás, tömegközlekedés, fogyasztás költsége. Ezen költségek viszont jelentősen csökkenthetők rendszeresen ápolt nemzetközi kapcsolatok révén is: ha meglátogatott személy felajánlja, hogy szálljon meg nála ismerőse, máris nem kell hosztelre költeni, ha még ebédre, vacsorára is meghívja, akkor az étkezési költségek is csökkenthetők, így máris vonzóbbá válik a külföldre való utazás lehetősége – ezen dolgokat tekinthetjük véleményem szerint az Erasmusos ismeretségek leggyakoribb profitjának. Az Erasmusos kapcsolatok társadalmi és gazdasági tőke formában való megjelenő hasznossága kiegészül még kulturális tőke mivoltával is, hiszen a külföldön töltött időszak értékes élettapasztalat, lehetőséget ad különböző nemzetek, szokásaik megismerésére, és a multikulturális élmény hathat a diákok világlátására, kulturális ismereteire. Továbbá az Erasmusos félév például bizonyítéka lehet annak, hogy a diák ténylegesen aktív nyelvtudással rendelkezik, nem csak egy papírja van a nyelvvizsgáról, ami például egy állásinterjún vagy magára az állásinterjúra való bekerülést megelőzően, az önéletrajzok előszűrésekor jelentős pozitívum lehet.

III.2. James Coleman társadalmi tőke koncepciója

A társadalmi tőke fogalmát Coleman, Bourdieu-höz hasonlóan szintén az egyénekhez köti: olyan társadalmi-strukturális forrásokat ért társadalmi tőke alatt, amelyek tőkeelőnyt jelentenek az individuum számára. Orbán Annamária és Szántó Zoltán rövid definíciója szerint: a társadalmi tőke Colemannél „erőforrásként hasznosítható kapcsolatrendszer”.[41] Coleman szerint a társadalmi tőkét annak funkciója határozza meg, ami alatt az egyének cselekvéseinek előmozdítását érti. Tehát a társadalmi tőke jellemzője, hogy produktív, olyan dolgok elérését teszi lehetővé, amelyek nem történnének meg, ha a társadalmi tőke hiányozna. Coleman szerint a társadalmi tőke az egyetlen olyan tőkeforma, amely öröklődik az emberek közötti viszonyokban.[42]

Társadalmi tőke akkor jön létre, ha az emberek közötti kapcsolatok olyan módon változnak, hogy azok elősegítik a cselekvést. Coleman a társadalmi tőkét egyenlő oldalú

Facebook - There are two kinds of people: who have been Erasmus and who don't (kb. 7700 tag)

[41] ORBÁN – SZÁNTÓ 2005

[42] Coleman 1990: 302

háromszöggel szemlélteti, amelynél a háromszög csúcsai jelenti az egyéneket, háromszög oldalai pedig az egyéneket összekötő kapcsolatokat. Coleman leírása szerint a kulturális tőke az embereket szimbolizáló csomópontokban rejlik, a társadalmi tőke pedig a csomópontokat összekötő vonalakban, tehát „helyileg" az emberek közötti kapcsolatokban ölt testet. [43]

Coleman a társadalmi tőke több fajtáját mutatja be. A *kötelezettségek és elvárások* típusról akkor beszélünk, ha A szívességet tesz B-nek, akkor ez a cselekedet A elvárását, és B kötelezettségét alapozza meg – A egy „váltóval" rendelkezik – a szívesség jövőbeli viszonzására. Egyes társadalmi szerveződésekben, például egy szomszédságban az emberek mindig tesznek valamilyen szívességet a másiknak, általában mindegyik fél részéről nagy a még beváltatlan váltók száma, magas a kapcsolatokban rejlő társadalmi tőke szintje. Más társas közegben, ahol az egyének önállóbbak, kevésbé függnek egymástól, kevesebb váltó van, kisebb a társadalmi tőke e fajtájának mértéke. A társadalmi tőke ennek a típusával kapcsolatban meghatározó elemnek számít a bizalom mértéke az adott társadalmi közegben, a kölcsönös bizalom, hogy a kötelezettség egyszer vissza lesz térítve a jelen szívesség értékével arányosan. A kötelezettség alóli felszabadulás motivációja érthető dolognak számít, de Coleman felteszi a kérdést, hogy mi ösztönzi arra az embereket, hogy szívességeket tegyenek egymásnak? Szerinte az emberek akkor tesznek szívességeket egymásnak, ha a másik szükséghelyzetben van, de a segítőkész fél számára a szívesség megtétele nem jár különösebben nagy költséggel, viszont tisztábban azzal, hogy ez a szívesség a kedvezményezettnek jelentős segítséget jelent, olyannyira, hogy a későbbiekben kész lesz viszonozni majd jótéteményét. Viszont vannak olyan (racionális) emberek, akik kifejezetten megakadályozzák, hogy mások segítsenek nekik, így tehermentesítik magukat a szívességek későbbi viszonzásának kötelezettsége alól. [44]

A társadalmi tőke másik formáját jelenti az, hogy az *emberi kapcsolatokban információhoz jutási potenciál rejlik*. Az információ alapot ad a cselekvésnek, viszont önállóan információhoz jutni költséges, ezért kifizetődő „jó kapcsolatokkal" rendelkezni. Legyen az ember divatot követő nő vagy akár társadalomtudós, tájékozott ismerősökkel, kollégákkal körülvéve az ember időt takarít meg, az információ beszerzése különösebb erőfeszítés nélkül megtörténik a napi beszélgetések során. [45]

---

[43] Coleman 1990: 304
[44] Coleman 1990: 306-310
[45] Coleman 1990: 310

A *normák és szankciók* a társadalmi tőke harmadik típusának számítanak Coleman felosztásában, amelyek jellemző vonása, hogy nemcsak elősegítik a cselekvést, hanem épp ellenkezőleg, meggátolhatják a cselekvés bizonyos formáit, például a bűnözést. A szakirodalomban Coleman elméletéből a társadalmi tőke az előbbiekben felsorolt három típusát szokták említeni, de Coleman ebben az alfejezetben tárgyalja még a felhatalmazással járó kapcsolatokat (amikor is A átadja bizonyos cselekvési jogait B-nek, akkor B társadalmi tőkéje ezen jogokkal bővül); a jó célt szolgáló társadalmi szervezeteket (önkéntes szervezetek egy cél elérése után akár egy újabb megvalósításába is foghatnak, hiszen a kiépített társadalmi tőkéjük már megvan); bizonyos célok eléréséért munkálkodó akár forprofit vagy nonprofit szervezetek normál működéséből adódik, hogy hierarchikus módon épülnek fel; kötelezettségek, elvárások, felelősség, normák és szankciók struktúrája – vagyis kiépített társadalmi tőke – szükséges a szervezet sikeres működéséhez. [46]

Coleman Loury-t idézi a társadalmi tőke gyakorlati elidegeníthetetlenségének aspektusával kapcsolatban. A társadalmi tőke egy olyan forrás, aminek a használat során van értéke, és nem könnyen cserélhető (úgy, mint például a materiális javak). Ez az elgondolás szemben áll Bourdieu tőkeformák konvertálhatóságának elképzelésével. A fizikai és kulturális tőkéhez hasonlóan a társadalmi tőke is elértéktelenedik, ha nem kerül megújításra. A társadalmi kapcsolatok kihalnak, ha nem ápolják őket, a kötelezettségek és elvárások idővel elsorvadnak, és a normák a folyamatos interakcióktól függnek.[47]

Az Erasmus-programmal és hatásaival kapcsolatban Coleman elméletéből azt emelném ki, hogy ha az intenzív kapcsolattartás megmarad a hazautazást követően is, akkor a diákok motiváltak maradnak egymás meglátogatásában, ösztönözheti őket egy külföldi barátság az utazásra, azaz egy cselekvést mozdít elő. Az nemzetközi diákkapcsolatokban is jelentős információs potenciál rejlik, ahány országból van ismerőse egy diáknak, annyi országban van „bennfentes informátora" bármilyen, az adott országra vonatkozó kérdéssel kapcsolatban, nem feltétlen az internetes keresők és fórumok számítanak elsődleges forrásnak. A nemzetközi kapcsolatok pedig sajátos normákat is kreálhatnak, például egy multikulturális környezetben kifejezetten illetlen „nacionalista" gondolatokat hangoztatni, az európai történelem szégyenfoltjaiért megjegyzéseket tenni bizonyos nemzetek tagjainak (például II. világháború és németek szerepének kérdése), vagy akár nemzeti sztereotípiákon nevetni, nemzeti jellegzetességeket kifigurázni. Összességében úgy gondolom, hogy ez hozzájárul egy nyitott és egymást tisztelő látásmód

---

[46] Coleman 1990: 310-313; ORBÁN – SZÁNTÓ 2005
[47] Coleman 1990: 316, 321

kialakításához, ami idővel egymást elfogadóbbá, kooperatívabbá teheti az európai állampolgárokat.

III.3. Francis Fukuyama: Bizalom

Fukuyama *Bizalom* c. művében a bizalom gazdasági értékéről, fontosságáról értekezik. Fukuyama eltérő megközelítést használ Bourdieu-höz és Coleman-hez képest, makroszociológiai szemszögéből elemzi a bizalom, illetve a társadalmi tőke kérdését különböző kultúrák és társadalmak esetében. Fukuyama művének fő következtetése, hogy „egy nemzet jólétét és versenyképességét egyetlen, mindenhol észlelhető kulturális tényező határozza meg: a bizalom szintje az adott társadalomban."[48]

A bizalmat Fukuyama a következőképp határozza meg: „szabályszerű, becsületes és együttműködésre kész viselkedés elvárása egy közösségen belül, a közös normák alapján, e közösség más tagjai részéről".[49] Az említett közös normák vonatkozhatnak a vallásra, viselkedési szabályokra vagy akár szakmai követelményekre is. A korábban bemutatott szerzőkkel szemben Fukuyama a társadalmi tőkét *képességként* aposztrofálja: „bizonyos képesség, amely a társadalomban vagy annak egyes részeiben élő bizalomból származik."[50] A családtól a nemzetig mindenféle társadalmi szerveződésben megtalálható; és kulturális mechanizmusok (vallás, hagyomány, történelmi körülmények) révén továbbítódik. A társadalmi tőke képessége: az emberek együttműködése,[51] a közgazdászok racionális emberképe szerint szimplán az önérdekre alapozva is elérhető lenne, Fukuyama véleménye szerint viszont „a leghatékonyabb szervezetek a közös etikai értékrendű közösségeken alapulnak. Ezeknek a közösségeknek nincs szükségük terjedelmes szerződésekre és belső viszonyaik jogi szabályozására, mert a már meglévő >>morális közmegegyezés<< kellő alapot ad a csoport tagjainak a kölcsönös bizalomra."[52] „A társadalmi tőke az ilyenfajta morális közösség létrehozásának előfeltétele",[53] viszont ez nem szerezhető meg egyszerűen: a közösség morális normáihoz kell igazodnia, valamint társadalmi erényekkel (hűség, tisztesség, megbízhatóság) kell rendelkeznie annak, aki társadalmi tőkét szeretne felhalmozni. Azaz a társadalmi tőkének „kulturális gyökerei vannak"[54], a kultúra definíciója pedig: „örökölt etikai szokások összessége"[55]. A

---

[48] Fukuyama 2007: 19
[49] Fukuyama 2007: 19
[50] Fukuyama 2007: 46
[51] ORBÁN – SZÁNTÓ 2005
[52] Fukuyama 2007: 46
[53] Fukuyama 2007: 47
[54] Fukuyama 2007: 56

társadalmi tőke egy bizonyos típusának tekinti Fukuyama a *spontán társas készség*et, „A társadalmi tőke leghasznosabb fajtája (…) az, hogy új társulásokat is ki tudunk alakítani, s a megváltozott belső rendben változatlanul együtt tudunk működni a többi taggal."[56]

Globális szempontból nézve a társadalmi tőke jellemzője, hogy „nincs egyformán elosztva a társadalmak között. Némelyik észrevehetően nagyobb hajlandóságot mutat a társulásra, mint a többi, s e legkedveltebb társulási forma is más és más. Vannak, amelyekben a család és a rokonság a társulás elsődleges formája; másokban az önkéntes társulások sokkal erősebbek, s elszakítják az embereket a családjuktól."[57] A családcentrikus társadalmakra (például Tajvan, Kína, Korea, Olaszország, Franciaország) jellemző, hogy az önkéntes társulások gyengék, a nem rokonsági kapcsolatban lévőknek nincs alapjuk arra, hogy bízzanak egymásban. Fukuyama ezeket az országokat nevezi *alacsony bizalmi szintű társadalmak*nak. A másik típusba, a *magas bizalmi szintű társadalmak* (ahol magas fokú és általános a társadalmi bizalom) közé sorolja Németországot, Japánt, és elméletben vallott individualista értékei ellenére az Egyesült Államokat is. (Habár az amerikai demokrácia Fukuyama szerint is válságban van, kimutatható az általános bizalomszint csökkenés az amerikai társadalomban.) Ezek a magas bizalmi szintű országok gazdaságilag globális szinten[58] is sikeresek, hiszen a gazdasági szereplők támogatják egymást, egyazon közösség tagjainak érzik magukat, a közösségi szellem alapja pedig a kölcsönös bizalom és szolidaritás.[59]

Fukuyama fontos megállapítása, hogy „a társadalmi tőkét is be kell sorolni egy nemzet erőforrásai közé."[60] A könyv további részében az alacsony és magas bizalmi szintű országok elemzése során részletesen kifejti, a társadalmi tőke és a bizalom szintje (valamint az ezzel összefüggő kultúra és a spontán társas készség milyensége is) meghatározó abból a szempontból, hogy milyen típusú gazdasági társulások jönnek létre, nemzetközi szinten mennyire lesz sikeres egy vállalkozás, ami kihat az adott ország versenyképességére, gazdasági teljesítményére.[61]

Az Erasmus-program és a Fukuyama elméletének egyik közös pontja, hogy a külföldi tanulmányokkal eltöltött időszak alatt, különböző nemzetiséghez tartozó diákokkal

---

[55] Fukuyama 2007: 57
[56] Fukuyama 2007: 47
[57] Fukuyama 2007: 49
[58] Fukuyama szerint az elmúlt években az alacsony bizalmi szintű országokban jellemző kisméretű cégek voltak sikeresebbek, viszont világgazdasági szintén még mindig a magas bizalmi szintű országokra jellemző multi vállalatok a legsikeresebbek és legversenyképesebbek (Fukuyama 2007: 53-54)
[59] Fukuyama 2007: 20-24; 50-51
[60] Fukuyama 2007: 54
[61] Fukuyama 2007: 15; 69; 151

való kapcsolatteremtésnek köszönhetően fejlődik a spontán társas készsége a fiataloknak, amelyet feltehetőleg a későbbiekben is tudnak kamatoztatni például egy újabb hosszú távú külföldi tartózkodás esetén (könnyebben integrálódnak), vagy ha egy olyan multinacionális vállalatnál kezdenek dolgozni, ahol más nemzetiségű kollégákkal is együtt kell működni. Továbbá az Erasmusos félév révén szerzett külföldi ismeretségeknek köszönhetően más nemzetiségeket már nem az általános sztereotípiák mentén ítélnek meg, hanem személyes vélemény kialakítására van lehetősége a fiataloknak, feltételezhetően nagyobb bizalommal vannak azon nemzetek iránt, amelyek néhány tagját személyesen is ismerik. Az Európai Unióban pedig kifejezett szükség lenne arra, hogy az uniós állampolgárok körében is növekedjen a más nemzetiségbe tartozók tagjai iránti bizalom, ami elősegítheti, hogy a tagországok és az átlagemberek együttműködése simulékonyabb legyen. Az összhang és az EU-n belüli magas bizalmi szint nagyban segítheti az EU egységes fellépését, illetve gazdasági versenyképességének növelését a világ nagyhatalmaival szemben.

III.4. Robert Putnam társadalmi tőke elmélete

Robert Putnam *Bowling Alone* c. könyvében a társadalmi tőke fogalmát és annak változását mutatja be az amerikai társadalom esetében. Putnam szerint a társadalmi tőke koncepciójának alapgondolata, hogy az ismeretségi hálózatoknak értéke van, a társas kapcsolatok hatással vannak az egyének és csoportok produktivitására. A társadalmi tőke az egyének közötti érintkezésre: a társas hálózatokra, a reciprocitás normájára és az ebből fakadó szavahihetőségre vonatkozik. Putnam értelmezése szerint a társadalmi tőke szorosan kapcsolódik a polgári erények (pl. önkéntesség, politikai életben való részvétel) különböző formáihoz. [62]

Putnam is makroszociológiai szemszögből közelít a társadalmi tőke fogalma felé: a társadalmi tőkének az individuális mellett van egy közösségi oldala is, egyidejűleg számít magán és közösségi javak közé. A társadalmi tőke hasznos az emberek egyéni érdekei szempontjából, ezt jól példázza Claude S. Fischer, barátságszociológus leírása: >>Egész életünkben fontosak az ismeretségi hálózatok, gyakran segítenek állást találni, még gyakrabban segítő kezet, társaságot nyújtanak vagy egy vállat, amin kisírhatjuk magunkat<<.[63] A közösség szempontjából pedig például a non-profit szervezetek lehetnek fontosak, mivel mobilizálják a helyi erőket, hogy támogatást tudjanak adni az érintetteknek

[62] Putnam 2000: 19
[63] Putnam 2000: 20

például egy betegség elleni küzdelemben, és ezzel egyidejűleg a résztvevők baráti, üzleti kapcsolatai az a tagok számára is kifizetődőek lehetnek.

A megbízhatóság, szavahihetőség Putnam példájával élve olajozottabbá teszi a társadalmi élet működését. A különböző emberek közötti gyakori interakció révén termelődik újra az általános reciprocitás normája, amely az ismeretségi hálózatokkal kiegészülve elősegíti a közös célokért járó együttműködést és közös cselekvést. Putnam definíciója szerint *a társadalmi tőke az ismeretségi hálózatokat és ezzel összefonódó reciprocitás normáját jelenti*, habár a társadalmi tőke megjelenési formája, mérete és használati formája nagyon különbözőek lehetnek. „A társadalmi tőke egy-egy fajtáját reprezentálják a kiterjedt családi kapcsolataink, az osztálytársaink, azok, akikkel naponta együtt ingázunk a vonaton, a főiskolai szobatársaink, a non-profit szervezetek, amelyeknek tagjai vagyunk, az a netes fórum, amiben aktívak vagyunk, illetve a telefonkönyvünkben feljegyzett szakmabeli ismerősök is."[64]

Putnam a társadalmi tőkét alkotó emberi kapcsolatok két típusát különbözteti meg:[65] összekötő vagy befogadó (*bonding*) kapcsolati tőke alatt érti azokat a kapcsolatokat, amelyek eleve adottak vagy egyéni választáson alapulnak, és bizonyos csoport homogenitást erősítenek. Ide tartoznak például a családon vagy etnikai közösségen belüli kapcsolatok, kezdve a templomi felolvasó körökön át a népzenei tánccsoportig. A másik típus pedig az áthidaló vagy befogadó (*bridging*) kapcsolati tőke, amely különböző társadalmi hátterű embereket köt össze, például olyanokat, akik egyazon emberjogi mozgalomnak, ifjúságsegítő szolgálatnak vagy ökumenikus vallási csoportnak a tagjai.[66] Az összekötő kapcsolatok specifikus reciprocitás megalapozására vagy a szolidaritás mobilizálására jók, az áthidaló kapcsolatok pedig kívülálló erőforrások bevonására és az információáramlás elősegítése miatt hasznosak. Az áthidaló kapcsolatok fogalmához lehet kapcsolni Mark Granovetter *gyenge kötések* elméletét, amely szerint sokszor (például álláskeresés során) nagyon hasznosak lehetnek az olyan gyenge kötésként jellemzett kapcsolatok, amely személyek több csoport perifériáján helyezkednek el, de ezen eltérő csoportokat összekötő szerepük révén sokkal értékesebbek lehetnek, mint azok az erős kötések (például családtagok, közeli barátok), akiknek a társadalmi háttere nagyon hasonló

---

[64] Putnam 2000: 21

[65] A későbbi szakirodalom (Woolock) a bridging és bonding kapcsolatok mellett egy harmadik típusról, a „linking" társadalmi tőkéről is beszél. Ez fajta kapcsolat olyan különböző társadalmi csoportokat köt össze, amelyek különböző társadalmi hátterűek (mint az áthidaló kapcsolati tőke), továbbá a hatalomhoz és erőforrásokhoz való hozzáférés tekintetében is egyenlőtelenek. (Oorschot –Arts – Gelissen 2006: 152; Skrabski – Kopp 2009: 190)

[66] Putnam 2000: 22, ORBÁN – SZÁNTÓ 2005

a sajátunkéhoz. Ahogy Xavier de Souza Briggs röviden megfogalmazza, az összekötő kapcsolatok segítenek ellenni, az áthidaló kapcsolatok pedig segítenek előrejutni. Az internetes közösségek egy speciális esetet jelentenek, hiszen lehet, hogy földrajzi, nemi, korbeli és vallási különbségeket hidalnak át, de műveltség és ideológiai hovatartozás szempontjából homogén csoportot alkotnak. Tehát az összekötő és áthidaló társas kapcsolatok nem választhatók szét szigorúan, de olyan többé-kevésbé jól elkülöníthető dimenziókat jelentenek, ami révén elemezhetők a társadalmi tőke különböző formái. (Habár az összekötő és áthidaló kapcsolatok mérésére jól bevált indikátorok még nincsenek.)[67]

Társadalmi kapcsolatainkat abból a szempontból is megkülönböztethetjük, hogy formális vagy informális kapcsolatokról van-e szó. Putnam a jiddis nyelvből vett két kifejezéssel tesz különbséget, „*macher*”-nek hívja azokat az embereket, akik sok időt fektetnek be formális szervezetekben való ténykedéssel; akik pedig sok időt töltenek kötetlen beszélgetéssel, informális közösségekben való részvétellel Putnam „*schmoozer*”-nek nevezi. A macher típusba tartozók társasági eseményeken vesznek részt, templomba járnak, önkénteskednek, jótékonykodnak, közösségi projektek megvalósításán dolgoznak, vért adnak, nyilvános beszédeket tartanak, követik a politikai történéseket és a helyi eseményeket. A schmoozer-ek aktív társadalmi életet élnek, de társadalmi részvételük nem céltudatos, hanem spontán jellegű. Vacsorákat adnak, barátaikkal lógnak, kártyáznak, gyakran feltűnnek éjszakai bárokban, sűrűn látogatják a rokonaikat és küldenek képeslapot. Persze ez a két típus is átfed bizonyos mértékig.[68]

Putnam a társadalmi tőke egyik központi indikátorának az altruizmust, az önkéntességet, a másoknak való segítségnyújtásra való hajlandóságot tartja. Azok, akiknek széleskörű formális és informális ismeretségei vannak (társadalmi tőkében gazdagok) sokkal nagyobb valószínűséggel áldoznak pénzt és időt jó ügyekre, mint azok, akik izoláltan élnek. A társadalmi tőke másik próbaköve az általánosított reciprocitás és bizalom, amely az egymásnak való szívesség tétel alapja: megteszek neked valamit, anélkül, hogy elvárnék bármit azonnali viszonzásképpen, még úgy is, hogy talán alig ismerlek, de annak magabiztos tudatában, hogy valamikor te vagy valaki más szintén szívességet tesz majd nekem. Azok az emberek, akik bíznak embertársaikban, gyakrabban önkénteskednek, többet adakoznak, aktívabbak politikai és közösségi szervezetekben, készségesebbek a bíróságon, gyakrabban adnak vért, pontosabb adatokat tűntetnek fel az

---

[67] Putnam 2000: 22-23
[68] Putnam 2000: 93-94

adóbevallásukban, toleránsabbak kisebbségi kérdésekben, és a polgári erények egyéb formáiban is jeleskednek. Becsületesség, állampolgári elkötelezettség és társadalmi bizalom egymást kölcsönösen erősítő tényezők. Putnam ezeken kívül a társadalmi tőke fontos indikátorának tartja még a politikai életben való aktivitást (kormányzati választásokon való részvételt, pártban, politikai kampányban, közügyekben való aktivitást, nyilvános véleménynyilvánítást), a vallásos elköteleződést (templomba járás gyakoriságát, egyháztagok létszámát), társadalmi mozgalmakban való részvételt és a munkahelyi formális-informális kapcsolatokat is.[69]

A társadalmi tőkének komplex hatásai vannak az emberek életére: a társas kapcsolatok segítenek abban, hogy egészségesek, kiegyensúlyozottak, műveltek legyünk, egyfajta védőhálót alkot az egyének körül és az egyének között.

> „A társadalmi tőke először is segít az állampolgároknak abban, hogy a közösségi problémákat könnyebben megoldhassák. (…) Másodszor, a társadalmi tőke beolajozza a kerekeket, amelyek a közösségek gördülékeny előrejutásáért felelősek. (…) Továbbá a társadalmi tőke fejleszt is minket az által, hogy kiterjeszti figyelmünket arra sok kis részletre, amelyek által sorsunk összeköttetett. Azok az emberek, akiknek aktív és bizalmas másokhoz fűződő kapcsolatai vannak (…) olyan személyiségjegyekkel rendelkeznek, amelyek az egész társadalom hasznára válnak. (…) A társadalmi tőke pszichológiai és biológiai folyamatokon keresztül is közrejátszik az egyének életének fejlesztésében. Különböző bizonyítékokból vonhatjuk le azt a következtetést, hogy azok, akik társadalmi tőkében gazdagok, könnyebben birkóznak meg a traumákkal, és küzdik le a betegségeket.”[70]

A gyermekek fejlődésében is jelentős szerepet játszik a társadalmi tőke, hiszen a szocializáció különböző színterein megismert bizalom, reciprocitás normája nagy hatással van a gyerekek életlehetőségeire, választásaira és viselkedésére. Azok a helyszínek, ahol magas a társadalmi tőke mértéke, azok a helyek is egyben, ahol a gyerekeknek jól megy a sora: egészséges újszülöttek jönnek a világra, a tinédzserekből nem lesznek szülők, nem maradnak ki az iskolából, nem keverednek bűnügyekbe és nem halnak meg idő előtt öngyilkosság vagy idegenkezűség által. A társas beágyazottság jól-létünk legmeghatározóbb tényezője. Minél inkább integráltak vagyunk a közösségbe, annál kisebb az esélye annak, hogy megtapasztalnánk a kihűlést, szívrohamot, agyvérzést, rákot, depressziót, a korai halál bármilyen formáját. Ilyen védőhatásokat a közeli családi kapcsolatok, barátok hálózata, társadalmi eseményeken való részvételek nyújtanak. Lisa Berkman kutatása szerint a társadalmi elszigeteltség egy krónikusan stresszes szituáció, amire a szervezet gyorsabb öregedéssel válaszol. Egy tucat tanulmány kimutatta, hogy azok az emberek, akik társadalmilag elszigeteltek kétszeres-ötszörös eséllyel halnak meg, mint azok az egyének, akiknek szoros kapcsolatai vannak a családjával, barátaival és a

---

[69] Putnam 2000: 117; 134-137
[70] Putnam 2000: 287; 288-289

közösséggel. A jó kapcsolat a családtagjainkkal, barátainkkal, partnerünkkel – sokkal inkább, mint az anyagiak – előfeltételei a boldogságunknak. A boldogság tehát a legjobban a társas kapcsolatok kiterjedtsége és mélysége által meghatározott.[71]

Putnam művének kiemelt következtetése, hogy a társadalmi tőke pozitív hatásainak ellenére az elmúlt évtizedekben az átlag amerikai társadalmilag sokkal izoláltabb lett, fele annyi elkötelezett állampolgár (macher) van, mint schmoozer, habár a barátokkal való otthoni közös időtöltés gyakorlata is kezd teljesen eltűnni, ahogy a családi élet leggyakoribb közös programja, a közös étkezés szokása is kiveszni látszik a mindennapokból. Az informális társas beágyazottság csökkent az egész amerikai társadalomban. Az amerikai társadalomban jellemzővé váló jelenség, a polgári elkötelezettség és a társadalmi tőke csökkenésének lehetséges okainak hosszas elemzése után Putnam négy konkrét tényezőt tesz felelőssé. Kisebb mértékben, de szerepet játszik az alábbi két tényező: az idővel való állandó versenyfutás és a pénzközpontú életmód miatti stressz (kb. 10%-ban felelős) és az agglomerációban lévő lakóhely és belvárosi munkahely miatti ingázás (szintén kb. 10%-os súllyal nyom a latba). Putnam elemzése szerint a második legkárosabb tényezőnek a televíziózás számít, legelterjedtebb szabadidő-eltöltési formaként nagyjából 25%-os arányban játszik közre a társadalmi tőke csökkenéséért. A tévénézés fő negatívuma, hogy az embereket elkényelmesítette, a közösségi, társas szabadidő-eltöltés helyett az otthonukhoz köti, otthonülővé tette őket, és manapság már ott tartunk, hogy a tíz legnépszerűbb szabadidős tevékenység közül nyolc otthon végezhető. (A televízió mellett persze felvetődik másik két, a XX. századot alapjaiban meghatározó technikai találmány, a telefon és az internet felelőssége is. Velük kapcsolatban Putnam arra a megállapításra jut, hogy ezek a kommunikációs eszközök nem vesznek el, de nem is adnak hozzá az emberek társadalmi tőkéjéhez, a meglévő kapcsolatok ápolásában, a kapcsolattartás megkönnyítésében viszont fontos szerepük van.) Putnam véleménye szerint a generációs-váltás játssza a legnagyobb (50%-os) szerepet a társas kapcsolatok hanyatlásának terén, és ez a folyamat feltételezhetően nem ért még véget, hiszen a generációs váltás – kevésbé elkötelezett állampolgárok kinevelődése – folyamatosan megy végbe.[72]

Putnam fogalomkészletével élve, az Erasmusos ismeretségek a schmoozer típusba tartozó informális kapcsolatok közé sorolhatóak. A külföldi tanulmányok alatt összekötő kapcsolatoknak számítanak, hiszen az otthoni szoros kapcsolatoktól távol, többé-kevésbé

---

[71] Putnam 2000: 326-332
[72] Putnam 2000: 97-108; 223; 168-177; 283-284; 357

az általában erős csoport-tudattal rendelkező Erasmusos diákközösség jelenti az ösztöndíjas „átmeneti családját” (ami például közös főzés-étkezés terén nyilvánul meg), elsődleges baráti körét, akikkel együtt tölti szabadidejét, problémáit ideális esetben megbeszélheti. A külföldi tanulmányok vége után, a „normál szociális közegbe” hazatérve ezek a kapcsolatok átalakulnak áthidaló kapcsolatokká, különböző nemzetiségű fiatalokat köt össze világszerte, akiket az egykor volt Erasmusos életérzés emléke kapcsol össze. Az Erasmusos félév alatt az otthoni ismeretségi hálózat védőburka alól kikerülnek a vállalkozó szellemű fiatalok, és emiatt a nemzetközi diákközösségben való integráltság mértéke nagyon fontos, hiszen ennek milyensége hosszú hónapokig meghatározza az adott fiatal jól-létét, kiegyensúlyozottságát, boldogságérzetét. Elszigetelődés esetén a Putnam által korábbiakban kifejtettek szerint depresszió és akár szomatikus tünetek is jelentkezhetnek, amely az egész ösztöndíjas félévet negatív megítélésűvé teheti.[73]

IV. A barátság szociológiai megközelítése

Az Erasmusos félév alatt szerzett ismeretségek legnagyobb része vagy szimplán ismerősi viszonyként vagy szorosabb viszonyra utaló barátságként jellemezhetőek általában, de akár több hónapig (vagy még tovább) tartó párkapcsolat is létrejöhet két fiatal között. Ezek közül szakdolgozatomban az Erasmusosok közötti ismerősi-barátság viszonyra – feltételezésem szerinti leggyakoribb kapcsolati típusokra – koncentrálok a továbbiakban. A barátság kérdésével a szociológia egy talán kevésbé közismert ága, a barátságszociológia foglalkozik, amely szakterület bizonyos pontokon átfedést mutat a társadalmi tőke koncepciójával. A barátság fogalmára sincs még egy egységes és elfogadott, széles körben használt definíció társadalomtudományi berkekben, és társadalmi egyetértés sincs azzal kapcsolatban, hogy milyen minőségű kapcsolat sorolható a barátság kategóriába. „A mindennapi beszédben is gyakran a barátság eltérő vonatkozásaira gondolunk, amikor valakit >>barátnak<< nevezünk: egyik helyzetben olyasvalakire, aki >>közeli<<, >>igaz<< barátunk, máskor olyanra, akivel együtt töltjük a szabadidőnket. Barátnak tarthatunk valakit, akivel napi kapcsolatban állunk, de olyan embert is, aki a világ másik felén lakik, levelet is csak évente néhányszor váltunk vele, és évek telnek el anélkül, hogy találkoznánk.” [74]

A barátság fogalmának meghatározása azért nehéz, mert minden embernél egyedi minőséget jelöl, azonban a barátság főbb ismérveit a különböző definíciókból összesíteni

---

[73] Putnam 2000: 97
[74] Albert – Dávid 2007: 68

lehet. A barátság önkéntes választáson alapuló, szerzett kapcsolat (szemben például az előírt jellegű rokoni kapcsolatokkal). Az önkéntes választás pedig abban fejeződik ki, hogy általában azok a barátaink, akikkel szeretjük eltölteni a szabadidőnket.[75] A barátság a viszonosság (reciprocitás) és a szimmetria elvein alapul: „a barátság egyenlő felek közötti viszony, azaz ebben a kapcsolatban egyikük sem áll státus vagy tekintély vonatkozásában a másik felett. A kölcsönösség további vonzata, hogy valakit csak annyiban tekintünk barátnak, amennyiben ő is barátnak tekint minket."[76] A barátság további fontos jellemzője, hogy a felek közötti kölcsönös bizalmon alapszik, és a felek nyitottságától függ, hogy az önfeltárás során mennyire intim részleteket közölnek magukról a barátok. A kor, társadalmi-gazdasági háttér stb. vonatkozásában meglévő hasonlóság a barátság további gyakori jellemzője, de bizonyos baráti kapcsolatokban ezek különbözősége sem jelent problémát.[77] Claude S. Fischer vizsgálatában arra jutott, hogy a barát titulus egy maradék kategória, az amerikai válaszadók olyan ismeretségekre alkalmazták, „amelyek más speciális szerepkapcsolattal nem írhatók le, hasonló korú személyekre, régi ismerősökre, és olyanokra, akikkel a válaszadónak főként társasági, nem pedig intim vagy anyagi vonatkozású kapcsolatai voltak. A megkérdezettek nem rokoni kapcsolataik 83 százalékát nevezték barátnak, míg ebből közeli kapcsolatnak (close) csak 25 százalékot éreztek."[78] Fiatalok esetében a közös szórakozás is a barátság egy fontos ismérvének számít, esetükben a gyakran a barátság egyetlen meghatározója, hogy az iskolán kívül is együtt töltik a szabadidejüket.[79]

A barátság kialakulásával kapcsolatban különböző elméletek léteznek. Az egyik elmélet szerint nagyobb eséllyel alakul ki barátság azok között, aki bizonyos szempontokból (társadalmi-gazdasági háttér, érték-, személyiségjegyek, háttér alapján) hasonlónak számítanak. Egy másik elmélet szerint, a hasonlóság helyett az ellentétes tulajdonságok számítanak, olyanokhoz vonzódunk, akik különböznek tőlünk, akik kiegészítenek minket. „A harmadik elméleti magyarázat szimpátiánkat a másik ember valamely társadalmilag vonzónak ítélt tulajdonságával (például intelligencia, társadalmi státus, fizikai vonzerő) magyarázza."[80] Rodin szerint a barátok kiválasztása a nem tetsző vagy alkalmatlannak látszó személyek szelektálásával kezdődik. A barátságok kialakulását tovább valószínűsíti a fizikai vonzalom: a kellemes külsejű emberekről inkább

[75] Albert – Dávid 2007: 68-70
[76] Albert – Dávid 2007: 73
[77] Albert – Dávid 2007: 73-74
[78] Albert – Dávid 2007: 75
[79] Albert – Dávid 2007: 101-102
[80] Albert – Dávid 2007: 76

feltételezzük a hasonlóságot személyiségünk és beállítódásaink vonatkozásában, illetve élvezetesebb is vonzó emberekkel lenni. A barátság kialakulásának és fenntartásában meghatározó tényező, hogy a feleknek milyenek a társas készségei, a szociabilitása (figyelem a másik iránt, önfeltárás képessége, a másik fél társaságának élvezete), fontos a jövőbeni interakció valószínűsége (van-e rá esély, hogy a jövőbeni találkozások kivitelezhetőek lesznek-e), a kölcsönös vonzalom és szimpátia megléte.[81]

A barátság legfőbb funkciója, hogy hozzájárul az emberek jól-létéhez, társas-érzelmi támaszt nyújt, a támogatói rendszer pedig véd a stressz ártalmas hatásaitól. A barátság hasznai Hays interjús vizsgálata alapján a következők: „az egyént társaság veszi körül; van bizalmasa; érzelmi támogatáshoz jut; információt cserélhet; anyagi vagy feladathoz kötődő segítséget kap; növelik az önbecsülését; általában véve a barátság értékként jelenik meg. (…) Solano szerint a barátok háromféle fontos erőforrást biztosítanak: érzelmi (intimitás, támogatás, elfogadás, valahová tartozás, önbecsülés); kognitív (stimuláció, társas összehasonlítás, információ); anyagi (feladatok megoldása; kézzelfogható / gyakorlati támogatás).”[82] A baráti kapcsolatok továbbá a másodlagos szocializáció egyik fontos közegének számítanak: >>Olyan viszonylatok, amelyekben a gyermek elsajátítja és tökéletesíti a kommunikáció, az együttműködés és a már korábban létező csoportokba történő belépés alapvető társas készségeit. Az egyénre, másokra és a világra vonatkozó információk forrásai. Érzelmi és kognitív erőforrásokat biztosítanak ahhoz, hogy a gyerekek jól érezzék magukat, és kezelni tudják a mindennapi élet gondjait. Az élet későbbi szakaszában fontossá váló intim kapcsolatok modelljeként szolgálnak<< (Willard Hartup).[83]

Elfogadva azt, hogy a barátság egy nehezen meghatározható, „maradék kategória”, mégis jól érzékelhetően különbséget lehet tenni a barátság különböző típusai között. Albert Fruzsina és Dávid Beáta a következő öt barátságkategóriát említi a vonatkozó szakirodalom alapján: 1. kölcsönös, reciprok barátság (jellemzője: szoros érzelmi kapcsolat és hosszú távú elkötelezettség); 2. lazább, asszociatív barátság (közösen betöltött szerepeken és közelségen alapszik); 3. kényelmi barátok (elsősorban környezeti tényezők kötik össze a feleket, például közös szabadidős program vagy munkahely, és a helyzet változása esetén a barátságok könnyen felbomlanak); 4. elkötelezett barátok (a barátság

[81] Albert – Dávid 2007: 83-84, 87
[82] Albert – Dávid 2007: 87-88
[83] Albert – Dávid 2007: 88

külső tényezők változása esetén is hosszútávon megmarad); 5. mentor vagy pártfogó típusú barátság.[84]

A társadalomtudományi kutatásban is problematikus lehet a barátság fogalmának szerteágazó, egyénfüggő értelmezése. Az ismeretségi relációk megkülönböztetésére (amelyekből azért mindenki számára érzékelhetők a tartalombeli különbözőségek is) még az alábbi kifejezettségeket szokás használni a barát mellett: közeli barát, legjobb barát, ismerős, haver. „A közeli barátot a nem közeli baráttól leginkább a kapcsolat bizalmas és érzelmileg támogató jellege különbözteti meg, illetve a segítségnyújtás és önfeltárás elemei is inkább jellemzik ezt a viszonyt. Az ismerős – cimbora – haver – barát – igaz barát az úgynevezett barátságskála külön-külön is jól kitapintható fokozatai. Ezek a fokozatok érzelmi szempontból is más minőségeket jelölnek, a kölcsönös szimpátiától a szerelemhez hasonló intenzitású, mély érzelmi bevonódásig."[85]

A barátság időbeli fennállása is teljesen változó, azok az ismeretségek is barátságnak számíthatnak, amelyek pár-hónapig, de intenzív formában élnek, de barátságok több éven, akár évtizedeken keresztül is fennállhatnak.

> „A barátság dinamikus kapcsolat, és noha a barátságok egy kisebb része meglehetősen hosszú ideig fennáll, a baráti körök általában nem túl stabilak: a körülményeink változásával és életünk fejlődésével új barátságok alakulnak ki, régiek szűnnek meg. A legtöbb barátság csak bizonyos ideig aktív. A felbomlásuk folyamatát előidézhetik egyéni tényezők (haláleset, családi állapot változása), környezeti változások (más városba költözés, munkahely-változtatás) vagy a barátok közti viszony megváltozása (az egyik fél számára már kevésbé előnyös/vonzó a kapcsolat fenntartása)."[86]

A barátságok felbomlására jellemző, hogy általában nem hirtelen történnek (mint például egy párkapcsolatbeli szakítás), hanem egy folyamat következményeként idővel kikopnak az emberek életéből. Tartós barátságok titka, hogy bár idővel a felek változnak, de a közös barátság még mindig tartalmat nyújt számukra, és nyilván a rendszeres kapcsolattartásra irányuló erőfeszítéseik is sokat nyomnak a latba.

> „Az alkalmi barátságokat a nagyobb távolság is könnyedén megszünteti, míg közeli s legjobb barátaink esetében a kapcsolattartás intenzitásának csökkenése túlélhető, mivel a barátság érzelmi tartalmának változatlanságát feltételezzük. A szolidaritás érzését a barátok közös múltja táplálja, ami szinte elidegeníthetetlenné válik. A barátságok többsége azonban nem ilyen, fenntartásukhoz feltétlenül szükséges bizonyos fokú folyamatos aktivitás (közös tevékenységek, hobbik, spontán vagy előre megszervezett látogatások stb.). Ha például egy bizonyos barátság szinte kizárólag valamilyen helyszínhez kötődik – például munkahelyhez, valamely sporttevékenységhez -, akkor a kapcsolatok fennmaradása jelentősen függ attól, hogy a barátok továbbra is találkoznak-e ezeken a helyeken."[87]

---

[84] Albert – Dávid 2007: 104
[85] Albert – Dávid 2007: 104-105
[86] Albert – Dávid 2007: 107
[87] Albert – Dávid 2007: 108

Manapság a modernkori kommunikációs eszközöknek köszönhetően a kapcsolattartásnak rengeteg fajtája létezik, vezetékes telefontól kezdve, a mobilhívásokon, sms-en, email-en át a különböző közösségi oldalak interaktív funkcióiig, és a hagyományos kommunikációs formák, a levél- és képeslapküldés sem veszett ki még teljesen a gyakorlatból. Választék tehát van, de gyakran éri az a vád a fejlett társadalmakat, hogy túl sok időt töltünk mediatizált kommunikációval, ahelyett, hogy személyes találkozás keretében ápolnánk a barátságainkat. A mai rohanó világban nem mindig egyszerű a feleknek időben és helyileg is megfelelő találkozót egyeztetni, viszont a kommunikációs eszközök révén, sem időben, sem térben nem kell egyszerre jelen lenniük. A digitális alapú kommunikációs technológiák közül kifejezetten az internet megítélése ambivalens, például Norman Nie, amerikai kutató képvisel pesszimista álláspontot az internet és az emberi kapcsolatok összefüggése terén. Szerinte „az internet nem képes erős, érzelmekben gazdag kötéseket létrehozni emberek között, így a világháló használatára fordított idő az elsődleges csoportokkal (család, barátok) eltöltött közös időt csökkenti, azaz a felhasználók társadalmilag elszigeteltebbé válnak."[88]

További pesszimista meglátás, hogy az interneten kötetett barátságok gyenge kapcsolatok, és e-mail kevésbé értékes kommunikációs forma, mint például a telefonálás vagy a személyes találkozás. Különböző kutatások ennek ellenkezőjét bizonyítják, többen arra a következtetésre jutnak, hogy az internet segít a már létező kapcsolatok ápolásában, megerősítésében, sőt alkalmas a kapcsolatok bővítésére, mind földrajzi, mind társadalmi értelemben. Az internetezők az erre szánt időt ráadásul általában nem a családtagjaiktól és barátaiktól, hanem a tévénézésre, alvásra szánt időből veszik el. A valós ismerősökkel való kapcsolattartást szerintem is ténylegesen megkönnyíti az internet, viszont az interneten kötetett barátságok erőssége, tartalma és realitása véleményem szerint is kérdéses. Azonban Wellmann véleménye szerint a virtuális térben szerzett ismeretségek kifejezetten hasznosak: >>Az internet elősegíti a személyek közötti kapcsolattartást, a szervezetekben való részvételi hajlandóságot és új lehetőséget biztosít a közösségi elkötelezettségnek<<, vagyis az >>internet képes növelni a társadalmi tőkét, a civil elkötelezettséget, és az online közösségeknél ez a fejlődés érzékelhető is.<< [89]

Friss kutatások által kimutatott tendencia, hogy ez elektronikus kapcsolattartásnak köszönhetően, azoknak a társadalmi hálózatoknak a fenntartása is sikeres, amelyekből a költözés, vagy munkahely-változtatás miatt kiszakadnak az emberek. Ebből kifolyólag az

---

[88] Albert – Dávid 2007: 175
[89] Albert – Dávid 2007: 176

emberi közösségek átalakulásának lehetünk tanúi: szétszóródó kapcsolathálózatok jönnek létre a hagyományos településhez kötött, szomszédság típusú kapcsolathálózatok mellett, és pont ezeknek a nagy távolságokat átívelő hálózatok fenntartásában van nagy szerepe az internetnek. Továbbá a médiamultiplexitás hatásból kifolyólag a kapcsolattartás egyéb formái is aktivizálódnak: az Egyesült Államokban kimutatták, hogy minél többet e-mailezik valaki valamely ismerősével, annál nagyobb valószínűséggel beszélnek telefonon és találkoznak személyesen is. [90]

Az interneten sokáig az e-mailes kapcsolattartás volt a legnépszerűbb kommunikációs forma, néhány éve megjelentek a szimultán írott alapú beszélgetést lehetővé tevő különböző chat-programok (mint például az MSN), illetve az internetes hálózaton keresztül történő telefon- és videóhívást lehetővé tevő Skype program. Azonban az egyszerű email-programok legnagyobb vetélytársai manapság a különböző közösségi oldalak (Iwiw, Facebook), amelyeken keresztüli kommunikációhoz szintén nem kell szimultán online lenni a feleknek, de interaktív funkcióikkal az egyszerű levélküldés nem biztos, hogy sokáig versenyezni tud. Az említett közösségi oldalak amellett, hogy életünk különböző időszakaiból és helyszíneiről megismert személyek egy helyen való megjelenítésére nyújtanak felületet, kibővített és egyben egyszerűsített kapcsolattartási formákra adnak lehetőséget. Gondolok itt a megosztott tartalmakra, fényképekre való kommentelés, tetszésnyilvánítás (lájkolás) lehetőségére, ismerős üzenőfalára való link, fénykép feltöltésére, különböző játék-alkalmazásokban (mint például a Farmville) egymás megsegítésére, de az ismerősök életének történéseinek nyomon követésére kiváló lehetőséget nyújt az ismerősök által feltöltött (élet)képek nézegetése is.

A magyar fiatalok alapította Iwiw 2002-es indulása után a 2005-ös év végén kezdett el felfutni,[91] olyannyira, hogy 2008-ban már 4 millió regisztrált felhasználót ért el.[92] Az Iwiw éveken keresztül a legnépszerűbb közösségi portál volt Magyarországon, viszont az elmúlt 1-2 évben az Egyesült Államokból kiindult Facebook is betört a magyar piacra, és olyan népszerűvé vált a korábban még egyedinek számító funkcióival, hogy 2010 decembere óta a Facebook számít a közkedveltebbik közösségi oldalnak a magyar felhasználók körében is.[93]

Hain Ferenc kutatása szerint az Iwiw-et túlnyomórészt közös programok egyeztetésére, barátok keresésére, és az ismerősökről feltöltött információk fényképek

---

[90] Albert – Dávid 2007: 175-177
[91] Albert – Dávid 2007: 182-184
[92] SG – 4 millió felhasználó az IWIW-en
[93] Index – A Facebook uralja a világot

nézegetésére használják az emberek. Továbbá „a kimondottan kapcsolati tőkét kamatoztató funkciókat csaknem minden negyedik kérdezett használta, azaz magánügyben vagy munka-, illetve álláskereséshez kapott információt, segítséget."[94] Manapság a Facebookot tartják a leginkább „időrabló" online felületnek, de ezen a közösségi oldalon a közös programok egyeztetése mellett inkább a felhasználók ismerőseikkel való valós interakció teszi ki a bejelentkezés alatti idő legnagyobb részét, ami egyébként az egyre több aktív felhasználó miatt havonta 10 százalékkal(!) növekszik.[95]

A barátságszociológia kapcsán az előbbiekben bemutatottakból az következőeket emelném ki az Erasmusszal kapcsolatban. Az Erasmusos félév alatt szerzett ismeretségek, barátságok esetében is adott a barátságokat meghatározó hasonlóság kérdése bizonyos demográfiai tényezőket illetően: az életkor terén, hiszen az Erasmus-ösztöndíjasok döntő többsége a huszonéves korosztály tagjai közül kerülnek ki; továbbá az iskolázottság terén is, mivel minden résztvevő hallgatónak valamely felsőoktatási intézmény diákjának kell lennie, bár nyilván a konkrét tanulmányok elég változatosak az Erasmusosok körében. A nemzetiségi hovatartozás pedig akár 33 féle is lehet, ha minden Erasmus-programban résztvevő ország küld hallgatókat az adott helyszínre, tehát adott esetben a kulturális háttér nagyon eltérő lehet egy Erasmusos diákközösségében. Érdekes annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy a kulturális, nemzetiség hovatartozás mennyire hat barátságok kialakulására, például, ha egy országnak sok képviseltje jelen van egy fogadóintézményben, akkor alakul-e ki klikkesedés, vagy a különböző régiókhoz tartozás behatárolja-e a például a neolatin nyelvű, déli országok, vagy az északi, skandináv országok, vagy pedig akár a közép-kelet-európai országok diákjainak barátkozási preferenciáit.

Az Erasmusos félév alatt kötetett barátságok fontos ismérve a közös szórakozás, szabad-időeltöltés is az egyetemi órákon való találkozás mellett. Ez viszont nyilvánvalóan felveti a kérdést, hogy ezek az általában közös szórakozáson alapuló kapcsolatok mennyiben igazi barátságok, a bizalmas témákról való beszélgetés mennyiben kap teret, alakulnak-e ki hosszú távon megmaradó, elkötelezett barátságok, vagy az Erasmusos ismeretségek, inkább a kényelmi barát típusba sorolhatóak, amelyek a hazautazást követően elhalnak, mivel a személyes interakció valószínűsége jelentősen csökken.

---

[94] Albert – Dávid 2007: 184
[95] Hwsw – Hivatalosan is a Facebook a legnagyobb időrabló

A barátságok fenntartásához nyilvánvalóan fontos a kapcsolattartás, amelyre legalkalmasabb az internet, amely sokfajta lehetőséget nyújt, az emailezéstől a Skype-on át, a különböző Facebook funkciók használatáig. A Facebook a legnépszerűbb olyan közösségi oldal, amely nem egy országra korlátozódik, hanem a világ bármely pontján élő, különböző nemzetiségű ismerősöket köt össze. Így kézenfekvő, hogy akik az elmúlt években tanultak Erasmus-ösztöndíjjal valahol, és a külföldi félév alatt a Facebookon keresztüli kapcsolattartás aktív volt, azok számára is ez a felület a legfőbb eszköz a barátságok, ismeretségek ápolása terén (továbbá a félév alatt feltöltött fényképek egyben konzerválják az Erasmusos időszak egyes időszakait, folyamatos nosztalgiázásra adnak lehetőséget), így a Facebook-használat bizonyos jellemzőit is vizsgálom majd a kutatásom során. Véleményem szerint az Erasmusos barátságok elkötelezett voltának egyik legfontosabb ismérve az újbóli személyes találkozásra való igény (a rendszeres kapcsolattartás mellett), tehát ennek elemzését is fontos kérdésnek tartom, így erre több kérdés is vonatkozik a kérdőívemben.

V. A társadalmi tőke mérésére szolgáló indikátorok

Narayan korábban említett definíciója („A társadalmi tőke azon normák, kötelezettségek, bizalom és társadalmi kapcsolatok együttese, amelyek a társadalmi struktúrákba, az intézményrendszerbe ágyazódva képessé teszi az embereket arra, hogy másokkal együttműködve egyéni és közösségi céljaikat elérhessék.”[96]) jól tükrözi, hogy a társadalmi tőke multidimenzionális, ebből kifolyólag több vetülete van, amelyek mérésére különböző indikátorokat dolgoztak ki. Véleményem szerint egyes indikátorok az egyének társadalmi tőkéjének felmérésére, míg mások társadalmi intézmények, csoportosulások támogatottságát, tehát azok társadalmi tőkéjét reprezentálják. A feldolgozott szakirodalom és kutatási beszámolók alapján a társadalmi tőke három főbb dimenzióját különböztetem meg: 1. ismeretségi hálózatok, személyes kapcsolatok; 2. jó állampolgári erények és normák; 3. bizalom.

1. Az ismertségi hálózatok, személyes kapcsolatokkal vonatkozásában a társadalmi tőke legkézenfekvőbb mérőeszköze a barátokkal, családtagokkal való kapcsolat kvalitatív és kvantitatív mérése. A családtagok száma adott tényező, a barátság viszont választott kapcsolat, a barátok mennyisége nagyban függ a felek szociabilitásától, így a *barátok szám*ának vizsgálata az egyéni társadalmi tőke mérésének fontos eleme. Ahogy a

[96] ALBERT – DÁVID – MOLNÁR 2007: 3

korábbiakban kifejtettem, a barátság fogalma sem tisztázott, ezért fontos a kérdést oly módon szűkíteni, hogy az olyan *közeli barátok számá*ra kérdeznek rá, akikhez közeli viszony fűzi, illetve bizalmas kérdésekről beszélhet.[97] A családtagok, baráttagok vonatkozásában a *kapcsolattartás gyakoriságá*ra vonatkozó fontos kérdés, hogy milyen gyakran tölti a válaszadó idejét az említett személyekkel, *otthon illetve házon kívül*.[98] A barátság részletes mérésére az alábbi indikátorok is használhatóak: a baráti kapcsolat időtartama; a bizonyos baráttal esetleg rokonuk, szomszédunk is-e egyben (szerep-multiplexitás), a baráti kapcsolat eredete (pl. iskolatárs, munkatárs, sporttárs volt-e). Egy személy baráti kapcsolathálózatai is elemezhetőek az alábbi jellemzőkkel: az egyén barátai mennyire ismerik egymást (sűrűség); bizonyos jellemzőik (életkor, nem) alapján mennyire hasonlóak (homogenitás); egy baráti kör tagjai hányféle „forrásból" származnak (diszperzió).[99]

2. A polgári erények kérdéskörébe már szerteágazóbb dolgok tartoznak. Az amerikaiak körében erős polgári öntudat nyomán Putnam két fontos területet jelölt meg, a társadalmi tőke mérőeszközeként a civil-szervezetek, önkéntesség dimenzióját, illetve a politikát. A *civil-szervezetek és a politikai szervezetek* a társadalmi tőke fontos színterei lehetnek, ezért szokás mérni a *szervezeti tagságot*, vagy a *szervezetek taglétszámát*. A *politikai elköteleződés*t egyes kutatók szintén a társadalmi tőke indikátorának tekintik, mérik a *kormányzati választásokon való részvétel* hajlandóságát, a *politikai kampányokban való aktivitást*, továbbá a *közéleti szerepvállalás*t is, például: nyilvános beszédek tartása, nyilvános véleménynyilvánítás petíció aláírásának; politikusnak vagy közéleti újságnak küldött személyes véleményt kifejtő levél írásával. Egyes kutatók további dimenziónak tartják az *egyházi intézmények*et, hiszen ezek is a társadalmi tőke növelésének helyszínei lehetnek, ezen változót a *templomba járás gyakoriságá*val mérik.[100]

Todd Kunioka és Gary M. Woller a posztszocialista országok társadalmi tőkéjére vonatkozó kutatásukban további elemként bevonja a politikai dimenzió vizsgálati körébe a politikai türelmet a fennálló kormányzattal szemben (az állampolgárok elégedettek, vagy meg akarják-e dönteni a hatalmat), illetve a közrend nagyobb fokú őrzését tartják kívánatosnak vagy a személyes szabadság korlátozatlanságát preferálnák.[101] Oorschot – Arts – Gelissen szerzőhármas tanulmányukban a társadalmi tőke egyik indikátorának

---

[97] Utasi 2002; Albert – Dávid 2007
[98] Putnam 2000; Oorschot –Arts – Gelissen 2006
[99] Albert – Dávid 2007: 80; Paxton 1999
[100] Putnam 2000; Kunioka – Woller 1999; Oorschot –Arts – Gelissen 2006
[101] Kunioka – Woller 1999: 586-587

tekintik a válaszadók becsületességét. A *tisztességesség*et az alábbi kérdésekkel mérik: Mennyire tartja elítélendőnek azt, ha valaki olyan állami juttatásokat vesz igénybe, amire nem jogosult, adót csal, saját érdekében hazudik, kenőpénzt fogad el.[102] Pamela Paxton teljesen mellőzi saját kutatásából a polgári erények kategóriájába tartozó indikátorokat, amire az a magyarázata, hogy a társadalmi tőke fogalma nem tartalmazza az egyének bizonyos konkrét cselekvéseinek említését (mint például az önkénteskedés vagy a politikai aktivitás), és ezek inkább a magas társadalmi tőkével való rendelkezés előmozdította következmények – ezek nem a társadalmi tőke jelzőszámai.[103] Véleményem szerint ezek a dimenziók az adott társadalom, nemzet társadalmi tőkéjét mérik fel, és nem az egyének társadalmi tőkéjére vonatkoznak, így a kutatásomban csak érintem majd a társadalmi tőke ezen szegmensét.

3. A harmadik, és legtöbbet előforduló dimenzió, amivel a társadalmi tőkét mérni szokás a *bizalom mértéke* egyrészt az ún. „általánosított másikban", illetve különböző intézményekben. Az *általánosított másikban* való bizalom mérésére leggyakrabban ezeket a kérdéseket használják: a) Ön szerint az emberek általában segítőkészek vagy inkább csak magukkal törődnek? b) Mit gondol, a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesek lenni? c) Általánosságban Ön mit mondana: a legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberekkel?[104] Az állampolgárok bizalmának felmérésére a közéleti-társadalmi funkciókat ellátó *intézmények megítélése*vel szokták mérni egy egyáltalán nem bízik – teljesen megbízik válaszlehetőségek skáláját tartalmazó kérdéssel: Ön személy szerint mennyire bízik meg a következő intézményekben: a) a magyar Országgyűlésben?; b) a magyar jogrendszerben? c) a rendőrségben? d) a politikusokban? e) a politikai pártokban? f) az Európai Parlamentben? g) az ENSZ-ben?[105]

Todd Kunioka és Gary M. Woller kifejti, hogy az említett kérdésekre adott válaszok inkább a kormányzat számára információ értékűek, hiszen működésük feltétele, hogy a társadalmi támogatottság mértékének legalább egy minimum szintjét élvezzék, magyarán az adott intézmények (és nem egyének) társadalmi tőkéjét mérik. A szerzőpáros említ még egy indikátor típust, amelynek vizsgálata társadalmi szempontból kifejezetten lényeges lenne: a kisebbségekkel, bevándorlókkal, menekültekkel szembeni

---

[102] Oorschot –Arts – Gelissen 2006
[103] Paxton 1999: 101
[104] Paxton 1999: 105; Putnam 2000; Tárki kérdőív (2005) - Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata
[105] Tárki kérdőív (2005) - Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata; Oorschot –Arts – Gelissen 2006; Kunioka – Woller 1999: 586-587

bizalmatlanság mértéke. Kérdés pedig úgy hangzik, hogy a válaszadó véleménye szerint a kisebbségek (egy külön kérdésben bevándorlók és menekültek) fenyegetést jelentenek-e országának békéjére és biztonságára.[106] Azt gondolom, hogy ennek a kérdésnek a vizsgálata az európai nagy városok egyre inkább multikulturálissá válása során kiemelten fontos, ha már az állampolgárok bizalom szintjének feltérképezéséről van szó, de ez a kérdés is az adott ország a társadalmi tőkéjének egy aspektusát jellemzi.

Az előbbiekben bemutatott indikátorok többsége az adott ország, nemzet, illetve intézmények társadalmi tőkéjének felmérésére hasznos, egy jól működő társadalom vagy az anómia jelző számait adják meg. Az egyéni társadalmi tőke megragadásához az ismeretségi hálózatra és személyes kapcsolatokra vonatkozó kérdések állnak a legközelebb, viszont az első pontban bemutatott kérdések megválaszolásával az egyének társadalmi tőkéje nem kerül száz százalékos felmérésre. Az ismeretségi hálózat részletes feltérképezése: barátok száma, családi-baráti kapcsolatok intimitása, kapcsolattartás mértéke nem tükrözi hűen a társadalmi tőke valós tartalmát. Az individuális társadalmi tőke lényegét legjobban megragadó indikátorokat Martin Van der Gaag és Tom Snijders kutatási beszámolójában találtam.[107] Tanulmányuk bevezetőjében kifejtik, hogy az eddigi kutatások leginkább a társas kapcsolatok feltérképezésére és nem a szociális erőforrások vizsgálatára koncentráltak. Pedig a különbség a társadalmi tőke kérdésköre szempontjából kifejezetten lényeges: az emberek életük során rengeteg emberrel kerülnek különböző minőségű kapcsolatba, de ezek közül nem feltétlen mindenki barátunk vagy családtagunk, habár adott esetben forrásként felhasználhatóak ezek az ismeretségek.

Van der Gaag és Snijders harminchét, a társas kapcsolatok révén elérhető forrás meglétére kérdez rá, például ismer-e valakit, aki a) meg tud javítani egy biciklit b) a városházán dolgozik, c) jogi ügyekben tanácsot tud adni, d) kölcsön tud adni nagyobb pénzösszeget. Továbbá a társadalmi tőke méréséhez a korábbiakban gyakran felmerült politikai dimenziójához is hasonlóképp közelítenek: ismer-e valakit, aki aktív tagja egy politikai pártnak? vagy: sokat tud a kormányzati szabályozásokról? A „forrás generátor" közel harminchét kérdése az alábbi kategóriákba sorolható: 1. presztízzsel és műveltséggel összefüggő társadalmi tőke / társas kapcsolat; 2. politikai és anyagi forrásokkal összefüggő társadalmi tőke / társas kapcsolat; 3. személyes kompetenciákkal összefüggő társadalmi tőke / társas kapcsolat; 4. személyes támogatással összefüggő társadalmi tőke / társas kapcsolat. A forrás generátor összes kérdésére az ismeretség meglétére igennel vagy

---

[106] Kunioka – Woller 1999: 584-586
[107] Van der Gaag – Snijders 2005: 1-29

nemmel lehet válaszolni, és az igenlő válaszokat összesítve jön ki egy index-szám, ami a válaszadó társadalmi tőkéjében rejlő forrásértékű kapcsolatok mennyiségét jelzi. (A harminchét kérdés fordítása a függelékben olvasható).

Véleményem szerint a társadalmi tőke mérésére leginkább a forrás generátor kérdéseit felhasználva, valamint a személyes (családi, baráti) kapcsolatok részletes elemzésének kombinációjával sikerülne megragadni az egyéni társadalmi tőke lényegét. A személyes kapcsolatok elemzésénél viszont fontos lehet a kapcsolattartás hagyományos formái mellett a modern technológiák nyújtotta kommunikációs lehetőségekre is koncentrálni, hiszen az internet, Facebook, MSN világában – virtuális kapcsolattartás meghatározó jellemzője a mai fiatalok barátságainak, a szokásos indikátorok (hány estét tölt saját lakásán / házon kívül a barátaival) nem feltétlen szolgáltatnak teljes körű információkkal a kapcsolattartás gyakoriságára vonatkozóan. Így az Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult Pázmányos hallgatók társadalmi tőkéjét ezekre az indikátorokra alapozva mértem fel a kérdőívemben.

VI. Magyar társadalomra vonatkozó társadalmi tőke kutatások

A magyar népesség társadalmi tőkéjét, baráti kapcsolatait felmérő kutatások eredményeit Utasi Ágnes, Albert Fruzsina – Dávid Beáta és Kopp Mária – Skrabski Árpád tanulmányai alapján összegzem. Utasi Ágnes által idézett 2000-ben készített országos reprezentatív kutatás adatai szerint a válaszadók 48,9%-ának volt olyan bizalmas baráti kapcsolata, akivel fontos és intim dolgokat megbeszélhet, és nem családtag vagy házas- vagy élettárs az illető. [108] Az utóbbi kitétel megemlítése azért fontos, mert Albert Fruzsina és Dávid Beáta is olyan kutatásokra hivatkoznak, amelyekből az az általános következtetés vonható le, hogy Magyarországon az emberek döntő többsége legszűkebb családtagjaival (házastárs, élettárs, szülő, gyermek, testvér) beszélget fontos és bizalmas témákról, nem pedig barátaival. Össztársadalmi szinten az igazi, közeli barátok száma csekélynek tekinthető, sőt minden harmadik nő és minden ötödik férfi azt állítja, hogy egyáltalán nincs is barátja.[109] Viszont némi pozitív változás bekövetkezett a rendszerváltás előtti évekhez képest: „A teljes felnőtt népességen belül 6 százalékkal nőtt azoknak az aránya, akiknek 1986-hoz képest 2004-ben már van barátjuk. (…) A húsz év során leginkább azok aránya nőtt, akiknek 1-4 barátjuk van.”[110]

---

[108] Utasi 2002: 36
[109] Albert – Dávid 2007: 118, 131
[110] Albert – Dávid 2007: 188

A baráti kapcsolatok kialakulásának legjellemzőbb közegei sorrendben a munkahely, az iskola és a szomszédság. A férfiak jellemzően több baráttal rendelkeznek, mint a nők, ennek feltételezhető oka, hogy a férfiak nőkhöz képest nagyobb aránnyal jelennek meg a munkaerőpiacon, így több alkalmuk van baráti kapcsolatok kiépítésére. Ezt bizonyítja, hogy a rendszerváltást követő húsz évben is a férfiak kötöttek több barátságot: „A vizsgált időszakban inkább a férfiak tudták növelni kapcsolati erőforrásukat: barátaik száma átlagosan közel két fővel emelkedett. Ezzel szemben a nőknek alig lett több barátjuk."[111] A barátság tartalmi értelmezésében viszont megfigyelhető eltérés a nemek között, a nők a szeretetet, intim viszonyt, míg a férfiak, a közös élményeket és szórakozást emelték ki a barátsággal kapcsolatban. A nyugati világban a társadalmi tőke építésének további jellemző színterei a különböző civil-szervezetek, viszont az önkénteskedésben a posztszocialista országok közül Magyarország sem jeleskedik. A non-profit szervezetbeli taglétszám alacsonynak mondható, a férfiak 18,5%-a, nők 9,6%-a tagja valamilyen szervezetnek, tehát ezen színtéren is a férfiak számára adódik lehetőség ismeretségi-hálózatuk bővítésére.[112]

A baráti kapcsolatokkal való rendelkezés terén jelentős különbségek vannak az életkor és az iskolai végzettség tekintetében is. A harminc év alatti fiatalok 73%-ának van közeli barátja, ezzel szemben a 70 év feletti korosztályban az idősek mindössze 31,5%-ának vannak barátai. Jellemző tendencia, hogy a diákbarátságok a házasságkötés körüli években kerülnek próbatételre, és túlnyomó többségük fokozatosan kikopik az emberek életéből, amihez hozzájárul a magyar szülők körében általános nézet is, hogy: „a barátok kvázi fölöslegesek, mert elvonják az ember idejét a családi élettől! Több mint egytizedük markáns véleménye az, hogy a barátság a fiatalok ügye, és a család mellett erre már nincs szükség."[113]

Az elmúlt évtizedekre jellemző tendencia volt, hogy legnagyobb arányban a diplomások tudták növelni társadalmi tőkéjüket: „Barátaik száma átlagosan két fővel nőtt, ami a teljes népesség barátszám-növekedésének a kétszerese."[114] A felsőfokú végzettségűek kétharmadának van bizalmas barátja, viszont a diploma típusa is differenciál: a főiskolai diplomával rendelkezők 61,5%-ának van barátja, az egyetemi diplomával rendelkezők körében pedig 70,7% a bizalmas baráttal rendelkezők aránya. Utasi Ágnes szerint a különböző végzettségi típusok – barátok száma közötti különbség

---

[111] Albert – Dávid 2007: 193
[112] Albert – Dávid 2007: 134; 161-162; Utasi 2002: 37
[113] Utasi 2002: 37; Albert – Dávid 2007: 145
[114] Albert – Dávid 2007: 195

továbbá kihat az adott diplomával elérhető társadalmi tőke mértékére, illetve a hatalmi hierarchiában elfoglalható hely milyenségére is.[115]

Fővárosunkban élők pedig kezdhetik érzékelni a világvárosok elszigetelő hatását, mert a Budapesten élők voltak az egyetlen olyan csoport, akik körében 1986 és 2004 között csökkent a barátok száma.[116] Negatív továbbá az a jelenség is, hogy az általános bizalmi szint Magyarországon jellemzően alacsony a nyugati vagy a skandináv országokhoz viszonyítva, és a társadalmi bizalmatlanság a társadalmi tőké bővülésével szemben nem csökken, hanem nő: „Magyarországon a társadalmi bizalmatlanság mértéke igen magas, azonban az elmúlt tíz évben jelentős változások is kimutathatóak voltak. Ugyanazokkal a kérdésekkel vizsgálva, a társadalmi bizalmatlanság mértéke 1995 és 2002 között csökkent, míg 2002 és 2006 között igen jelentős mértékben emelkedett."[117]

Oorschot, Arts és Gelissen európai társadalmakat összehasonlító kutatásából kiderül, hogy az európai állampolgárok szavahihetőnek és becsületesnek számítanak, viszont a politika iránti elköteleződésük, valamint intézményekben és másokban való bizalmuk igen szerény mértékű. A civil-szervezetekben való tevékenykedés mértéke az északi országokban a legmagasabb. A családi kapcsolatok az összes országban igen fontosak, fontosabbak, mint a baráti kapcsolatok. Magyarország, azon országok egyike (Portugália és Görögország mellett), amelynek állampolgárai a családi kapcsolatokat kiemelten fontosnak tartják. A társadalmi tőke minden más (előbb említett) aspektusát tekintve hazánk, nem sokkal ugyan, de az európai átlag alatti szintet képvisel.[118]

Természetesen napjaink Magyarországán is egyre meghatározóbb az internetes kapcsolattartás szerepe és térnyerése. Albert Fruzsina, Dávid Beáta és Molnár Szilárd 2001-2003 közötti három évre vonatkozó longitudinális kutatásában konkrétan a magyar társadalomra vonatkoztatva is kimutatta az internetezés pozitív hatásait: „Maga az internetezés mint tevékenység hatása a kapcsolatokra (…) egyértelműen pozitív, azaz az internethasználat növeli a társadalmi tőkét. Minél inkább régi felhasználó valaki, annál inkább jellemző rá, hogy a világháló használata révén társas terét bővíteni tudta, és ez a rendelkezésre álló adatok szerint a már létező >>offline<< kapcsolatainak sem megy a rovására."[119]

---

[115] Utasi 2002: 39
[116] Albert – Dávid 2007: 194
[117] Skrabski – Kopp 2009: 192
[118] Oorschot –Arts – Gelissen 2006: 159-160
[119] ALBERT – DÁVID – MOLNÁR 2007: 33

VI.1. Az internacionális kapcsolatok

A magyar emberek nemzetközi kapcsolatainak feltérképezésével Utasi Ágnes foglalkozott egy rövidebb fejezet erejéig[120] *A bizalom hálója* c. könyvében. Utasi Ágnes által közölt kutatási eredmények szerint a válaszadók 26,6%-a rendelkezett valamilyen külföldi kapcsolattal. A legtöbben külföldön élő rokonokkal (19%) bírnak, ezt követi a sorban a baráti kapcsolatok (11%), szakmai ismerőse vagy egyéb típusa külföldi kapcsolata magyar embereknek viszont már jóval kisebb arányban van (3,0%, illetve 4,7%). A nemzetközi ismeretségi hálózattal azok bírnak döntő többségben, akik anyai vagy apai ágon rendelkeznek más nemzethez, etnikumhoz tartozó felmenőkkel (43-48%), ezt bizonyítja az is, hogy az etnikai származási eredet és a külföldi kapcsolatok változója között Utasi alacsony erősségű korrelációt mért. A válaszolók apai vagy anyai ágon a következő nemzetekhez való tartozást említették: német, szlovák, horvát, román és cigány a legtöbb esetben; szerb, ukrán és zsidó felmenők említése már jóval kisebb arányban fordult elő. Azok esetében, akik csak magyar rokonokkal bírnak, minden ötödik ember rendelkezik külföldi ismerőssel, ez a 21%-os arány a népességi átlagra jellemző alacsonyabb rátát jelent.

A külföldi ismerősök közül „a legtöbben Németországban (részminta 25%-a) és az USÁ-ban (17%-a) élnek, minden tizedik Ausztriában (9,2%), kicsit alacsonyabb arány Szlovákiában (8,2%) él. Az előzőektől alig kisebb a Kanadában (6,7%), vagy Romániában élők (6,2%) aránya."[121] A kapcsolattartás leggyakoribb formája a telefonálás (a külföldi ismerősökkel 60,4%-a használja), a levelezés, illetve a személyes találkozások. A személyes látogatásokra a kölcsönösség jellemező, megközelítőleg ugyanazon (39,0%) arányban fogadják külföldi ismerőseiket a magyarok, mint akiket személyesen meg is látogatnak. A személyes találkozás, utazás finanszírozhatóságát nagyban meghatározzák az anyagiak: „az etnikai-nemzetiségi eredet az esetek nagyobb hányadában csak azok számára növeli az időnkénti találkozással megerősített külföldi kapcsolatokat, illetve azok számára teszi lehetővé a szolidaritásra is képes kapcsolattartást külföldi rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel, akik az átlagosnál kedvezőbb társadalmi és gazdasági létfeltételekkel, s az átlagosnál magasabb társadalmi presztízzsel élnek."[122]

Fontos megemlíteni még a külföldi kapcsolatok társadalmi tőkében megnyilvánuló konkrét hatásait: Utasi korrelációs számításai szerint szignifikáns kapcsolat mutatható ki a

---

[120] Utasi 2002: 58-61
[121] Utasi 2002: 60
[122] Utasi 2002: 59-60

külföldi kapcsolattal rendelkezők és a befolyásos rokont, barátot jelző változók; a segítségnyújtó szolidaritás, valamint a közéletiség változója között – mindhárom említett változó a társadalmi tőke fontos mérőeszközének számít. A nemzetközi ismeretségek hasznosságát összegezve megállapítható, hogy nagyon értékesek az egyének és családjaik szempontjából, mivel „az internacionális kapcsolatok – az információ nagyobb lehetőségével, a kapcsolatháló országhatárokon átívelő erejével – növelhetik a szolidaritás esélyt, az egyéni forrásokat, s vele a társadalmi elfogadottságot, végső soron a mikrotársadalmi integráció esélyét."[123] Ezért az Erasmus-program egy különösen jó lehetőség arra, hogy rokoni kapcsolatok nélkül is széles körben hozzáférhetőek legyenek a nemzetközi ismeretségek pozitív hozadékai, és külföldi barátokat és adott esetben kamatoztatható társadalmi tőkét szerezzen magának egy átlagos, felső oktatási tanulmányokban részt vett fiatal is.

VII. A kutatás és a kérdőív ismertetése

A szakdolgozati kutatásként egy kérdőíves felmérést végeztem az elmúlt években Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanuló, a Pázmány Bölcsészettudományi karára járó hallgatók körében. A Nemzetközi és Pályázati Osztály a rendelkezésemre bocsátotta a 2008-2009-es, 2009-2010-es, illetve az idei, 2010-2011-es tanévre meghirdetett Erasmus tanulmányi ösztöndíjra pályázó BTK-s nyertes illetve tartalékos hallgatók e-mailcímének listáját. Tartalékos hallgatók csak akkor használhatják ki az Erasmus-ösztöndíj nyújtotta lehetőségeket, ha valamelyik nyertes hallgató visszamondja az ösztöndíjat, az adatbázisban viszont nem volt külön jelölve, hogy végül ki utaztak-e vagy sem, így a gyakorlatban 2011. február 9-én több (összesen 195 darab) e-mailcímre lett kiküldve az online kérdőív kitöltésére felhívó levél, mint amelyek tulajdonosa ténylegesen részesült az ösztöndíjban.

Tartalékos hallgatóból évente kb. 10 fő van, tehát a 195-ből háromszor tízet, valamint a 2010-2011-es tanévben nyertes 56 fő számának felét (hiszen valaki még csak a második félévre utazik ki) levonva körülbelül 135-140 hallgató volt olyan, aki 2011 februárjáig az Erasmus-ösztöndíjas részképzésen részt vett, és a félév véget értét követően már hazaérkezett, tehát kompetens volt a kérdőív kérdéseinek megválaszolásában. Nyertes vagy tartalékosból időközben ösztöndíjassá vált hallgatóként biztosan szerepeltek a mintavételi keretet jelentő e-mailcímlistában, tehát egyenlő esélyük volt a mintába

[123] Utasi 2002: 58

kerülésre,[124] így reprezentatív mintavételről beszélhetünk. A levelek kiküldését követően rendelkezésre álló 3 hét alatt összesen 81 érvényes kérdőívkitöltés született, ami megközelítőleg 60%-os – online kérdőívek esetén reálisnak mondható – kitöltési aránynak felel meg.

A kérdőíven az előkészületek során jelentős változtatások történtek konzulensem javaslatai és a próbakérdezésben résztvevő 11 Erasmus-ösztöndíjas ismerősöm visszajelzései alapján. A próbakérdezésre 2008-2009-es tanévet megelőzően külföldön tanuló Pázmányosokat és más egyetem hallgatóit kértem fel, ők nem szerepelnek (ismételten) a 81, végleges kérdőívet megválaszolók között. A kérdőív végleges formájában 54 kérdést tartalmazott, és az alábbi fő részekből állt: az Erasmusos félév megítélése, haszna, illetve pozitívumai az ösztöndíjas számára, baráti kapcsolatok mennyisége és minősége, kapcsolattartás a hazautazást követően, valamint a szokásos demográfiai adatok mellett a Pázmányos és Erasmusos tanulmányokra vonatkozó általános információk. (A teljes kérdőív megtekinthető a függelékben.)

A szakdolgozat további részében – az elnevezés rövidítése érdekében – az Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanuló *Pázmányos bölcsész* hallgatók megnevezésből a bölcsész jelzőt elhagyom, és csak a *Pázmányos* kifejezést használom. Ezúttal itt szeretném hangsúlyozni, hogy következőekben ismertetett kutatási eredmények a PPKE-BTK volt Erasmus-ösztöndíjasainak tapasztalatait és véleményét reprezentálja, a felmérés nem terjedt ki az egyetem többi karán tanuló volt ösztöndíjasokra.

VII.1. Alkalmazott módszerek

Az online kérdőívet a Google dokumentumszerkesztővel készítettem, amelyben lehetőség van a beérkezett válaszok importálására. A válaszok átkódolását követően a számításokat az SPSS program 17.0-s verziójával végeztem. Az elemzés során többek között gyakorisági táblákat készítettem egy-egy változóról (*Analyze – Descriptive Statistics – Frequencies)*, illetve a több válasz megjelölését engedélyező kérdések esetében pedig összesített gyakorisági sorokat alkalmaztam a különböző válaszkategóriákat jelentő változókról (*Analyze – Multiple Response – Define Variable Sets; Frequencies).*

Az alacsony mérési szintű változókat kereszttáblák, Khí-négyzet teszt és az adjusted residual mutató lefuttatásával vizsgáltam *(Analyze – Descriptive Statistics –*

[124] Mindössze 6 e-mailcímről jött vissza az értesítés, hogy nem sikerült kézbesíteni a levelet. Viszont az e-mailcímek tulajdonosainak az iwiw közösségi oldalon sikerült üzenetet küldenem az kérdőív kitöltésére való felkéréssel kapcsolatban.

Crosstabs). Egyes magas mérési szintű változókat kategorizáltam (*Transform – Visual Binning*), vagy egyszerűbb számításokat végzetem velük (*Transform – Compute),* valamint Pearson-korrelációval is teszteltem a változók közötti kapcsolat meglétét *(Analyze – Collerate – Bivariate).* A szakdolgozatba kerülő végleges táblázatokat és grafikonokat Excel-lel készítettem; a főszövegbe került ábrákat és a függelékben található adattáblákat, grafikonokat külön számoztam. A színes szófelhőket a Wordle.net internetes oldalon található szófelhő-generátor programmal hoztam létre.

VII.2. A minta

A 81 kérdőívet 11 férfi (13,6%) és 70 nő (86,4%) töltötte ki,[125] amely a korábban bemutatott összeurópai kutatások 40-60%-os arányától való jelentős eltérés a mintavételi alapsokaság sajátosságának tudható be, hiszen köztudott, hogy a bölcsészkarokon általában túlnyomó többségben lányok tanulnak. A megkérdezettek nagy része (79 fő) az 1980-as években született huszonéves korosztály tagjai közül kerültek ki, a legfiatalabb válaszoló 1990-ben született, a legidősebb pedig 1974-ben.[126] Erasmusos tanulmányaik idején a kérdőívet kitöltők 70%-a 23, 24 vagy 25 éves volt, ebből kifolyólag a külföldön töltött részképzés alatti átlagéletkor 23,95 év,[127] négy tizeddel magasabb, mint az Erasmusos diákok átlagéletkora (23,5 év) összeurópai szinten. A még osztatlan képzésben résztvevő hallgatók szignifikánsan később[128], jellemzően csak 5 éves tanulmányaik vége felé használják ki az Erasmus-ösztöndíj lehetőségét (amire egyébként már két lezárt félév után lehet jelentkezni), a külföldi részképzés alatti átlagéletkor esetükben 24,67 év. Ezzel szemben a BA-rendszerben tanuló hallgatók a hivatalosan rendelkezésre álló 3 éves képzési idő rövidsége miatt már jóval hamarabb belevágnak a külföldi tanulmányokba, esetükben 22,4 év az átlagéletkor.

A képzéstípus megoszlását tekintve a megkérdezettek 67,9%- osztatlan képzésbe járó hallgató, 30,9%-uk BA-rendszerben tanul, és mindössze 1 fő az, aki MA-képzésre jár.[129] A válaszolók 19,8%-a a 2008-2009-es tanévben, 56,8%-uk a 2009-2010-es és 23,5%-uk az idei 2010-2011-es tanévben vett részt Erasmus-ösztöndíjasként külföldi részképzésen. [130] Idén már 21 ország, 76 partneregyeteme közül választhatnak a Pázmány

---

[125] ld. függelék 1. sz. adattábla
[126] ld. függelék 2. sz. adattábla
[127] ld. függelék 3. sz. adattábla
[128] ld. függelék 4. sz. adattábla: BA és osztatlan képzésben résztvevők életkori intervallumai nem fedik egymást
[129] ld. függelék 5. sz. adattábla
[130] ld. függelék 6. sz. adattábla

bölcsészkarára járó hallgatók az Erasmus-ösztöndíjra való pályázáskor.[131] A kérdőívet kitöltő diákok ugyan kevesebb, de így is változatos helyszíneken, 17 ország valamelyikében tanultak, legtöbben (20 fő) Németországban, 14-en Olaszországban, 8-an Franciaországban, 7-en pedig Lengyelországban,[132] ezek közül Németország és Franciaország számított országos szinten is népszerűnek a 2008-2009-es évre vonatkozó, korábban bemutatott statisztika adatai alapján.

Az átlagosan 5 hónapig tartó külföldi Erasmusos részképzés[133] a BA és az osztatlan képzésben résztvevők esetében is kitolja a tanulmányok befejeztét: volt Erasmus-ösztöndíjas BA-képzésben tanuló hallgatók a meghatározott 6 helyett 1-2 féléves csúszással, átlagosan 7,4 félév alatt fejezik be tanulmányaikat, még osztatlan képzésbe járó hallgatók pedig az eredetileg kalkulált 10 hónap helyett átlagosan 13 félév alatt végeznek az egyetemmel. [134]

A mintába került diákok 73,4%-a esetében igaz, hogy ők az elsők, akiknek a családjukból külföldön tanulnak,[135] ami azt jelenti, hogy a Pázmányos hallgatók családtagjainak kb. 10%-kal nagyobb arányban adatott meg a lehetőség a külföldi tanulmányokra mint az európai átlag számára, ami 82% volt a 2008-2009-es tanévben. A külföldi tapasztalatszerzés mellett, a megkérdezettek közel 30%-a számára az Erasmusos félév jelentette az első lehetőséget a családjától való függetlenedésre, az önállóság kipróbálására is.[136]

VII.3. Az Erasmusos félév megítélése

Az Erasmusos félév megítélése döntő mértékben pozitív a megkérdezettek esetében, egy 1-től 9-ig tartó skálán, 84%-uk a 7-es, 8-as vagy 9-es értékkel jellemezte a félévet, azaz jól vagy nagyon jól érezte magát. A diákok 12,3%-a közepes mértékben érezte jól magát (4-5-6-os érték), 3,7%-uk pedig nem igazán érezte jól magát a külföldön töltött időszak alatt (3-as érték).[137] Ezek az arányok nagyjából megegyeznek Manuel Souto Otero és Andrew McCoshan korábbiakban ismertetett tanulmányában található adatokkal, melyek szerint összeurópai szinten a 2004-2005-ös tanévben a diákok 87%-a

---

[131] PPKE-BTK, Nemzetközi és Pályázati Osztály - Erasmus
[132] ld. függelék 7. sz. adattábla
[133] ld. függelék 8. sz. adattábla
[134] ld. függelék 9. sz. adattábla
[135] ld. függelék 10. sz. adattábla
[136] ld. függelék 11. sz. adattábla
[137] ld. függelék 12. sz. adattábla

értékelte jónak vagy nagyon jónak a külföldön töltött időszakot, és mindössze 2%-uk rossznak vagy nagyon rossznak.

A kérdőív egyik nyitott kérdése arra vonatkozott, hogy az Erasmusos félév mit jelent a megkérdezett számára. A választ ki rövidebben (pl. *„Életreszóló élmény! :)”*[138]), ki hosszabban fogalmazta meg, és tartalmát tekintve elég szerteágazó dolgok kerültek kiemelésre, de a leírásokban közös, hogy nagyon pozitívan nyilatkoznak a külföldön töltött időszakról. Ízelítőképpen mindhárom vizsgált tanév egy-egy hallgatójának Erasmusos félévről írt hosszabban kifejtett véleménye olvasható az alábbiakban:

> „Egy zseniális élményekben gazdag tapasztalatot jelentett, amely nemcsak a tanulmányi előmenetelemhez járult hozzá azzal, hogy a nyelvet tökéletesíthettem és más különleges tematikájú kurzusokra járhattam, hanem az élet egy kemény ám fontos erőpróbájaként is szolgált, mind az önállóság, mind az akadályok leküzdése, beilleszkedés és saját kultúrám lehető legjobb közvetítése terén. Emellett persze az ismeretségek is lényegesek, sok emberrel azóta is tartom a kapcsolatot.”
> *(Erasmus-ösztöndíjjal az olaszországi Aosta-ban tanuló Pázmányos hallgató)*

> „Nagy élmény volt. Először is az emberi kapcsolatok terén: sok kedves embert ismertem meg, közülük néhánnyal tényleg nagyon szoros és értékes kapcsolat alakult ki. Tapasztalatok, >>világlátás<< terén is. Már más viszonyrendszerben közelítek bizonyos dolgokhoz: a kezdeti helyzetképben ugyanis, ami bennünk él egy országgal, annak társadalmával kapcsolatban változtat az, hogy élőben megtapasztaljuk, lássuk azt, az ott élő embereket, a miliőt... Rájöttem arra, hogy a sztereotípiáknál a valóság ezerszer összetettebb, bonyolultabb. Bátorság, gyakorlatiasság terén: a kint szerzett tapasztalatok, utazás, ügyintézés után már nagyobb az önbizalmam, bátrabban belevágok eddig még ki nem próbált feladatokba, kevésbé aggódom fölösleges dolgok miatt – amire eddig hajlamos voltam. És nem szabad elfelejteni a szak(ma)beli előrehaladást, ismeretszerzést, -bővülést, a kinti nyelv és gondolkodás-mentalitás közelebbről való megismerését.”
> *(Erasmus-ösztöndíjjal a lengyelországi Lublin-ban tanuló Pázmányos hallgató)*

> „100%-ban pozitív, semmi másról nem tudok beszámolni. Nagyon sokat kaptam ettől az öt hónaptól, nyelvgyakorlás szempontjából is, de emberileg is. Új emberek, új környezet, új kultúra megismerése nemcsak élményekkel gazdagított, de bennem is jelentős változásokat indított el. Rossz szokásoktól sikerült megszabadulnom, amikkel itthon a meglévő életkörülményeim miatt nem tudtam mit kezdeni. Felszabadultam, erősebbé váltam lelkileg (mert azért 5 hónap, távol a családtól, barátoktól egy végül is idegen környezetben megkeményíti az embert...).
> Rengeteg mindent sikerült átértékelnem az időnek és a távolságnak köszönhetően. Egyszóval szuper volt. :-)”
> *(Erasmus-ösztöndíjjal Madridban tanuló Pázmányos hallgató)*

Az idézetekből jól látható, hogy az Erasmusos időszak egy *komplex élmény* az ösztöndíjasok számára, az idegennyelvtudás gyakorlásától kezdve az önállóság, függetlenség megtapasztalásán és személyiségfejlődésen át, a kulturális és szakmai ismeretek bővülésig, külföldi barátok szerzéséig sok mindent kapnak a programban résztvevő hallgatók. A szöveges válaszok lekódolása és ezek statisztikai elemzése helyett, a téma színességéhez, sokoldalúságához illően egy látványosabb módot választottam az

[138] Erasmus-ösztöndíjjal a belgiumi Leuven-ben tanuló Pázmányos hallgató

összes válaszoló félévvel kapcsolatos jellemzésében leggyakrabban előforduló kulcsszavak bemutatására, az adatokból szófelhőt készítettem.

5. ábra: Az Erasmusos félév jellemzése szófelhőként ábrázolva

A képen látható szófelhőben a legnagyobb méretű, azaz az Erasmusos félév jellemzésével kapcsolatban a leggyakrabban előforduló főnevek és igék: *élmény-élmények; tapasztalat-tapasztalatok; barátok-barátságok, kapcsolatok; ország, kultúrák, emberek, megismerése; önállóság; nyelv-nyelvet; sikerült*. Melléknevek és határozószók közül pedig *külföldi, idegen, nemzetközi, rengeteg és pozitív*. A kulcsszavak tartalmilag is átfednek a korábban bemutatott idézetekben megfogalmazottakkal, a bemutatottak tekinthetők az Erasmus-ösztöndíjjal külföldön töltött időszak jellemző ismérveinek.

VII.3.1. Magánélet és anyagiak

A több hónapos külföldön tartózkodásnak a sok pozitívum mellett azonban árnyoldalai is lehetnek, a párkapcsolatban élőknek a partnerüktől hosszú távollét okozhat gondot, illetve egyes országokban az Erasmus-ösztöndíj még a legolcsóbb szállások finanszírozására sem elég, nemhogy a megélhetési költségeket megközelítőleg fedezné. Ezek a problémák a félév jellemzése kapcsán is felmerültek, mint a külföldi időszakkal kapcsolatos „élmény”, tapasztalat:

> „Összetett kérdés, mivel kinn tartózkodásom alapvető változásokat hozott az életemben. Szakmai szempontból nagyon sokat fejlődtem. Más Erasmusosokkal és helyiekkel folytatott beszélgetéseimből rengeteg tapasztalatot gyűjtöttem, melyet lassanként sikerült beépítenem a gondolkodásmódomba. Sikerült eldöntenem mi az, amit szeretnék folytatni az életemben és mi az, amit nem. *Magánéleti szempontból viszont hatalmas krízisen mentem keresztül*, ugyanakkor

úgy érzem szükségem volt erre, hogy tovább tudjak lépni az életben. Összegezve: ez a félév hatalmas nyitás volt a világ felé."
(Erasmus-ösztöndíjjal Poznanban tanuló Pázmányos hallgató)

„Pozitívum: életre szóló barátságokat, keresztény közösséget, kölcsönös segítést, toleranciát, önismeretet, a mostani munkám alapját. Negatívum: az Erasmus ösztöndíj gyakorlatilag feljogosít, hogy egy külföldi egyetemen kurzusokon vehessünk részt, de ehhez *az anyagi hátteret csak minimálisan biztosítja; a lakhatást sem fedező összeg áll a hallgató rendelkezésére. (Ösztöndíjnak emiatt kevésbé nevezném)*."
(Erasmus-ösztöndíjjal Milánóban tanuló Pázmányos hallgató)

„Kaland, önállóság, utazás, egy másik ország kultúrájának megismerése, új barátságok, szélesebb látókör, összetartás és közös élmények a legkülönbözőbb nemzetiségű diákokkal, idegennyelv(ek) tanulása, *magas árak és kényszeres spórolás*."
(Erasmus-ösztöndíjjal Helsinkiben tanuló Pázmányos hallgató)

A válaszolók 48,1%-a úgy vágott bele a külföldi tanulmányokba, hogy a kiutazás előtt közvetlenül párkapcsolata volt itthon. A párkapcsolatok kb. 2/3-ának a távolság miatt esetlegesen fennálló nehézségek ellenére sem lett vége, viszont 12 válaszoló esetében nem tartott ki a párkapcsolat az Erasmusos időszak alatt.[139] A megkérdezettek 35,4%-ának külföldi tanulmányok alatt alakult ki párkapcsolata, amelyek 1/3-a tartósnak bizonyult, és a hazatérést követően is tovább tartanak.[140]

Az anyagiakkal kapcsolatban a válaszolók 90%-a nyilatkozott úgy, hogy kiadásait nem fedezte az Erasmus-ösztöndíj,[141] a megkérdezettek 25%-a rossznak vagy nagyon rossznak találta az Erasmusos félév alatti anyagi helyzetét, 66,3%-uk kielégítőnek, 8,8% pedig jónak.[142] Souto Otero és McCoshan tanulmányában található összeurópai átlag adatoktól jelentősen eltérő eredményekről van szó ebben a kérdésben, hiszen európai szinten jelentősen többen, a hallgatók 37%-a találta jónak vagy nagyon jónak a félév alatti anyagi helyzetét (szemben a magyar Pázmányosok körében említett 8,8%-kal), 44%-uk kielégítőnek, és 19%-uk nagyon rossznak. Nyilván kelet-közép-európai magyar diákként a Pázmányos hallgatók mérsékeltebb árakhoz szoktak, mint amely tőlünk akár egy országgal nyugatabbra is általános, de ebből kifolyólag a félév alatti kiadások kiegészítő finanszírozása még hatványozottabban jelentkezik (a jelentkező családjának is kevesebb anyagi forrás áll rendelkezésére, mint például egy német diák esetében).

A további felmerülő költségek finanszírozása a megkérdezettek 37,6%-ának (inkább) jelentős, 52,5%-a esetében pedig közepes mértékű megterhelést jelentett a diák vagy családja számára.[143] Összességében a diákok vagy családjaik 90%-ának(!)

---

[139] ld. függelék 13. sz. adattábla
[140] ld. függelék 14. sz. adattábla
[141] ld. függelék 15. sz. adattábla
[142] ld. függelék 16. sz. adattábla
[143] ld. függelék 17. sz. adattábla

megterhelést jelentett a félév finanszírozása, és ne felejtsük el, hogy korábban említett kutatások szerint már a pályázat benyújtásakor kiszűrődnek a kevésbé jó anyagi háttérrel rendelkező, de egyébként tanulmányi eredményeik alapján az ösztöndíj elnyerésére esélyes hallgatók, így a pályázók körének kiszélesítése, illetve a nyertes jelentkezők legalább alapvető kiadásainak biztosítására az ösztöndíj összegének emelése lenne kívánatos véleményem szerint.

A kérdőívkérdések közé azért kerültek bele a párkapcsolati és anyagi helyzetet firtató kérdések, mert már a kutatás előtt előzetesen felmerült bennem, hogy a *tesztelésre érdemes lenne az a feltételezés, hogy a párkapcsolatban élők, valamint az Erasmusos félév alatt rosszabb anyagi helyzetről beszámolók esetlegesen negatívabban ítélik meg a külföldön töltött tanulmányi időszakot.* Mindkét hipotézist egy-egy kereszttáblával teszteltem.

A kiigazított reziduálisok (adjusted residual) értékei távol vannak a +2,-2 határ átlépésétől, így kijelenthetjük, hogy nincsen szignifikáns különbség a félév megítélésében azok körében, akiknek nem volt párkapcsolata közvetlenül a kiutazást megelőzően, illetve azok körében, akiknek volt, és a félév alatt is megmaradt, illetve azok esetében sem, akik párkapcsolatának a külföldön töltött időszak alatt vége lett. Valamint a Khí-négyzet teszt nem értelmezhető, mert nem érvényesülnek a próba feltételei (a cellák több, mint 20%-ában van 5 alatti érték, és a cellák minimumértéke 1 alatt van). [144]

Az alábbi grafikonon felfedezhető némi különbség, illetve sorrendiség: *a párkapcsolattal rendelkezők legtöbbje szintén jól vagy nagyon jól érezték magukat az Erasmusos félév alatt, de valamivel kevesebben, mint a kiutazás előtt párkapcsolatban nem élők. Viszont ők vannak valamivel többen a félév alatt magukat közepes mértékben jól és inkább rosszul érzők között. A hipotézist azonban a statisztikai adatok nem támasztják alá, így nem tekinthető igazoltnak.*

[144] ld. függelék 18. sz. adattábla

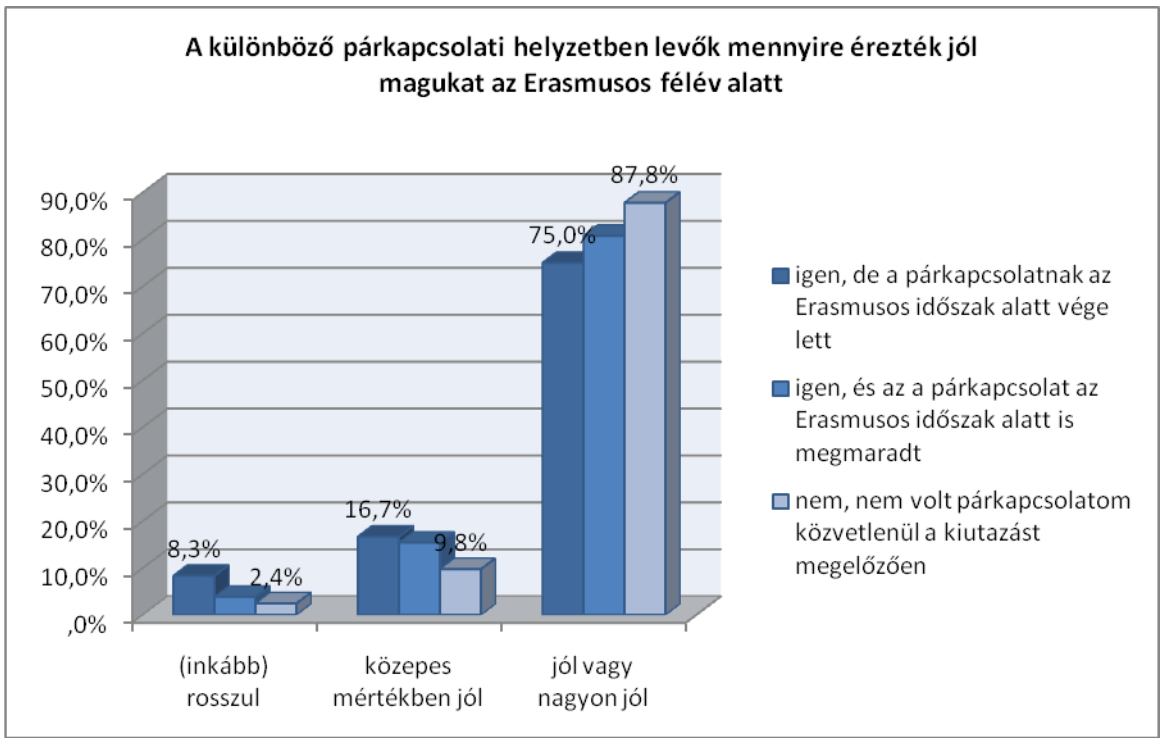

6. ábra

Másik hipotézisem (a félév alatti anyagi helyzetet is meghatározhatják az Erasmusos időszak összmegítélését) vizsgálatára is egy kereszttáblát futattam le. Ennek eredményei szerint a kiigazított reziduálisok több esetben is meghaladják a +/-2-t: a magukat inkább rosszul érző diákok szignifikánsan a félév alatt jó anyagi helyzetben lévők csoportjához sorolták magukat, a külföldön töltött időszakot közepes mértékben jónak ítélők anyagi helyzetüket nagyon rossznak, legtöbben rossznak (50%) vagy kielégítőnek tekintették. Az Erasmusos időszakot jónak vagy nagyon jónak tartók közül a legtöbben (74,6%) kielégítő anyagi helyzetről számoltak be. *A kereszttábla ellentétes összefüggéseket szignifikánsnak tekintő eredményei miatt azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nincs egy bizonyos irányú összefüggés a félév alatti anyagi helyzet, illetve a külföldi tanulmányokkal töltött időszak megítélése között.* Valamint a hipotézist az sem támasztja alá, hogy a teszt nem értelmezhető, mert feltételei nem teljesülnek (a cellák több, mint 20%-ában van 5 alatti érték, és a cellák minimumértéke 1 alatt van).

Az Erasmusos időszak megítélése a félév alatti anyagi helyzet szerint.								
		A megkérdezett mennyire érezte jól magát az Erasmusos félév alatt						Összesen
		(inkább) rosszul		közepes mértékben jól		jól vagy nagyon jól		
Az Erasmusos félév alatti anyagi helyzet	nagyon rossz	,0%	-0,3	20,0%	2,9	1,5%	-2,4	3,8%
	rossz	,0%	-0,9	50,0%	2,4	17,9%	-1,7	21,3%
	kielégítő	33,3%	-1,2	20,0%	-3,3	74,6%	3,6	66,3%
	jó	66,7%	3,6	10,0%	0,1	6,0%	-2,0	8,8%

Összesen	100,0%		100,0%		100,0%		100,0%

Khí-négyzet teszt			
	Érték	Szabadsági fok	Szignifikancia szint
Pearson Khí-négyzet	29,483[a]	6	,000
Érvényes esetek száma	80		
8 cella (66,7%) esetében van 5 alatti érték. A cellák minimum értéke 0,11.			

7. táblázat

(A fehér és zöld hátterű cellákban az adjusted residual / kiigazított reziduálisok értékei láthatóak.)

A két kereszttábla és statisztikai próbák eredményei alapján kijelenthető, hogy egyik hipotézis sem igazolt, a félév alatti anyagi helyzet és a magánéletbeli esetleges problémák nem befolyásolják szignifikánsan a félév megítélését. Azok esetében, akik a külföldi tanulmányaik alatt nem érezték annyira jól magukat, nem e két tényező volt a kifejezett ok, bár némi befolyása volt a két változónak, amire az előző oldalon lévő grafikonon látható különbségekből, anyagiak terén pedig a magukat közepes mértékben jól érzők financiális helyzetükre nagyon rossz és rossz jelzőt adók összesen 70%-os arányából következtethetünk.

VII.3.2. Az Erasmusos félév pozitív hozadékai

A kérdőívet kitöltők 42,5%-a esetében az Erasmus-ösztöndíj biztosította az első lehetőséget arra, hogy 2 hétnél hosszabb időt töltsenek hazájukon kívül, behatóbban megismerjenek egy másik országot és külföldi élményeket szerezzenek.[145] Tehát a Pázmányos hallgatók 57,5%-ának (!) nem ez volt első külföldi tapasztalatuk, közülük a legtöbben (23,3%) egyéb tanulmányi ösztöndíjban részesültek, 20,9% hosszabb utazáson vett részt, 14%-uk pedig au-pairkedett vagy diákmunkát végzett külföldön. Néhányan nyári egyetemen voltak, önkénteskedtek vagy középiskolai cserediák programban vettek részt, van, aki külföldön töltötte szakmai gyakorlatát vagy külföldi nyelvtanfolyamon vett részt, vagy családjával külföldön élt az Erasmusos félévet megelőzően.[146]

Az ösztöndíjasok közel 60%-ának tehát már az Erasmusos tanulmányai előtt is volt lehetősége külföldön tartózkodni jelentősebb ideig, ami az érintettek jó szociális hátteréről tesz tanúbizonyságot, további bizonyítékot szolgáltatva annak a feltételezésnek az alátámasztására, hogy a kevésbé jó anyagi helyzetű (és emiatt feltételezhetően egyéb korábbi külföldi tapasztalatokkal nem rendelkező) hallgatók kiszűrődnek már az ösztöndíjra való pályázásnál. Az ösztöndíj összegének elégségességével kapcsolatban

[145] ld. függelék 19. sz. adattábla
[146] ld. függelék 20. sz. adattábla

további elgondolkodtató tény, hogy a korábbiakban ismertetett adatok szerint – a jómódú családból származó hallgatók felülreprezentáltsága ellenére – összességében a hallgatók 90%-ának megterhelő volt a külföldi tanulmányok kiegészítő finanszírozása. Tehát ténylegesen szükséges lenne az egy főre jutó ösztöndíj összeg mértékének emelése, ami a nyertesek számára nagyobb biztonságot jelentene, illetve a hallgatók szociális hátterét tekintve is kiszélesedhetne a pályázók köre.

A megoszlások alapján megállapíthatjuk, hogy az Erasmusos-ösztöndíjjal külföldön töltött részképzés fő haszna, hogy az ösztöndíjasok idegennyelvtudása fejlődik (a hallgatók 95,1%-a említette). Továbbá a több hónapos kint tartózkodás lehetőséget ad egy másik ország kultúrájának behatóbb megismerésére (82,7%), utazásra (77,8%), valamint külföldi barátok szerzésére, nemzetközi ismeretségi hálózat kiépítésére (80,2%) is kiváló alkalom.

Az Erasmusos félév pozitívumai		
	Említések száma	Az esetek alábbi százalékában került említésre
fejlődött a nyelvtudásom	77	95,1%
külföldi barátokat szereztem	65	80,2%
megismertem egy másik ország kultúráját	67	82,7%
tartalmasan töltöttem el az időmet a félév alatt	48	59,3%
világot láttam, utaztam	63	77,8%
megtapasztaltam a független, önálló életet	50	61,7%
hasznos volt az egyetemi tanulmányaim szempontjából	34	42,0%
hasznos volt a karrierem szempontjából	31	38,3%
Összesen	435	

8. táblázat

A megkérdezettek 3/5-e azt is kiemelte, hogy tartalmasan töltötte el az idejét a félév alatt, valamint alkalma nyílt a szülők, otthoni ismerősök, barátok segítsége nélkül egy idegen országban a saját lábára állva boldogulni, függetlenül élni. Az ösztöndíjasok 2/5-e a tanulmányai, illetve a karrierje szempontjából is hasznosnak ítélte az Erasmusos részképzést. Utóbbi például megnyilvánult abban, hogy az ösztöndíjasok 32,9%-ának az Erasmusos tanulmányok említése konkrét előnyt jelentett az álláskeresés során (amely arány a későbbiekben még nagyobb lehet, mivel a volt ösztöndíjasok 40%-a hazatérte óta

még nem keresett állást). [147] A gyakorlott HR-esek tudják, hogy az Erasmus-ösztöndíjas tanulmányok a kulturális tőke bizonyos megnyilvánulásainak: a tényleges nyelvismerettel való rendelkezés és a kultúrák közötti kommunikációban való jártasság jelzőjének számít.

A megkérdezettek 84,8%-ának bővült az érdeklődési köre olyan dologgal, témával kapcsolatban, amellyel az Erasmusos időszak alatt került kapcsolatba. Igen változatos új érdeklődési irányok kerültek említésre, bizonyos nemzetek kultúrájával és nyelvével kapcsolatban a válaszolók 25%-ának alakult ki érdeklődése, 18,3%-uk pedig újabb nyelveket szeretne tanulni, 15%-uk esetében pedig a tanulmányaikhoz kapcsolódó újabb, érdekes szakterülettel ismerkedtek meg tanulmányaik alatt. [148]

VII.3.3. Az Erasmusos félév utóhatásai

Az Erasmusos időszak után hazatérve, a hallgatók 28,2%-ának sikerült azonnal visszaszoknia az „itthoni" életébe, kb. 60%-uknak több hónapba telt, 11,5%-uk pedig azt nyilatkozta, hogy máig nem találja a helyét itthon. Utóbbi választ megjelölők aránya azok körében volt a legmagasabb, akik az idei, 2010-2011-es tanév első felében részesültek az ösztöndíjban, sokukban még friss az élmény, és többek hazaérkezése 2011 elejére eshetett, így a több hónapba telő reintegrációt jelentő kategóriák esetükben nem lehetett releváns válaszlehetőség. Az Erasmusos tanulmányok óta hosszabb idő a 2008-2009-es, illetve 2009-2010-es tanévben ösztöndíjas hallgatók esetében telt el, meglátásom szerint erre a kérdésre adott válaszaik a nagyobb időtáv miatt hitelesebben tükrözik az Erasmusos félév után jellemzően fellépő poszt-Erasmus-depresszió[149] hosszúságát, amely mindkét tanév hallgatóinak 66-67%-a esetében több hónapig tartott, és néhány, 1-2 évvel ezelőtti ösztöndíjasnak a mai napig nem sikerült igazán visszailleszkednie a kiutazás előtti életébe.

Az elvégzett Khí-négyzet teszt alapján kijelenthetjük, hogy nincs szignifikáns különbség a különböző tanévekben ösztöndíjas hallgatók visszailleszkedésének időhossza között, mivel a teszt nem érvényes, mert feltételei nem teljesülnek (a cellák több, mint 20%-ában van 5 alatti érték). Az adjusted residual értékei nem közelítik meg a +/- 2 érték átlépését, így az egyes válaszkategóriák között sincs szignifikáns különbség. [150]

A volt-Erasmus ösztöndíjasok Európához-európaisághoz és Magyarországhoz-magyarsághoz fűződő viszonyát is vizsgáltam. A megkérdezettek 77,5%-a számolt be róla, hogy az Erasmusos időszaknak köszönhetően nyitottabb lett a világra és más kultúrákra,

---

[147] ld. függelék 21. sz. adattábla
[148] ld. függelék 22. sz. adattábla
[149] MOHAonline.hu – Depresszió Erasmus után; Cafebabel.com – Post-Erasmus syndrome: SOS distress
[150] ld. függelék 23. sz. adattábla

összességében 90,1%-uk nyomon követi Európa és külföldi barátai országában történő eseményeket. 87,3 %-uk esetében beszélhetünk valamilyen mértékű európai identitástudat meglétéről is, amely átlagos magyar állampolgárok körében jellemző aránynál jóval magasabb (a 2005-ös Eurobarometer felmérés szerint magyar nemzetisége mellett hazánk állampolgárainak 20%-a érzi magát gyakran európainak, 33%-uk néha, 45%-uk(!) pedig sohasem). [151]

Mennyire igaz a volt Erasmus-ösztöndíjas hallgatókra, hogy: …	Érvényes esetek százalékos megoszlása					Esetek száma	
	Teljes mértékben igaz	Inkább igaz	Közepes mértékben igaz	Inkább nem igaz	Egyáltalán nem igaz	Érvényes	Érvénytelen
az Erasmusos félév óta nyitottabb lett a világra és más kultúrákra	36,7%	41,8%	15,2%	2,5%	3,8%	79	2
figyel arra, hogy mi történik a környező országokban, Európában, vagy ott, ahol a külföldi barátai élnek	26,3%	35,0%	28,8%	8,8%	1,3%	80	1
magyar nemzetisége mellett európainak is tartja magát	31,6%	25,3%	30,4%	7,6%	5,1%	79	2
az Erasmusos félév során erősödött a magyarságtudata	20,3%	31,6%	17,7%	17,7%	12,7%	79	2
szeret Magyarországon élni	30,0%	31,3%	21,3%	10,0%	7,5%	80	1
más tervei vannak a jövőre nézve, mint az Erasmusos időszak előtt	15,2%	30,4%	20,3%	25,3%	8,9%	79	2
más szemmel látja Magyarországot és a lakhelyét hazajövetele óta	30,0%	30,0%	25,0%	8,8%	6,3%	80	1
szeretne ismét külföldön élni egy ideig	46,3%	26,3%	12,5%	10,0%	5,0%	80	1
külföldön képzeli el a jövőjét	7,5%	16,3%	17,5%	35,0%	23,8%	80	1

9. táblázat

(A gyakorisági táblák összesítve lettek ábrázolva. A szövegben a sárgával jelölt értékek összege szerepel. Egy-egy kérdésnél a pozitív vagy negatív véleményt képviselő válaszok esetében két cella értéke került összeadásra. Néhány kérdés esetében ha az adott dolog valamilyen módon jellemző volt a megkérdezettre, akkor a nem negatív válaszokat vettem figyelembe, azaz három cella értékeit adtam össze.)

A nemzetközi környezetben, külföldi diákok körében eltöltött félév azonban nem járul hozzá a magyarságtudat elvesztéséhez, sőt az ösztöndíjasok 69,6%-a esetében pont az ellenkezője történt, erősítette a nemzeti identitást. Ez köszönhető annak, hogy egy multikulturális közösségben, mint amilyen az egy egyetemre járó vagy egy kollégiumban lakó Erasmusos diákok csoportja is, például bemutatkozásnál rendszeresen elhangzik a *Where are you from?* kérdés, és a későbbiekben is az egyik legfontosabb jellemző, ami alapján számon tartják, „kategorizálják" egymást a diákok, a nemzetiség. Továbbá sok egyetemen egyes szemináriumok vagy kulturális estek keretében saját országukat bemutató prezentációkat tarthatnak a diákok, ami alkalmat ad, hogy egy nemzetközi közönség előtt

[151] (European Comission – Eurobarometer surveys: Feel European, 2005)

saját kultúrájuk közvetítőjeként lépjenek fel, bemutassák nemzetük hírességeit, nevezetességeit, konyháját, és egyéb jellegzetességeit.

A volt ösztöndíjasok 45,6%-ának megváltoztak a jövővel kapcsolatos elképzelései, az Erasmusos időszak során, 72,6%-uk tervezi, hogy azt, hogy ismét külföldön éljen egy ideig, viszont jóval kisebb arányuk 23,8% az, aki külföldön képzeli el a jövőjét, 58,8%-uk (inkább) nem értett ezzel az állítással. Ennek valószínűleg fontos oka, hogy a megkérdezett hallgatók jelentős többsége (82,6%) szereti hazáját, annak ellenére, hogy 85%-uk esetében az Erasmusos időszakot követően történt valamilyen (bár feltehetőleg nem negatív) változás Magyarországról, lakhelyükről alkotott képüket illetően.

Az európai fiatalok körében népszerű külföldi lehetőségek valamelyikének kipróbálását a diákok 87,5%-a tervezi. A legtöbben (71,3%) külföldön dolgozni szeretnének, 45%-uk újabb tanulmányi ösztöndíjra pályázna szívesen, és 25-30% közötti arányban érdeklődnek a külföldi továbbtanulás, nyári egyetem, szakmai gyakorlat, illetve a Putnam által az elkötelezett állampolgárok kinevelődése szempontjából kiemelten fontosnak tartott önkénteskedés iránt. A megkérdezett diákok 12,5%-a ezek közül egyik kihasználását sem tervezi. A külföldi munkavállalással kapcsolatban a legfontosabb kritérium, a megbízható nyelvtudás a több hónapig külföldön élő és valamely idegen nyelvet aktívan használó fiatalok esetében megvan, így a reális esélyük lehet más országokban munkát vállalni. Viszont a volt Erasmus-ösztöndíjasok jelentős része nem külföldön képzeli el a jövőjét, feltehetőleg pár év után visszatérnének Magyarországra, így hazánk frissdiplomásainak külföldre költözési szándékának bátorításában a pozitív, külföldi élmények révén szerepe lehet az Erasmus-programnak, de a fiatalok tartós elvesztésében nem (legalábbis a volt-ösztöndíjasok jelenlegi tervei szerint).

Újabb külföldi lehetőségek kihasználását mekkora arányban tervezik a volt Erasmus-ösztöndíjas hallgatók			
		Említések száma	Az esetek alábbi százalékában került említésre
Külföldi lehetőségek	egyéb tanulmányi ösztöndíj (pl. CEEPUS, MÖB)	36	45,0%
	nyári egyetem	23	28,8%
	külföldön továbbtanulni	22	27,5%
	külföldön szakmai gyakorlatot szerezni	20	25,0%
	külföldön önkénteskedni	23	28,8%
	külföldön dolgozni	57	71,3%
	egyiket sem tervezem	10	12,5%
Összesen		191	

10. táblázat

VII.4. Társas kapcsolatok, társadalmi tőke

Az elemzésem következő fejezetében az Erasmusos időszak alatti társas kapcsolatok, a társadalmi tőke kérdését vizsgálom. Kitérek arra, hogy az ösztöndíjasok mennyire illeszkedtek be külföldi tanulmányaik alatt az Erasmusos diákok közössége, mennyi ismeretséget kötöttek, illetve hazajövetelük óta tartják-e a kapcsolatot más nemzetiségű barátaikkal a kapcsolatot, és ha igen, akkor milyen módon.

VII.4.1. Az Erasmusos diákok közösségébe való integráltság mértéke

Az elméleti részben ismertetett Bourdieu-féle meghatározás alapján a társadalmi tőke egy, a kapcsolatokban rejlő erőforrás, amelyet az ismeretség, kölcsönös elismerés, egy csoporthoz való tartozás alapoz meg. Az Erasmusos félév alatt a csoporthoz való tartozás kritériumát elsősorban az Erasmusos hallgatók multikulturális közösségébe való integráltságának mértéke testesíti meg, az ösztöndíjasok mennyire éltek a különböző beilleszkedésüket segítő programokkal, amelyek jó alapot adnak a többi diákkal való ismerkedésre, a kapcsolati tőke bővítésére.

Az alábbi grafikonon látható adatok szerint a Pázmányos Erasmus-ösztöndíjasok 55,7%-a nagy vagy teljes mértékben beilleszkedett külföldi diáktársai közé, közel 30%-uk esetében ez közepes mértékben sikerült, 18,2%-uknak pedig egyáltalán nem vagy kevésbé. Az Erasmusos diákok közösségébe való beilleszkedettség alacsony mértéke azonban nem befolyásolja számottevően a félév alatti jól-létet, ugyanis a nem vagy kevésbé beilleszkedettnek mondhatók 18,2%-os aránya nem fedi a külföldi tanulmányaik alatt magukat kevésbé jól érzők 3,7%-os arányát, nincs szó dezintegráltságról, így arra következtethetünk, hogy az ösztöndíjasok e csoportja valószínűleg inkább a fogadóegyetem diákjaival vagy a helyi fiatalokkal ismerkedett, töltötte el szabadidejét.

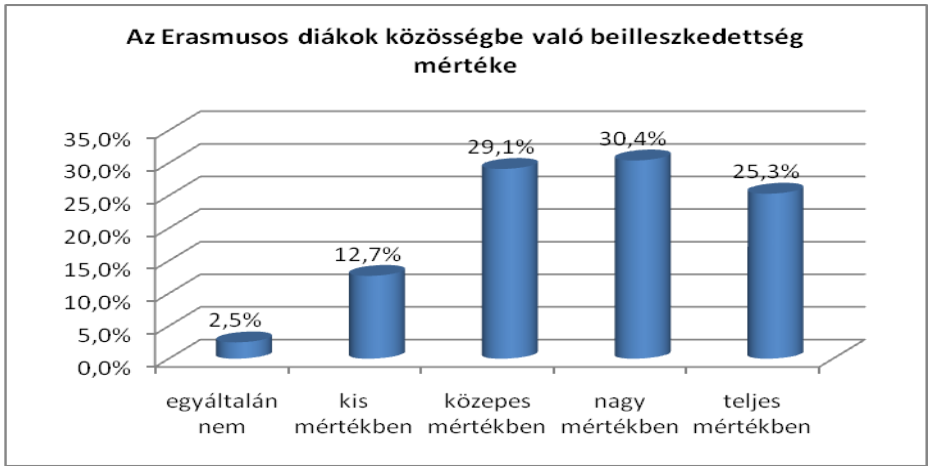

11. ábra

Azzal kapcsolatban, hogy *a külföldi tanulmányok alatt mi az, ami elősegíti a többi külföldi ösztöndíjas közé való beilleszkedést, két hipotézist teszteltem: az ösztöndíjas diák, részt vett-e a kifejezetten Erasmusos diákok számára szervezett programokon, illetve az Erasmusos hallgatók többségének otthont adó kollégiumban lakott-e.* Mindkét hipotézist kereszttábla lefuttatásával és Khí-négyzet teszttel elemeztem.

A Pázmányos Erasmus-ösztöndíjasok 50,6%-ának külföldi tanulmányai alatti lakhelye a fogadóintézmény kollégiuma volt, 38,3%-uk albérletben, 11,1%-uk pedig egyéb típusú szálláson (pl. szobát bérelt, magyar ismerősök lakásában, fiatal pályakezdők szállásán vagy a helyi Collegium Hungaricumban) élt.[152] A megkérdezettek 50,6%-a külföldi, Erasmusos diákokkal, lakott együtt, 39,2%-a a fogadóegyetem diákjaival, 30,4%-uk magyar diákokkal, fiatalokkal, 25,5%-uk pedig helybéliekkel.[153] Elsődlegesen saját Erasmusos tapasztalataimból származott az a feltételezés, hogy a külföldi részképzés alatt kollégiumban lakó hallgatók sokkal inkább tényleges közösséget alkotnak, mint azok, akik néhány diákkal vagy helybéli fiatallal közös albérletben élnek, és csak az egyetemi órákon, Erasmusos programokon találkoznak külföldi diáktársaikkal. A kollégium, mint integráló tényezővel kapcsolatos feltevésemet az alábbi, a félév értékelésével kapcsolatos idézet is megalapozza:

> „Elsősorban nyelvtanulást és egy rendkívül gazdag kultúrájú város >>belakását<<. Szellemi, tanulmányi értelemben kevésbé volt produktív időszak. És a város nagysága, a hallgatók szétszórtsága, no meg *amiatt hogy én a kintlét jelentős részében nem a kollégiumban, hanem albérletben laktam, nem a kapcsolatteremtés időszaka volt. Inkább egyéni vagy páros találkozás a várossal.*"
> *(Erasmus-ösztöndíjjal Párizsban tanuló Pázmányos hallgató)*

A lefuttatott kereszttábla megoszlása szerint a kollégiumban lakó, Erasmusos diákközösségbe teljes mértékben beilleszkedettek aránya (34,1%) kétszerese, azokéhoz képest, akik albérletben laktak (17,2%), és háromszorosa az egyéb típusú szállást igénybe vevők arányához (11,1%) viszonyítva. Továbbá a kollégiumban lakók esetében volt a legalacsonyabb az egyáltalán nem / kis mértékben beilleszkedők aránya (9,8%) a másik két szállástípuson élőkéhez képest (20,1%, illetve 22,2%). Viszont *az adjusted residual +/-2-t meg nem haladó értékei alapján kijelenthetjük, hogy nincs szignifikáns különbség a különböző szállástípuson élők Erasmusos diákközösségbe való integrációjának mértéke között.* A Khí-négyzet teszt nem értelmezhető, mivel feltételei nem teljesülnek (a cellák több, mint 20%-ában van 5 alatti érték, és a cellák minimumértéke 1 alatt van). [154]

---

[152] ld. függelék 24. sz. adattábla
[153] ld. függelék 25. sz. adattábla
[154] ld. függelék 26. sz. adattábla

A fogadóegyetemeken kifejezetten az Erasmusos hallgatók számára szervezett programok közül a félév előtt intenzív nyelvtanfolyamon a Pázmányos ösztöndíjasok 16,3%-a vett részt, 66,3%-uk jelen volt a szemeszter elején zajló orientációs, eligazító héten, és 77,5%-uk aktív résztvevője volt a félév során szervezett különböző programoknak (kulturális estek, kirándulások, színház- és kulturális intézmény látogatások, bulik).[155] Összességében a hallgatók 91,2%-a részt vett az említett programok legalább egyikén, 8,8%-uk egyiken sem (esetleg, amiatt – mint az egyik kérdőívet kitöltő megjegyezte – hogy az ő fogadóegyetemén egyikre sem volt lehetőség, semmilyen programot nem szerveztek a külföldi hallgatók számára). A keresztábla adjusted residual mutatója szerint *szignifikáns különbség (-4,1/+4,1) van az Erasmusos diákközösségbe kis mértékben beilleszkedni tudó hallgatók között atekintetben, hogy mennyire használták ki a félév soráns szervezett programokat.* A programokon nem résztvevők 66%-a kis mértékű integrációról számolt be, ezzel szemben a szervezett eseményeket látogatók 8,3%-a jelölte meg ezt a válaszlehetőséget, a közepes, nagy és teljes mértékben kategóriák esetében egyenletesen oszlottak meg a 30% körüli válaszarányok. A Khí-négyzet teszt nem értelmezhető, mert a cellák több, mint 20%-ában van 5 alatti érték és a cellák minimum értéke 1 alatt van. [156]

VII.4.2. Ismeretségek és baráti kapcsolatok az Erasmusos félév alatt

Ahogy azt a társadalmi tőke mérésével kapcsolatos részben kifejtettem, a társadalmi tőke mérésére háromféle fő indikátor létezik, egy közösség vagy nemzet esetében a jó állampolgári erényeket, normákat és a bizalmat tükröző mutatók, az egyének társadalmi tőkéjével kapcsolatban pedig ismeretségi hálózatuk különböző jellemzői. A Pázmányos volt-Erasmus-ösztöndíjas hallgatók esetében az utóbbi típus részletes bemutatása következik az alábbiakban.

A 12. ábrán látható, hogy a Pázmányos hallgatók az Erasmusos félév során hány fővel és milyen arányban kötöttek ismeretséget a külföldi, szintén részképzésen lévő hallgatókkal, helybéli diákokkal, fiatalokkal és magyarokkal. A 80%-os értéknél vizsgálva a grafikont megállapítható, hogy a megkérdezettek 4/5-e átlagosan 16-20 fő külföldi diákkal tartotta intenzíven a kapcsolatot a félév során, helybéli fiatalok közül átlagosan 11-

[155] ld. függelék 27. sz. adattábla
[156] ld. függelék 28. sz. adattábla

15 fővel voltak jóban, 6-10 magyarral találkoztak a külföldi tanulmányaik alatt. Közelebbi baráti kapcsolat szintén 6-10 ismerősi viszonyból lett a válaszolók 80%-a esetében. [157]

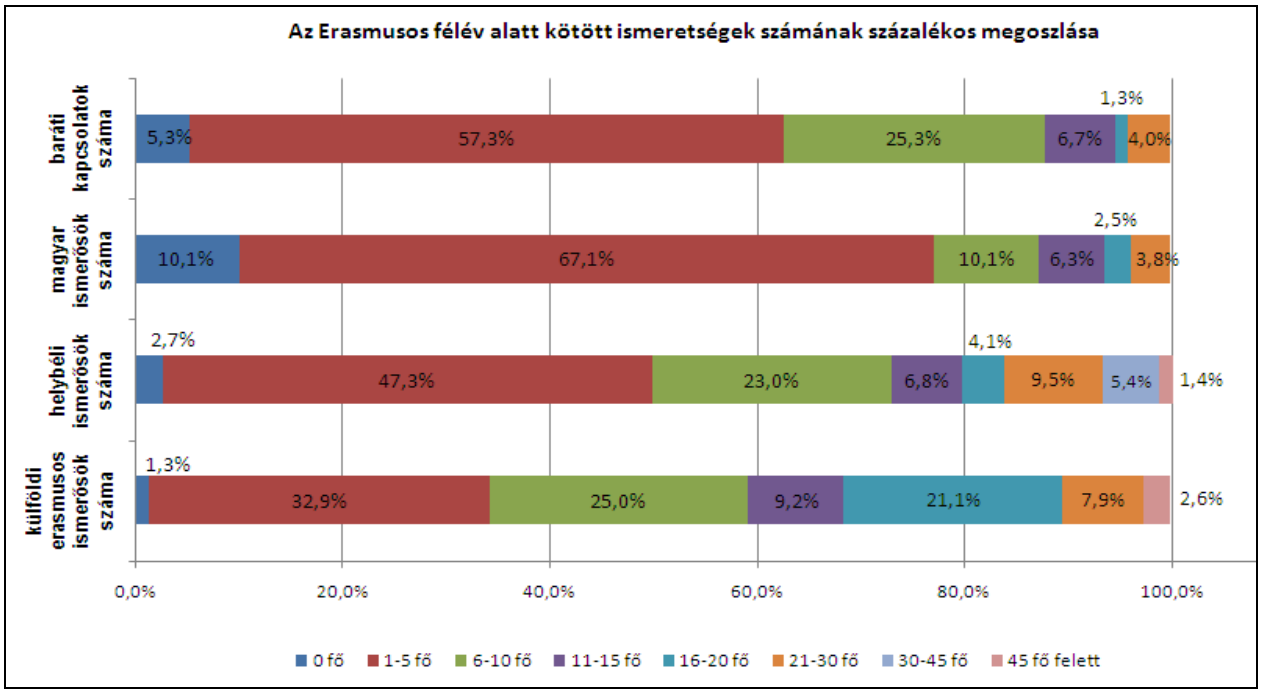

12. ábra

Kiemelkedően magas számú, 45 fő feletti ismeretsége a külföldi diákok körében a Pázmányos volt-Erasmus-ösztöndíjasok 2,6%-ának volt, helybéli ismerősök tekintetében pedig 1,4%-ának. A megkérdezettek elenyésző hányadára jellemző az, hogy nem szerzett ismeretségeket a külföldi, Erasmusos diákok, illetve a helybéli fiatalok közül, és mindössze a válaszolók 5,3%-ának nem alakult ki baráti kapcsolata egyáltalán a külföldi tanulmányai alatt. (Az Erasmusos időszak alatt más magyar nemzetiségű fiatallal az ösztöndíjasok 10%-a nem kötött ismeretséget, aminek oka feltételezhetően az, hogy egyes helyszíneken a nyertes pályázó egyedüli magyarként van jelen a fogadóegyetemen.) A grafikonon jelentős megoszlási arányt képvisel a 1-5 fő helybéli ismerőssel rendelkezők 47,3%-os aránya, a 1-5 magyarral találkozók 67,1%-os aránya, illetve a 1-5 baráti kapcsolattal rendelkezők 57,3%-os aránya. Az ábráról leolvasható az is, hogy az ösztöndíjasok bár jelentős számú helybéli fiatallal ismerkednek meg, de több ismeretséget kötöttek külföldi diákokkal a részképzés alatt.

A külföldi, helybéli és magyar fiatalokkal kötött ismeretségek számát összeadva kijön a félév alatt létrejövő kapcsolatok összege. A Pázmányos Erasmus-ösztöndíjasok 24,3%-a a külföldön töltött időszak alatt 0-15 fővel ismerkedett meg, 35,7%-a 16-30 fővel,

[157] ld. függelék 29. sz. adattábla

30%-a 31-45 fővel, 45 főnél többel a megkérdezettek 10%-a.[158] (Minden ösztöndíjas kötött új ismeretségeket külföldi tanulmányai alatt, ugyanis a legkevesebb, az Erasmusos félév alatt szerzett ismerősszám 4 fő volt, az is egy megkérdezett esetében.) A barátok számának és a félév alatt szerzett ismeretségek összegének hányadosát 100-zal megszorozva kapjuk meg az Erasmusos ismeretségekből kialakuló baráti kapcsolatok arányát. A megkérdezettek 75%-a esetében az ismeretségek 10, 20 vagy 30%-ból alakult ki baráti kapcsolat, további 22,1% esetében pedig az ismerősök 40, 50 vagy 60%-ból.[159]

A baráti kapcsolatok fő forrásának a helybéli diákokkal való ismeretségek számítanak a legmagasabb, 69,1%-os említési arány szerint. A baráti kapcsolatok második legtöbbet említett forrása az egyetemi órák voltak, ezt követi a sorban a magyar diákokkal kötetett ismeretségek, a félév alatt szerzett programok során megismertekkel való kapcsolat. Az Erasmusos félév alatt többekkel együtt igénybe vett szállás is jó szolgálatot tesz a barátságok kötésének, hiszen az említések 48,1%-ában a lakótársakból, 42% esetében pedig kollégiumi ismerősökből lettek barátok. Egyes kategóriák, mint baráti kapcsolatok lehetséges források említésének alacsonyabb százalékos arányában valószínűleg az is közre játszott, hogy feltehetőleg szobatársa nem minden hallgatónak volt, ahogy az EILC nyelvtanfolyamon, illetve orientációs héten sem vett részt mindenki.

Milyen körből kerültek ki a legjobb barátaid?		
	Említések száma	Az esetek alábbi százalékában került említésre
szobatárs	12	14,8%
lakótárs(ak)	39	48,1%
kollégiumi ismerősök	34	42,0%
egyetemi órákon megismert Erasmusos diákok	52	64,2%
az orientációs héten megismert Erasmusos diákok	31	38,3%
későbbi szervezett Erasmusos programokon (kirándulások, kulturális programok, bulik) megismert fiatalok	46	56,8%
Erasmusos félév alatt megismert magyar diákok	49	60,5%
korábbról már ismert diákok (pl. EILC nyelvtanfolyam résztvevője, Pázmányos diák, stb.)	20	24,7%
helybéli (nem Erasmusos) diákok, fiatalok	56	69,1%
Összesen:	339	

13. táblázat

[158] ld. függelék 30. sz. adattábla
[159] ld. függelék 31. sz. adattábla

Az Erasmusos ismeretségek minőségi aspektusának vizsgálatához a Martin Van der Gaag és Tom Snijders-féle „forrás-generátor” kérdéslistából a relevánsakat kiemelve és kicsit átdolgozva készítettem egy rövidebb felmérést a külföldi tanulmányok alatt szerzett kapcsolatok forrásértékűségét illetően. A kapcsolatokból származó esetleges személyes nyereségre vonatkozó kérdésekre (beszélgetés személyes témákról, betegség, illetve anyagi probléma esetén segítségnyújtás, látogatás idején szállásnyújtás) mind 90% körüli említési arányokat adtak a válaszadók, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az Erasmusos félév alatt szerzett ismeretségek (közül legalább egy) szoros, bizalmas kapcsolatoknak számítanak, tartalmukat tekintve közeli barátságok jellemzőit hordozzák.

Jó állampolgári erényeket (politikai elkötelezettség, önkénteskedés) megtestesítő kapcsolatokkal is rendelkezik a volt-ösztöndíjasok fele, amely hosszú távon fontos lehet abból a szempontból, hogy kortárs mintát nyújtsanak a politika és az önkéntesség szerepének jelentőségével kapcsolatban, ami kívánatos lenne, azt figyelembe véve, hogy a magyar fiatalok köztudottan érdektelenek a politikai történések iránt, illetve az önkénteskedés kevéssé elterjedt hazánkban. A táblázatból kiderül az is, hogy a volt Erasmus-ösztöndíjasoknak „jó kapcsolatai” is vannak, a megkérdezettek 15%-ának van az Európai Unió fellegvárában, Brüsszelben vagy egy EU-s intézménynél gyakornokoskodó vagy dolgozó ismerőse, 40%-uk ismer valakit, akinek jó állása van, 75%-uk pedig egzotikus, különleges helyen élő személyt is.

Forrásértékű kapcsolatok			
		Említések száma	Az esetek alábbi százalékában került említésre
Ismersz-e olyan, az Erasmusos félév alatt megismert fiatalt, …	aki egzotikus, különleges helyen lakik ?	60	75,0%
	akinek jó állása van?	32	40,0%
	aki saját országa kormányzatánál, egy Európai Uniós intézménynél vagy Brüsszelben dolgozik vagy tölti a szakmai gyakorlatát ?	12	15,0%
	akinek szilárd politikai nézetei vannak (esetleg egy politikai párt aktivistája)?	38	47,5%
	aki: önkéntesként dolgozik, vagy korábban önkénteskedett ?	47	58,8%
	aki: ha meglátogatnád, akkor nagy valószínűséggel el tudna szállásolni saját lakásában pár napra ?	77	96,3%
	aki: az Erasmusos félév alatt kölcsön tudott volna adni valamennyi pénzt, ha esetleg elvesztetted volna a bankkártyádat ?	71	88,8%
	aki: ha az Erasmusos félév alatt esetleg megbetegedtél volna, akkor meg tudtad volna kérni, hogy bevásároljon neked ?	77	96,3%

	akivel az Erasmusos félév alatt beszélgettetek személyes témákról, meg tudtad osztani vele problémáidat ?	76	95,0%
Összesen		490	

14. táblázat

Ezen válaszok bizonyos szituációkban való felhasználhatóságot jeleznek, de véleményem szerint jól jellemzik az ismeretségek tartalmát, amelyek mindenképp biztonságérzetet nyújthattak a félév alatt az ösztöndíjasoknak, amely egy idegen környezetben különösen fontos. Valamint az sem elhanyagolható, hogy a külföldi ismeretségi hálózat részét képező „jó kapcsolatok" esetlegesen ugyanolyan hasznosak lehetnek, mint az itthoniak, amelyeket sokan egy (jó) munkahelyre való belépőnek, egyéb előnyök hordozójának tartanak.

VII.4.3. Kapcsolattartás

Az Erasmusos időszak véget értét követően a különböző nemzetiségű diákok haza térnek saját országaikba, Putnam fogalmaival élve az egykori összekötő kapcsolatok áthidaló kapcsolatokká alakulnak át, és a távolság a határokat átívelő barátságok próbája lesz, és ezek a korábban közös élményeken alapuló baráti viszonyok a felek között interakciók gyakoriságától függően élnek tovább. Az ismeretségi hálózatokat alkotó különböző kapcsolatok meghatározó jellemzője, hogy a felek között mennyire intenzív a kapcsolattartás. Minél gyakoribb és tartalmasabb interakcióról van szó, akkor az annál erősebb és értékes kapcsolatot is jelent egyben, amelyek adott esetben az egyik vagy mindkét fél javára is hasznosulhatnak valamilyen formában. Ebben a fejezetben a Pázmányos volt-Erasmus ösztöndíjas hallgatók és a külföldi tanulmányaik alatt megismert fiatalokkal való kapcsolatok ápolásának jellemzőit mutatom be kvantitatív és kvalitatív szempontok szerint.

VII.4.3.1. Kapcsolattartás kvantitatív szempontból

Első sorban arra voltam kíváncsi, hogy található-e különbség a különböző tanévekben külföldön tanult ösztöndíjasok között annak kapcsán, hogy hány emberrel tartják hazajövetelük óta a kapcsolatot az Erasmusos ismerőseik közül. A lenti kereszttáblában látható megoszlások szerint a 2008-2009-ben és a 2009-2010-es tanévben volt ösztöndíjasok kicsit több, mint fele 1-5 fővel tartja a kapcsolatot jelenleg is, további 1/3 pedig 6-10 fővel. A legfrissebb élményekkel rendelkező 2010-2011-es tanévben

külföldön tanulók közel háromnegyede 1-5 fővel tartja a kapcsolatot, 13-13% 6-10 és 11-15 fővel.

Érdekes módon a legrégebben Erasmusos részképzésüket külföldön töltő hallgatók esetében a legnagyobb a legtöbb emberrel még kapcsolataikat aktívan ápolók aránya: 8,3%, a többi tanév 2,4% és 0%-ához képest. Minden tanévben külföldön tanulók közül találhatók olyanok, akik senkivel nem tartják a kapcsolatot, ezek a kis (2,4-8,3%-os) arányok egyébként egy-egy főt jelölnek. A teszt feltételei nem teljesülnek (a cellák több, mint 20%-ában van 5 alatti érték, a cellák minimumértéke 1 alatt van), így a Khí-négyzet statisztika nem értelmezhető. Valamint magas a hiányzó adatok száma, ebben a kérdésben mindössze 68 érvényes eset van, ez is kérdésessé teszi az arányok hitelességét.

A különböző tanévekben külföldön tanuló volt Pázmányos Erasmus-ösztöndíjas jelenleg körülbelül hány fővel tartja a kapcsolatot az Erasmusos félév alatt megismert fiatalok közül?								
		Melyik tanévben tanultál külföldön Erasmus-ösztöndíjjal?						Összesen
		2008-2009		2009-2010		2010-2011		
Hány fővel tartja a kapcsolatot?	0 fő	8,3%	0,7	2,4%	-1,0	6,7%	0,5	4,4%
	1-5 fő	50,0%	-0,2	48,8%	-0,8	66,7%	1,2	52,9%
	6-10 fő	33,3%	0,3	34,1%	1,1	13,3%	-1,5	29,4%
	11-15 fő	,0%	-1,1	7,3%	0,0	13,3%	1,0	7,4%
	16-20 fő	,0%	-0,7	4,9%	1,2	,0%	-0,8	2,9%
	21-30 fő	8,3%	1,2	2,4%	-0,3	,0%	-0,8	2,9%
Összesen		100,0%		100,0%		100,0%		100,0%

Khí-négyzet teszt			
	Érték	df	Szignifikancia szint
Pearson Khí négyzet	7,224[a]	8	,513
Érvényes esetek száma	68		
8 cella (73,3%) esetében van 5 alatti érték. A cellák minimumértéke 0,35.			

15. táblázat

(A fehér hátterű cellákban az adjusted residual / kiigazított reziduálisok értékei láthatóak.)

Megvizsgáltam azt is, hogy nagyságrendileg mekkora különbség van az Erasmusos félév alatt szerzett *összes ismeretség* (külföldi, helybéli, magyar fiatalokkal) számának és a jelenleg még aktív kapcsolatok száma között. A volt ösztöndíjasok 50%-a maximum 20 vagy annál kevesebb Erasmusos ismerősével nem tartja a kapcsolatot hazajövetele óta, további 28% esetében 21-30 fős az aktív kapcsolatbeli veszteség, és a maradék 20% esetében mutatkozik jelentősen nagynak a különbség: 30 fő fölött van az a létszám, akikkel már nem tartják a kapcsolatot az Erasmusos félév vége óta. Ennél a kérdésnél is nagyon magas a hiányzó adatok száma, vélhetően az említett százalékok nem tükrözik a valós viszonyokat.

Az Erasmusos félév alatti és jelenleg még élő kapcsolatok száma közötti különbség (Erasmusos ismeretség összesen - azok száma, akikkel jelenleg is tartja a kapcsolatot)					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	10-nél kevesebb	14	17,3	23,7	23,7
	11-20	16	19,8	27,1	50,8
	21-30	17	21,0	28,8	79,7
	31-40	6	7,4	10,2	89,8
	41-50	3	3,7	5,1	94,9
	51-nél több	3	3,7	5,1	100,0
	Összesen	59	72,8	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	22	27,2		
Összesen		81	100,0		

16. táblázat

Korrelációs vizsgálatot végeztem arra vonatkozóan, hogy a korábban *baráti kapcsolat*ként megjelölt ismeretségek esetében mennyiben marad aktív a kapcsolattartás. A grafikonon látható egyenes körül szóródnak az esetek értékei, ami azt jelenti, hogy lineáris kapcsolat van a két változó között, a külföldi tanulmányok alatti közeli barátságok azok, amik a későbbiekben is továbbélnek a kapcsolattartás révén. A Pearson korreláció értéke 0,664, tehát a közepesnél erősebb és pozitív irányú együttjárás van a két változó között, a korreláció pedig 99%-os szinten szignifikáns (a hibavalószínűség 1%), tehát az előbbi állítás statisztikailag is bizonyítottnak tekinthető (észrevételezve azt, hogy magas az érvénytelen esetek száma).

Az Erasmusos félév alatti baráti kapcsolatok és azon fiatalok száma közötti korreláció, akikkel még jelenleg is tartja a kapcsolatot a volt ösztöndíjas			
		baráti kapcsolatok száma az Erasmusos félév alatt	hány az Erasmusos félév alatt megismert fiatallal tartja a kapcsolatot jelenleg
baráti kapcsolatok száma az Erasmusos félév alatt	Pearson korreláció	1	,664**
	Szignifikancia szint		,000
	Esetek száma	75	65
hány az Erasmusos félév alatt megismert fiatallal tartja a kapcsolatot jelenleg	Pearson korreláció	,664**	1
	Szignifikancia szint	,000	
	Esetek száma	65	68
**A korreláció a 0.01%-os szinten szignifikáns.			

17. táblázat

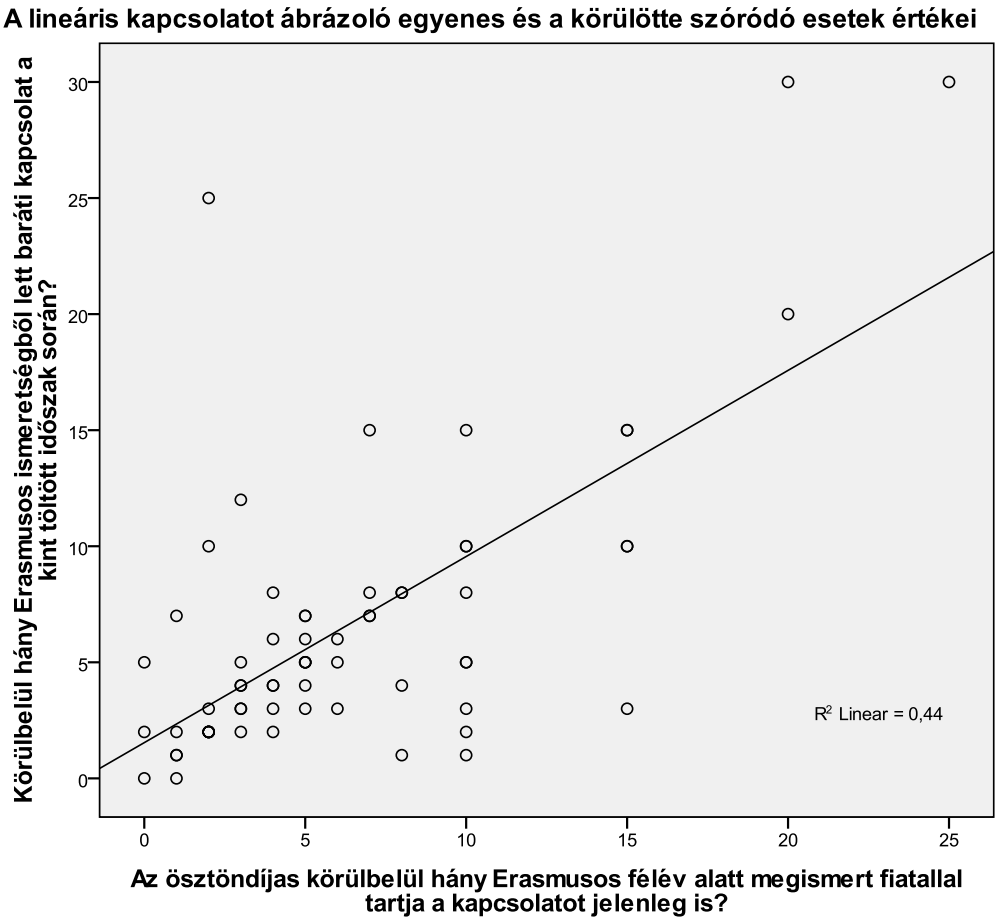

18.ábra

VII.4.3.2. Kapcsolattartás kvalitatív szempontból

Az Erasmusos félév alatti ismerősök, barátok száma mellett nyilván az is érdekes kérdés, hogy kikkel tartották a kapcsolatot a félév alatt és után a Pázmányos hallgatók: mely nemzetek tagjaival „vannak összeköttetéseik", és alakult ki közelebbi viszony. A korábban bemutatott magyarok nemzetközi kapcsolatait vizsgáló Utasi Ágnes kutatása szerint főleg rokoni szálak fűzik hazánk egyes tagjait külföldi nemzetiségűekhez, önként választott barátságokról kisebb arányban beszélhetünk, továbbá maguk a rokoni összeköttetések is főleg a környező, illetve angol és német nyelvű országokra korlátozódnak. Ezzel szemben, amint a következő szófelhő-ábrákon jól látható, a Pázmányos Erasmus-ösztöndíjasoknak igen különböző nemzetek tagjai közül kerültek ki a barátai, színes nemzetközi ismeretségi hálózatról beszélhetünk.

19. ábra: Az Erasmusos félév alatt megismert barátok nemzetisége

20. ábra: Az Erasmusos félév alatt megismert azon barátok nemzetisége, akikkel még jelenleg is aktív a kapcsolattartás

A volt Pázmányos Erasmus-ösztöndíjasoknak angol anyanyelvű barátaik sokkal kisebb arányban vannak, mint például német anyanyelvűek, jelentős számban akadnak

barátaik a latin nemzetek (olasz, spanyol, francia, portugál, brazil, mexikói) tagjai közül. Legnagyobb arányban lengyel-magyar baráti kapcsolatokról beszélhetünk, ezenkívül a közép-kelet-európai régióból csehekkel, szlovákokkal és románokkal is alakultak ki barátságok. Utóbbi két nemzettel köztudottan nem túl jó a viszonya Magyarországnak, de az Erasmusos félév alatt szerzett közös élmények jó kiindulási alapot adhatnak arra, hogy a fiatalok esetlegesen sztereotipizált és negatív képe megváltozzon, és a személyes tapasztalatok és interakciók megalapozhatják azt, hogy a közvetlen szomszédainkkal való viszonyunk hosszútávon javuljon.

Kisebb arányban Belgiumból, Hollandiából, Litvániából, Görögországból, Bulgáriából, Törökországból, Finnországból, Írországból és Oroszországból voltak barátai a Pázmányos hallgatóknak az Erasmusos tanulmányoknak köszönhetően. Továbbá más magyar ösztöndíjasokkal is számos barátság kötetett, honfitársainkkal létrejött baráti kapcsolatok képviselik a második legnagyobb arányt az ábra szerint.

A második szófelhő ábrán már azon nemzetiségeket láthatjuk, akikkel még jelenleg is aktív a kapcsolattartás. Nyilván a fizikai közelség miatt, a magyar hallgatókkal maradt meg a legnagyobb arányban a baráti kapcsolatok száma. Jól működik a kapcsolattartás a lengyel, német, francia, cseh, szlovák, török, finn, holland, görög, litván, ír hallgatókkal, hiszen ezen feliratok mérete számottevően nem változott. Az interakciók száma (és a szöveg betűmérete) viszont látványosan csökkent a belgákkal, oroszokkal, bolgárokkal, angolokkal, déli országokban élőkkel: spanyolokkal, portugálokkal, brazilokkal, mexikóiakkal, és az olaszokkal is, bár utóbbi nemzet fiataljai és Pázmányos hallgatók között még mindig sok aktív barátság létezik.

VII.4.3.3. A kapcsolattartás módjai

A kapcsolattartás legfőképp elektronikusan zajlik, Facebookon (88,2%) vagy email-en (72,4%) keresztül, 46,1% pedig Skype-on keresztül, szóban is beszél külföldi barátaival. Legkevésbé az MSN népszerű (nyilván azért, mert a Facebook is rendelkezik hasonló, azonnali üzenetküldő funkcióval). Az ingyenes, elektronikus mód mellett jelentős arányban anyagi költségekkel járó kapcsolattartási módokat is használnak a volt ösztöndíjasok: a megkérdezettek közel fele személyesen is találkozik ismerősével, amely vagy külföldre utazást vagy a barát hazánkba látogatását jelenti. A kapcsolattartás leghagyományosabb, postai módjait is igénybe veszik a válaszolók: 32,9% küld külföldre képeslapot, levelet, 10,5% pedig csomagot is. Mobiljáról a megkérdezettek közel egyharmada SMS-t is küld, viszont a telefonhívást a már csak kevesen (6,6%) indítanak.

Az Erasmusos ismerősökkel való kapcsolattartás módjai		
	Említések száma	Az esetek alábbi százalékában került említésre
email	55	72,4%
Facebook	67	88,2%
MSN	8	10,5%
SMS	21	27,6%
telefonhívás	5	6,6%
Skype	35	46,1%
képeslap, levél küldése postán	25	32,9%
csomagküldés	8	10,5%
személyes találkozás	37	48,7%
nem tartja a kapcsolatot az Erasmusos ismerőseivel	2	2,6%
Összesen	263	

21. táblázat

Az interakciós csatornák közül legnépszerűbb Facebook kiváló felület arra, hogy az ismerőseinkkel való történéseket különböző módokon nyomon követhessük: a feltöltött fényképek nyilvánvalóan magukért beszélnek, viszont a volt-ösztöndíjasok többsége üzenőfali posztjaiban figyel arra, hogy különböző anyanyelvet beszélő barátaik megértések a kiírtakat. A megkérdezettek 56,6%-a vegyesen, magyarul és idegen nyelven is oszt meg információkat, további 13,2% pedig csak idegen nyelven kommunikál. Tehát a válaszolók közel 70%-a az Erasmusos időszak után is informálni szeretné külföldi barátait a vele történő dolgokról, szeretne számontartott maradni. Az idegen nyelvű kommunikáció a magyarul nem értő barátok tiszteletét is jelenti, és az így kiépülő ismeretségi hálózat hasznos nemzetközi informális hírforrássá válhat (Coleman is kiemelte az ismeretségi hálózatok jelentős információs potenciálját), amire bizonyság az alábbi idézet az Erasmusos félévnek köszönhetően kialakult új érdeklődési körrel kapcsolatban:

> „Jobban odafigyelek a svájci és a közép-kelet/kelet-közép európai történésekre, nyitottabb lettem (…) Jobban elkezdetem figyelni a magyar-szlovák és a litván-orosz ellenségeskedés gyökereire és jellemzőire. Az európai jog iránt is megnőtt az érdeklődési köröm, illetve a jogi német szaknyelvi nyelvvizsgámat is a kinti hatások >>szelében<< sikerült megszereznem. Sokkal inkább odafigyelek az EU-s történésekre is. *A Facebook közösségi oldal számomra azóta is >>napi kenyér<<.*”
> *(Erasmus-ösztöndíjjal Fribourg-ban tanuló Pázmányos hallgató)*

Az Erasmusos tanulmányok után is továbbélő kapcsolatok minőségi jellemzője, hogy mennyire motiválja a közösen eltöltött hónapok után, a hazatérést követően más országban, több száz-ezer kilométerre élő barátokat egymás meglátogatására, egy újbóli személyes találkozásra. A megkérdezettek 44%-a olyan helyszínre tervezi következő utazását, ahol Erasmusos félév alatt megismert barátja

lakik[160], előnyben részesítve a barátságot egyéb okokból vonzó úti célokkal szemben. A volt ösztöndíjasok 78,5%-a tervezi, vagy volt már rá példa, hogy újból személyesen találkozzon a külföldi ismerősével.[161] Tehát jól látható, hogy a nemzetközi kapcsolathálózatnak van mozgósító, mobilizáló ereje, amely a kapcsolatok életben tartása mellett további lehetőséget kínál arra, hogy a fiatalok világot lássanak, vagy a külföldi barátok Magyarországra utazzanak – amit meglátogatásra érdemes magyar ismerősök nélkül lehet, hogy nem tennének meg. Ezzel pedig hozzájárulnak a hazai idegenforgalom mutatóinak javításához, alátámasztva Fukuyama elméletének ismeretségi hálózatok makrogazdasági szinten történő hasznosulását, illetve például szolgálnak Coleman társadalmi tőke elméletének egyik központi elemére, miszerint a társadalmi tőke a közös cselekvés (jelen esetben közös találkozás, utazás) végrehajtásában nyilvánul meg.

A megkérdezettek 96,3%-a nyitott a külföldi barátok vendégül látására, 83,8% magától értetődőnek tartja, hogy ismerőse nála szálljon meg látogatása alatt.[162] Ez egyrészt a látogató gazdasági tőkéje szempontjából is előnynek számít, másrészt a felek közötti bizalom, és ezáltal a társadalmi tőke egy indikátorának tekinthető, tovább erősítve a korábbiakban kifejtetett következtetést, miszerint az Erasmusos félév során kötetett baráti kapcsolatok értékesek, a közeli barátság jegyeit hordozzák.

VIII. Következtetések

A társadalmi tőke három fő indikátora közül legátfogóbban a nemzetközi ismeretségi hálózat jellemzőinek felmérése valósult meg a Pázmányos volt Erasmus-ösztöndíjas hallgatókat vizsgáló szakdolgozati kutatásom keretében. A külföldi tanulmányok alatt köttetett ismeretségek értékes kapcsolatoknak számítanak, a forrásgenerátor kérdéseit átdolgozva elméletileg előforduló szituációkra rákérdezve kiderült, hogy az ösztöndíjasok kb. 90%-ának olyan társas hálózat kötelékében élt az Erasmusos időszak alatt, amely tagjaitól különböző problémák felmerülése esetén segítséget kapott volna, egy külföldi országban pár hónap alatt szövődő barátságok egy teljesen ismeretlen környezetben is ki tudták alakítani a hallgatók jól-létéhez szükséges szociális biztonságérzetet. Ennek magáért beszélő indikátora, hogy az ösztöndíjasok 84%-a

[160] ld. függelék 32. sz. adattábla
[161] ld. függelék 33. sz. adattábla
[162] ld. függelék 34. sz. adattábla

jól vagy nagyon jól érezte magát a félév alatt, amelyet anyagi és párkapcsolati problémák sem befolyásoltak jelentősen. Az Erasmusos időszak tartalmát tekintve egy igen komplex élmény-együttes, amelynek fő pozitívuma, hogy lehetőséget nyújt, és egyben szükségszerűvé teszi az idegen nyelven történő kommunikációt, és ennek köszönhetően aktív és magabiztos nyelvtudással rendelkeznek az ösztöndíjasok. A nemzetközi közegben szerzett élettapasztalat pedig másképp nem elsajátítható kulturális ismereteket nyújt, amelyek a nyelvismerettel karöltve jelentős előnyt jelentenek a frissdiplomások közötti munkaerőpiaci versenyben, segítve a karrier beindítását. Ezen kívül a külföldi tanulmányok, az utazás rendszerint nyitottabbá teszik a hallgatókat, új és speciális érdeklődési körök alakulnak ki, gyakran a tanulmányokhoz kapcsolódóan.

A volt Erasmus-ösztöndíjas hallgatók esetében a külföldön töltött időszak utóhatásaként értékelhető, hogy megváltozik a világlátásuk, érdeklődőbbé válnak a környező országokban történő dolgok iránt, egyben hazájukat is más színben látják. A multikulturális közegben töltött idő elősegíti az európai identitás tudat kialakulását, viszont nem hat a magyarság-tudat ellen, a nemzetiség – ahogy azt az Erasmusos időszak alatti változások is bizonyítják – sok esetben ténylegesen csak külföldi tartózkodás alatt nyer értelmet, válik az emberek közötti összehasonlítás alapjává, járul hozzá a nemzeti identitás tudatosulásához vagy erősödéséhez. A volt ösztöndíjasok az Erasmusos félév alatti pozitív tapasztalatoknak köszönhetően nyitottak újabb külföldi lehetőségek kihasználására, háromnegyedük tervezi, hogy külföldön dolgozzon, viszont hazánk végleges elhagyása csak töredékük jelenlegi jövőképére jellemző.

A külföldi tanulmányok során szerzett ismeretségek közül a közelebbi baráti kapcsolatok élnek tovább, jelen kutatás eredményei szerint 1-2 év távlatában biztosan. A kapcsolattartás főként elektronikus úton folyik, viszont a külföldi ismeretségek jelentős motiváló erőt jelentenek a külföldi utazásra, a megkérdezettek háromnegyede tervezi az újbóli személyes találkozást (vagy ez már meg is történt), az ezzel járó anyagi áldozatok ellenére. Az Erasmusos barátok Európán belüli utazgatásai pozitívan hatnak az európai idegenforgalomra, illetve adott esetben korábban nem tervezett helyszínek felkeresésére is buzdítja a fiatalokat, így az Erasmus-program hatásai a turizmuson keresztül is érvényesülnek, hozzájárulnak az EU gazdaságának javításához.

Az ösztöndíjasok külföldi ismerőseinek nemzetiségét tekintve igen színes internacionális kapcsolathálózatról beszélhetünk, amely országokon átívelő kapcsolatokat különlegességük mellett az is értékesebbé teszi, hogy egyes külföldi ismerősök magas pozícióban helyezkednek el az európai munkerőpiacon, illetve a jó állampolgári erények

(politikai elköteleződés, önkénteskedés) képviselői. Ezek a „jó kapcsolatok” adott esetben az egyén szintjén hasznosulnak, vagy a külföldi kortársak mintáját követő ösztöndíjasokon keresztül hazánk vagy tágabban Európa szempontjából is megtérülnek a külföldiekkel szembeni pozitív attitűd, kulturális ismeretek és a más országból jövők tisztelete, a velük való simulékonyabb együttműködés révén.

Mind a négy klasszikus szerző elméletéből találtunk példát a társadalmi tőke jellemzőinek gyakorlati megnyilvánulására. Bourdieu elméletében bemutatott mindhárom tőkefajta egyrészt előfeltétele is az Erasmusos tanulmányokon való részvételnek, másrészt a külföldi tapasztalatok, ismeretségek révén ezek utólag még tovább bővülnek. Coleman által központi elemnek tartott közös cselekvés is gyakran előfordul az Erasmusos tanulmányok véget értét követően is, az ismeretségek motiválnak az utazásra, egymás meglátogatására. Az Erasmusos ismeretségek a Putnam által megkülönböztetett összekötő és áthidaló kapcsolatok jellegzetességeit is magukon viselik: előbbi a külföldön töltött időszak alatt, utóbbi pedig azt követően jellemző. Valamint Putnam által sokat hangsúlyozott jó polgári erények is feltűnnek a nemzetközi kapcsolatokban, egyrészt egyesek mintául szolgálnak e téren, másrészt a megkérdezettek egy harmada például nyitott is az önkénteskedésre. Fukuyama elmélete a bizalom fogalma köré épül, ami mint jól látható volt, egyéni szinten a közeli barátságok kialakulásában nyilvánul meg, makroszinten pedig az Erasmusos félév elősegíti a különböző nemzetiségűek tagjai között a pozitív(abb) attitűdök kialakulását, előmozdítva a hatékonyabb kooperációt, és hosszú távon vélhetően egy sikeres és egységes Európai Unió létrejöttét.

Az Erasmus-ösztöndíj mint láthattuk jelentős pozitívumokat hordoz maga az ösztöndíjas számára, de európai szinten is. Emiatt kívánatos lenne az Erasmus-ösztöndíj alap növelése, hogy minél több hallgató részesülhessen az életre szóló élményekben, amely további személyes haszonként segíti a szakmai érdeklődés kialakulását, növeli a karrieresélyeket, európai szinten pedig még több nyitott, multikulturális ismeretekkel rendelkező állampolgára lenne hazánknak és egyben az Európai Uniónak is.

IX. BIBLIOGRÁFIA

NYOMTATOTT FORRÁSOK:

Albert Fruzsina – Dávid Beáta (2007) *Embert barátjáról, a barátság szociológiája*. Budapest. Századvég.

Bourdieu, Pierre (1999) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest. Új mandátum. 156-178.

Coleman, J.S. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Belknap Press.

Fukuyama, Francis (2007) *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése.* Budapest. Európa.

Kunioka, Todd – Woller, Gary M. (1999) In (a) democracy we trust: social and economic determinants of support for democratic procedures in central and eastern Europe. *Journal of Socio-Economics* 28: 577-596

Paxton, Pamela (1999) Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assesment. *American Journal of Sociology* 105(1): 88-127

Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone: the collapse and revival of American community*. New York. Simon & Schuster.

Skrabski Árpád - Kopp Mária (2009) A bizalom mint társadalmi tőke. In: Ekler Andrea - Rosonczy Ildikó szerk.: *Az év esszéi 2009*. Budapest. Magyar Napló. 188-195.

Utasi Ágnes (2002) *A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás.* Budapest. Új Mandátum.

Van der Gaag, Martin – Snijders, Tom A.B. (2005) The Resource Generator: social capital quantification with concrete items. *Social Networks* 27: 1-29

Van Oorschot, Wim –Arts, Will – Gelissen, John (2006) Social Capital in Europe: Measurement and Social and Regional Distribution of a Multifaceted Phenomenon. *Acta Sociologica* 49(2): 149-167.

INTERNETES FORRÁSOK:

ALBERT FRUZSINA – DÁVID BEÁTA – MOLNÁR SZILÁRD (2007) Az internethasználat és a társadalmi tőke időbeni alakulása Magyarországon

http://www.socialnetwork.hu/cikkek/AlbertDavidMolnHUN.pdf
(2011. 01. 24.)

ORBÁN ANNAMÁRIA – SZÁNTÓ ZOLTÁN (2005) *Társadalmi tőke.*
http://www.socialnetwork.hu/cikkek/OrbanSzanto2007.html
(2011. 01. 19.)

SOUTO OTERO, MANUEL – MCCOSHAN, ANDREW (2006) Survey of the Socio-Economic Background of Erasmus students. Final report.
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/publ/survey06.pdf
(2011. 01. 29.)

SOUTO OTERO, MANUEL – MCCOSHAN, ANDREW (2006) Survey of the Socio-Economic Background of Erasmus students. Technical annexes of the final report.
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/publ/survey06annex.pdf
(2011. 01. 29.)

Cafebabel.com – Post-Erasmus syndrome: SOS distress
http://www.cafebabel.co.uk/article/22806/post-erasmus-syndrome-sos-distress.html
(2011. 03. 19.)

Europass.hu (2010. 07. 27.) – A legtöbb "erasmusos" Németországba megy
http://www.europass.hu/tanulas/tanulashirek/nemetorszagba_megy_a_legtobb_erasmusos
(2011. 01. 09.)

European Comission - ERASMUS Intensive Language Courses (EILC)
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc902_en.htm
(2011. 01. 10.)

European Comission – ERASMUS for students – get a new perspective on Europe
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc1051_en.htm
(2011. 01. 09.)

European Comission – Erasmus - Statistics – Academic year 2008-2009 – The Erasmus programme 2008/2009 – A statistical overview
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/stat/report0809.pdf
(2011. 01. 09.)

European Comission – Erasmus - Statistics – Erasmus mobility – Outgoing Erasmus students from 1987/1988 to 2008/2009
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/stat/table1.pdf
(2011. 01. 09.)

European Comission - ERASMUS Student Mobility for Studies
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc892_en.htm
(2011. 01. 09.)

European Comission - Lifelong Learning Programme - National Agencies
http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc1208_en.htm
(2011. 01. 09.)

European Comission – Eurobarometer surveys: Feel European, 2005
http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/showchart_column.cfm?keyID=265&nationID=22,&startdate=2005.10&enddate=2005.10
(2011. 03. 19.)

European Comission - The ERASMUS Programme – studying in Europe and more
http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc80_en.htm
(2011. 01. 09.)

European Comission – Who is the 2 millionth Erasmus student?
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc1805_en.htm
(2011. 01. 29.)

Európai Bizottság (2010. 06. 21.) – Erasmus - Rekordszámú diák tanul vagy dolgozik külföldön
http://ec.europa.eu/news/culture/100621_hu.htm
(2011. 01. 09.)

Facebook - Erasmus
http://www.facebook.com/#!/pages/Erasmus/37776696567
(2011. 01. 18)

Facebook - I'm sorry, I'm an Erasmus!!!
http://www.facebook.com/#!/pages/Im-sorry-Im-an-Erasmus/36828139469
(2011. 01. 18)

Facebook - How to survive after Erasmus
http://www.facebook.com/#!/group.php?gid=88632033379
(2011. 01. 18)

Facebook - I miss my Erasmus life
http://www.facebook.com/#!/group.php?gid=169622179588
(2011. 01. 18)

Facebook - I'm not the same after my Erasmus
http://www.facebook.com/#!/pages/Im-not-the-same-after-my-Erasmus/184617826148
(2011. 01. 18)

Facebook - There are two kinds of people: who have been Erasmus and who don't
http://www.facebook.com/#!/pages/There-are-two-kinds-of-people-who-have-been-Erasmus-and-who-dont/322874642581
(2011. 01. 18)

Hwsw – Hivatalosan is a Facebook a legnagyobb időrabló
http://www.hwsw.hu/hirek/43967/nielsen-facebook-usa-iwiw-google-youtube-web.html
(2011. 01. 24)

Index – A Facebook uralja a világot
http://index.hu/tech/2010/12/11/a_facebook_uralja_a_vilagot/
(2011. 01. 24)

MOHAonline.hu – Depresszió Erasmus után
http://www.mohaonline.hu/osztondij/depresszio_erasmus_utan
(2011. 03. 19.)

PPKE-BTK, Nemzetközi és Pályázati Osztály - Erasmus
http://erasmus.btk.ppke.hu/erasmus-hallgatoknak/tanulmanyi-celu-osztondij/palyazoknak
(2011. 03. 13.)

SG – 4 millió felhasználó az IWIW-en
http://www.sg.hu/cikkek/64874/4_millio_felhasznalo_az_iwiw_en
(2011. 01. 24)

Tárki kérdőív (2005) - Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata
http://www.tarki.hu/adatbank-h/katalog/dokument/kerdoiv/g37_kerd.pdf
(2011. 01. 24)

Tempus Közalapítvány - Erasmus
http://www.tpf.hu/pages/content/index.php?page_id=578
(2011. 01. 09.)

MULTIMÉDIA:

Lakótársat keresünk (*L' auberge espagnole*, 2002), francia-spanyol vígjáték, rendező: Cédric Klapisch

X. FÜGGELÉK

Az online kérdőív linkje:
https://spreadsheets.google.com/viewform?formkey=dDcxWGdBZmtvS0VkNHljMWZ4SWZyM3c6MQ

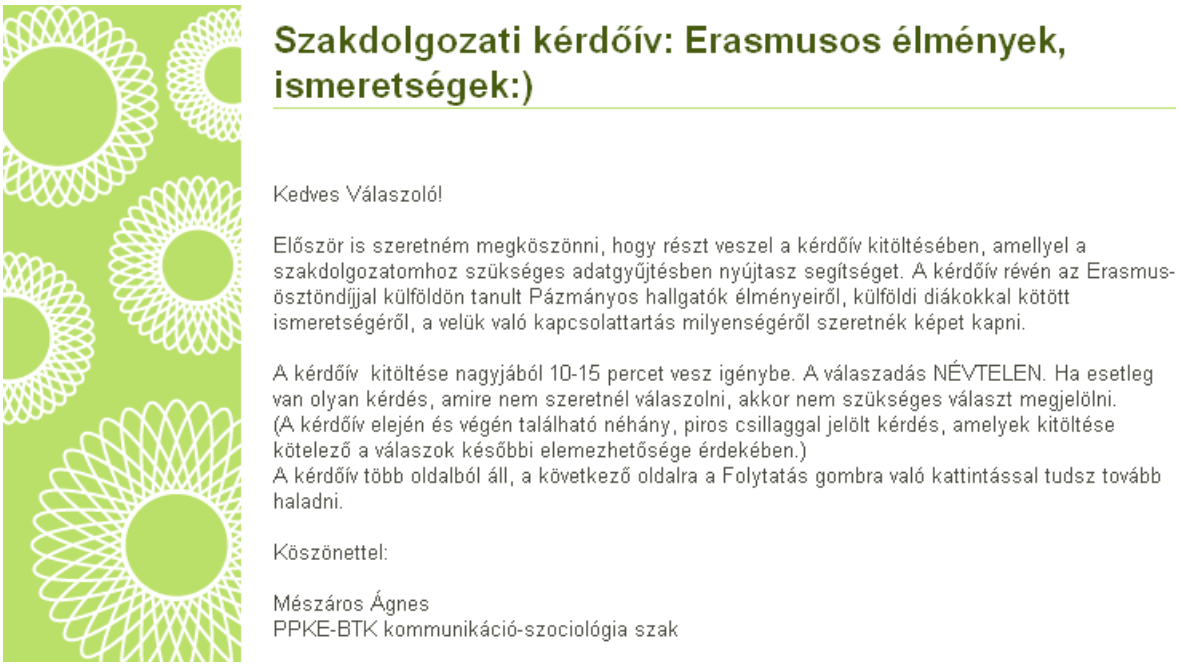

Szakdolgozati kérdőív: Erasmusos élmények, ismeretségek:)

Kedves Válaszoló!

Először is szeretném megköszönni, hogy részt veszel a kérdőív kitöltésében, amellyel a szakdolgozatomhoz szükséges adatgyűjtésben nyújtasz segítséget. A kérdőív révén az Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult Pázmányos hallgatók élményeiről, külföldi diákokkal kötött ismeretségéről, a velük való kapcsolattartás milyenségéről szeretnék képet kapni.

A kérdőív kitöltése nagyjából 10-15 percet vesz igénybe. A válaszadás NÉVTELEN. Ha esetleg van olyan kérdés, amire nem szeretnél válaszolni, akkor nem szükséges választ megjelölni.
(A kérdőív elején és végén található néhány, piros csillaggal jelölt kérdés, amelyek kitöltése kötelező a válaszok későbbi elemezhetősége érdekében.)
A kérdőív több oldalból áll, a következő oldalra a Folytatás gombra való kattintással tudsz tovább haladni.

Köszönettel:

Mészáros Ágnes
PPKE-BTK kommunikáció-szociológia szak

1. Nemed:
   1. nő
   2. férfi

2. Születési éved (Kérlek a születési éved mind a négy számjegyét írd ki, pl. 1987)
__ __ __ __év

3. Melyik országban tanultál Erasmus-ösztöndíjjal?
……..

4. Melyik városban tanultál Erasmus-ösztöndíjjal?
……..

5. Melyik egyetemen tanultál Erasmus-ösztöndíjjal?
……..

6. Hány hónapig tanultál külföldön Erasmus-ösztöndíjjal? (Ha nem kerek egész hónapot, akkor kerekíts, kérlek)
…….. 99. NT/NV

7. Melyik tanévben tanultál külföldön Erasmus-ösztöndíjjal?
…….. 99. NT/NV

---------- **BEVEZETŐ KÉRDÉSEK** ----------

8. Kérlek, jellemezd pár szóval, hogy mit jelent számodra az Erasmusos félév:
……
……
……
……
…… 99. NT/NV

9. Kérlek, az alábbi skálán jelöld, hogy mennyire érezted jól magad az Erasmusos félév alatt (1= nagyon rosszul, 9 = nagyon jól):

1 2 3 4 5 6 7 8 9

99. NT/NV

10. A kiutazásod előtt volt-e valaki, akit már ismertél a fogadóegyetem diákjai közül (pl. mentor), vagy leendő Erasmusos diákok közül?

1. igen, ismertem
2. nem, nem ismertem senkit a kiutazás előtt

99. NT/NV

11. Az alábbiak közül melyik Erasmusos diákok számára szervezett programokat használtad ki? (Több választ is megjelölhetsz.)

1. Erasmus Intenzív Nyelvtanfolyam (EILC) a félév kezdetét megelőzően
2. Erasmusos diákok eligazítása céljából szervezett „orientációs hét" a fogadó egyetemen
3. a félév során Erasmusos diákok számára szervezett programok (kirándulások, színház- és kulturális intézmény-látogatások, kulturális estek, bulik)

99. NT/NV

Eddig a kérdőív 20%-t töltötted ki. A folytatás gombra való kattintással tudsz tovább haladni. Köszönöm:)

---------- **LAKHATÁS, LAKÓTÁRS, SZOBATÁRS** ----------

12. Milyen típusú szálláson laktál az Erasmusos félév, év alatt? *(Ha esetleg költöztél a kint töltött időszak alatt, akkor azt jelöld be kérlek, ahol hosszabb ideig laktál.)*

1. a fogadó intézmény kollégiumában
2. albérletben
3. szobát bérelve egy családnál

x egyéb: …….

99. NT/NV

13. (A szobatársadon kívüli személyeket is beleértve) kikkel laktál együtt az albérletben, kollégiumban? (Több választ is megjelölhetsz.)

1. külföldi (Erasmusos) diákokkal
2. a fogadó egyetem diákjaival
3. helybéli fiatalokkal
4. magyar (Erasmusos) diákokkal, fiatalokkal
5. egyedül laktam

x . egyéb: ……

99. NT/NV

14. Ez volt-e az első alkalom, hogy a családodtól külön éltél (2 hétnél) hosszabb ideig?

1. igen, ez volt az első alkalom
2. nem, már korábban is külön laktam (albérletben, kollégiumban, stb.)

99. NT/NV

----------ERASMUSOS ISMERETSÉGEK ÉS BARÁTI KAPCSOLATOK 1. ----------

15. Milyen körből kerültek ki a legjobb barátaid? (Több választ is megjelölhetsz.)
1. szobatárs
2. lakótársak
3. velem egy kollégiumban lakók
4. egyetemi órákon megismert Erasmusos diákok
5. az orientációs héten megismert Erasmusos diákok
6. későbbi szervezett Erasmusos programokon (kirándulások, kulturális programok, bulik) megismert fiatalok
7. Erasmusos félév alatt megismert magyar diákok
8. korábbról már ismert diákok (EILC nyelvtanfolyam, Pázmányos diák)
9. helybéli (nem Erasmusos) diákok, fiatalok

x. egyéb: ……

99. NT/NV

16. A félév alatt körülbelül hány külföldi Erasmusos diákkal tartottátok intenzíven a kapcsolatot? (Kérlek, a választ számmal írd be.)

____ fő 99. NT/NV

17. Körülbelül hány *helybéli* diákkal, fiatallal lettél jóban a félév, év során? (Kérlek, a választ számmal írd be.)

____ fő 99. NT/NV

18. Hány *magyar*, szintén Erasmusos (vagy egyéb pl. CEEPUS, MÖB ösztöndíjas) diákkal találkoztál a kint töltött félév, év során? (Kérlek, a választ számmal írd be.)

____ fő 99. NT/NV

19. Körülbelül hány Erasmusos ismeretségből (külföldi, helybéli, magyar diákokat is beleértve) lett baráti kapcsolat a kint töltött időszak során? (Kérlek, a választ számmal írd be.)

____ fő 99. NT/NV

20. Kérlek, sorold fel, hogy melyik nemzetiség tagjai közül kerültek ki azok, akiket az Erasmusos félév alatt a *barátaidnak tartottál*!

……
……
…… 99. NT/NV

21. Kérlek, sorold fel, hogy melyik nemzetiség tagjai közül kerülnek ki azok, akikkel még *jelenleg is tartod a kapcsolatot*!

……
……
…… 99. NT/NV

22. Tapasztaltál-e „klikkesedést” valamelyik nemzetiség tagjai között?
1. igen
2. nem – ugrás

99. NT/NV

(Eddig a kérdőív 40%-t töltötted ki.)

----------KLIKKESEDÉS ----------

23. Melyik nemzetiségek esetében tapasztál klikkesedést?
……
…… 99. NT/NV

----------ERASMUSOS ISMERETSÉGEK ÉS BARÁTI KAPCSOLATOK 2. ----------

24. Mennyire sikerült beilleszkedned az Erasmusos diákközösségbe a félév alatt?
(1= egyáltalán nem, 5 = teljes mértékben)
1 2 3 4 5
99. NT/NV

25**. Ismersz-e olyan, az Erasmusos félév alatt megismert külföldi, fogadóországbeli vagy magyar fiatalt, aki: ... ?**

	Igen, ismerek	Nem, nem ismerek	Nem tudom	NV
egzotikus, különleges helyen lakik				
jó állása van				
saját országa kormányzatánál, egy Európai Uniós intézménynél vagy Brüsszelben dolgozik vagy tölti a szakmai gyakorlatát				
szilárd politikai nézetei vannak (esetleg egy politikai párt aktivistája)				
önkéntesként dolgozik, vagy korábban önkénteskedett				
ha meglátogatnád, akkor nagy valószínűséggel el tudna szállásolni saját lakásában pár napra				
az Erasmusos félév alatt kölcsön tudott volna adni valamennyi pénzt, ha esetleg elvesztetted volna a bankkártyádat				
ha az Erasmusos félév alatt esetleg megbetegedtél volna, akkor meg tudtad volna kérni, hogy bevásároljon neked				
az Erasmusos félév alatt beszélgettetek személyes témákról, meg tudtad osztani vele problémáidat				

A kérdőív felét már ki is töltötted:)

----------ERASMUSOS ÉLMÉNYEK ÉS UTÓHATÁSAIK 1.----------

26. Az alábbiak közül melyeket értékeled az Erasmusos időszak legfontosabb pozitívumainak saját, személyes tapasztalataid alapján? (Több választ is megjelölhetsz.)

1. fejlődött a nyelvtudásom
2. külföldi barátokat szereztem
3. megismertem egy másik ország kultúráját
4. tartalmasan töltöttem el az időmet a félév alatt
5. világot láttam, utaztam
6. megtapasztaltam a független, önálló életet
7. hasznos volt az egyetemi tanulmányaim szempontjából
8. hasznos volt a karrierem szempontjából

x. egyéb: ……
99. NT/NV

27. Mennyire igazak rád az alábbi állítások?

	Egyáltalán nem igaz	Inkább nem igaz	Közepes mértékben igaz	Inkább igaz	Teljes mértékben igaz	NT/NV
az Erasmusos félév óta nyitottabb lettem a világra és más kultúrákra						
figyelek arra, hogy mi történik a környező országokban, Európában, vagy ott, ahol a külföldi barátaim élnek						
magyar nemzetiségem mellett európainak is tartom magam						
az Erasmusos félév során erősödött a magyarságtudatom						
szeretek Magyarországon élni						
más terveim vannak a jövőre nézve, mint az Erasmusos időszak előtt						
más szemmel látom Magyarországot és a lakhelyemet hazajövetelem óta						
szeretnék ismét külföldön élni egy ideig						
külföldön képzelem el a jövőmet						

28. Az Erasmusos időszak véget értét követően milyen gyorsan sikerült visszaszoknod az „itthoni" életedbe?

1. azonnal sikerült visszaszoknom az itthoni életembe
2. rövid idő alatt (1-2 hónap) sikerült reintegrálódnom
3. hosszabb időbe telt (3 hónapnál tovább), amire sikerült visszaszoknom az itthoni életembe
4. máig nem találom a helyemet itthon

99. NT/NV

29. Kialakult-e érdeklődés valamilyen Erasmusos félév alatt megismert dologgal kapcsolatban (pl. kultúra, nyelv, stb.)?

1. igen
2. nem – ugrás a 31. kérdésre

99. NT/NV

(A kérdőív kitöltésének 65%-ánál jársz.)

----------KIBŐVÜLT ÉRDEKLŐDÉSI KÖR ----------

30. Milyen – az Erasmusos félév során megismert – dologgal bővült az érdeklődési köröd? ……
…… 99. NT/NV

----------**ERASMUSOS ÉLMÉNYEK ÉS UTÓHATÁSAIK 2.**----------

31. Az Erasmusos félév volt az első külföldön eltöltött (2 hétnél) hosszabb időszak számodra?
    1. igen – ugrás a 33. kérdésre
    2. nem
    99. NT/NV

----------**KORÁBBI KÜLFÖLDI TAPASZTALAT**----------

32. Milyen más külföldi tapasztalatod volt az Erasmusos félévet megelőzően?
……
…… 99. NT/NV

----------**ERASMUSOS ÉLMÉNYEK ÉS UTÓHATÁSAIK 3.**----------

33. Mely külföldi lehetőségeket tervezed kipróbálni az alábbiak közül? (Többet is megjelölhetsz, illetve, ha már részt is vettél valamelyiken, akkor kérlek azt is jelöld be!)
    1. egyéb tanulmányi ösztöndíj (pl. CEEPUS, MÖB)
    2. nyári egyetem
    3. külföldön továbbtanulni (pl. Erasmus Mundus program révén)
    4. külföldön szakmai gyakorlatot szerezni (pl. Erasmus szakmai gyakorlat)
    5. külföldön önkénteskedni (pl. EVS program keretében)
    6. külföldön dolgozni
    7. egyiket sem tervezem
    99. NT/NV

34. Volt-e olyan tapasztalatod, hogy álláskeresés során pozitívabban álltak hozzád, mert az önéletrajzodban szerepelt, hogy Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanultál?
    1. igen
    2. nem
    3. amióta hazajöttem, nem kerestem állást
    99. NT/NV

35. Te voltál az első személy, aki a családodból külföldön tanult?
    1. igen, én voltam
    2. nem, már más családtagom tanult korábban külföldön
    3. nem tudom
    99. NT/NV

(A kérdőív kitöltésének 77%-ánál jársz.)

----------**KAPCSOLATTARTÁS**----------

36. Jelenleg körülbelül hány Erasmusos félév alatt megismert (külföldi, fogadóországbeli, magyar) fiatallal tartod a kapcsolatot a hazajöveteled óta? (Kérlek, a választ számmal írd be.)
____ fő 99. NT/NV

37. A hazajövetel óta milyen módon tartod a kapcsolatot a külföldi ismerőseiddel? (Több választ is megjelölhetsz.)
    1. email
    2. Facebook
    3. msn
    4. sms
    5. telefonhívás
    6. skype

7. képeslap, levél küldése postán
8. csomagküldés
9. személyes találkozás
x. egyéb: …….
90. nem tartom a kapcsolatot a külföldi Erasmusos ismerőseimmel
99. NT/NV

38. Melyik játszik nagyobb szerepet következő utazásod helyszínének kiválasztásában?
1. az adott helyen Erasmusos ismerősöm lakik, akit meglátogathatok
2. az adott helyre már régóta tervezek ellátogatni, számomra vonzó úti cél
99. NT/NV

39. Volt-e már rá példa vagy tervezed-e, hogy a közel jövőben személyesen meglátogatod valamelyik Erasmusos félév során megismert külföldi ismerősödet (esetleg közösen utaztok valahová)?
1. igen, volt már rá példa / tervezem
2. nem, nem volt rá példa / nem tervezem
99. NT/NV

40. Ha egy Erasmusos félév során megismert külföldi ismerős meglátogatna Magyarországon, el tudnád-e szállásolni?
1. igen, magamtól felajánlanám, hogy nálam szálljon meg
2. igen, de csak ha megkér rá (magamtól nem ajánlanám fel)
3. nem
99. NT/NV

----------FACEBOOK----------

41. Az Erasmusos félév alatt volt-e regisztrált profilod a Facebook-on?
1. igen
2. nem
99. NT/NV

42. Körülbelül hány ismerősöd van Facebook-on? (Kérlek, a választ számmal írd be.)
____ fő 99. NT/NV

43. Ebből körülbelül hányan vannak, akiket az Erasmusos félév során ismertél meg? (Kérlek, a választ számmal írd be.)
____ fő 99. NT/NV

44. Véleményed szerint a Facebook mennyire hasznos az Erasmusos ismerőseiddel való utólagos kapcsolattartás szempontjából? (1= egyáltalán nem hasznos; 5 = nagyon hasznos)
1 2 3 4 5
99. NT/NV

45. A Facebookon leginkább milyen nyelven kommunikálsz a központi üzenőfalon?
1. magyarul
2. angolul (vagy egyéb idegen nyelven)
3. vegyesen magyarul és angolul (egyéb idegen nyelven)
4. nem szoktam az üzenőfalra posztolni soha
99. NT/NV

Már a kérdőív 99%-t kitöltötted:)

----------**PÁRKAPCSOLAT**----------

46. Közvetlenül az Erasmusos félév kezdete előtt volt-e párkapcsolatod itthon?
    1. igen, és az a párkapcsolat az Erasmusos időszak alatt is megmaradt
    2. igen, de a párkapcsolatnak az Erasmusos időszak alatt vége lett
    3. nem, nem volt párkapcsolatom közvetlenül a kiutazást megelőzően
    99. NT/NV

47. Az Erasmusos félév alatt volt-e párkapcsolatod egy ott megismert fiatallal?
    1. igen, és még jelenleg is tart
    2. igen, de a félév végét követően egy ideig tartott, aztán vége lett
    3. igen, de a félév végét követően azonnal vége lett
    4. nem, nem volt párkapcsolatom Erasmusos félév alatt megismert fiatallal
    99. NT/NV

----------**ANYAGI HELYZET**----------

48. Milyennek jellemeznéd az Erasmusos félév alatti anyagi helyzetedet?
    1. nagyon rossz
    2. rossz
    3. kielégítő
    4. jó
    5. nagyon jó
    99. NT/NV

49. Az (egyéb kiegészítő ösztöndíjakat leszámítva) Erasmus-ösztöndíj elégséges volt-e a félév alatt felmerülő kiadásaid fedezésére? (Ha esetleg az egyik félévben kaptál Erasmus-ösztöndíjat, a következő félévben pedig önfinanszírozó hallgató voltál, akkor válaszodat az ösztöndíjas félévre vonatkozóan jelöld be.)
    1. igen, az Erasmus-ösztöndíj fedezte a felmerülő kiadásaimat
    2. nem, az Erasmus-ösztöndíj nem fedezte a kiadásaimat
    3. nem kaptam ösztöndíjat, a kint töltött időszak alatt végig önfinanszírozó hallgató voltam
    99. NT/NV

50. Összességében mennyire volt megterhelő számodra (vagy családod számára) az Erasmusos félév finanszírozása? (1 =egyáltalán nem volt megterhelő; 9 = nagyon megterhelő volt)

    1 2 3 4 5 6 7 8 9

99. NT/NV

----------**PÁZMÁNY**----------

51. Képzés típusa, amiben tanultál vagy jelenleg tanulsz a Pázmányon:
    1. osztatlan (5 éves)
    2. BA
    3. MA
    4. Phd

52. Szak(pár): …….

53. Tanulmányok kezdete a Pázmányon: (Kérlek csak évet és hónapot írj, az alábbi formában pl.: 2005. 09.)

_____

54. Tanulmányok (várható) befejezése a Pázmányon: (Kérlek csak évet és hónapot írj, az alábbi formában pl.: 2011. 06.)

_____

Ez volt az utolsó kérdés. A kérdőív befejezéséhez kérlek, kattints a küldés gombra! Köszönöm!:)

Nagyon szépen köszönöm, hogy kitöltötted a kérdőívet! :)

Ha esetleg valamilyen kérdésed, észrevételed lenne a kérdőívvel kapcsolatban vagy érdekelnek a kutatás eredményei, akkor a my-mails@freemail.hu címen tudom felvenni velem a kapcsolatot.

További szép napot kívánok neked!

Van der Gaag – Snijders: A forrás generátor, azaz a társadalmi tőke mérésére szolgáló indikátor-kérdések fordítása. (Van der Gaag – Snijders 2005: 12)

Ismer-e olyan személyt, aki ...?

1. *... tud biciklit szerelni?*
2. *... saját autóval rendelkezik?*
3. *... ért háztartási gépek szereléséhez?*
4. *... ír és beszél egy idegen nyelven?*
5. *... tudja használni a számítógépet?*
6. *... hangszeren játszik?*
7. *... irodalmilag művelt?*
8. *... akinek felsőfokú végzettsége van?*
9. *... akinek szakmai végzettsége van?*
10. *... szakmai lapot olvas?*
11. *... egy politikai párt aktivistája?*
12. *... akinek részvényei vannak legalább 10 000 gulden (euró előtti holland valuta) értékben?*
13. *... a városházán dolgozik?*
14. *... havi 5000 guldennél többet keres?*
15. *... akinek nyaralója van külföldön?*
16. *... akinek alkalmanként szüksége van munkaerőre?*
17. *... sokat tud a kormányzati szabályozásokról?*
18. *... akinek jó kapcsolatai vannak a médiával?*
19. *... képbe van a focival kapcsolatban?*
20. *... ért a pénzügyi dolgokhoz (adók, támogatások)?*
21. *...nyári munkát tud ajánlani egy családtagodnak?*
22. *... munkahelyi konfliktus esetén tanácsot tud adni?*
23. *... segíteni tud költözés esetén?*
24. *...segíteni tud egyszerűbb ház körüli munkákban?*
25. *... bevásárol helyetted, amikor beteg vagy?*
26. *...egészségügyi tanácsot tud adni, amikor nem vagy megelégedve az orvosoddal?*
27. *... nagy összegű pénzt kölcsön tud adni?*
28. *... egy hétre szállást tud biztosítani, ha egy hétre el kell hagynod a házadat?*
29. *...családtaggal való konfliktus esetén tanácsot tud adni?*
30. *... akivel megbeszélheted, hogy melyik politikai pártra fogsz szavazni?*
31. *...jogi ügyekben tanácsot tud adni?*
32. *... referenciát tud adni, ha egy új állásra jelentkezel?*
33. *... vigyázni tud a gyerekeidre?*
34. *... akit meglátogathatsz?*
35. *... akivel bizalmas témát tudsz megbeszélni?*
36. *... segíteni tud egyszerűbb ház körüli munkákban? (az eredeti kérdéssorban is megegyezik a 24-es kérdéssel.)*
37. *pótkulcsa van a házadhoz?*

1.sz. adattábla

A megkérdezett neme				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
férfi	11	13,6	13,6	13,6
nő	70	86,4	86,4	100,0
Összesen:	81	100,0	100,0	

2.sz. adattábla

A megkérdezett születési éve				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
1974	1	1,2	1,2	1,2
1983	4	4,9	4,9	6,2
1984	6	7,4	7,4	13,6
1985	14	17,3	17,3	30,9
1986	23	28,4	28,4	59,3
1987	17	21,0	21,0	80,2
1988	9	11,1	11,1	91,4
1989	6	7,4	7,4	98,8
1990	1	1,2	1,2	100,0
Összesen:	81	100,0	100,0	

3.sz. adattábla

Erasmusos félév alatti életkor					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
Évek száma	21	6	7,4	7,4	7,4
	22	9	11,1	11,1	18,5
	23	15	18,5	18,5	37,0
	24	28	34,6	34,6	71,6
	25	14	17,3	17,3	88,9
	26	4	4,9	4,9	93,8
	27	3	3,7	3,7	97,5
	28	1	1,2	1,2	98,8
	36	1	1,2	1,2	100,0
	Összesen:	81	100,0	100,0	
Átlagéletkor	23,95				

4.sz. adattábla

Erasmusos félév alatti átlagéletkor a képzés típusa szerint				
Képzés típusa			Statisztikák	Sztenderd hiba
BA	Átlag		22,40	,231
	Átlagra vonatkozó 95%-os konfidencia intervallum	Alsó határ	21,92	
		Felső határ	22,88	

	Medián		22,00	
	Variancia		1,333	
	Szórás		1,155	
	Minimum érték		21	
	Maximum érték		25	
osztatlan (5 éves)	Átlag		24,67	,260
	Átlagra vonatkozó 95%-os konfidencia intervallum	Alsó határ	24,15	
		Felső határ	25,19	
	Medián		24,00	
	Variancia		3,706	
	Szórás		1,925	
	Minimum érték		23	
	Maximum érték		36	

5.sz. adattábla

Képzés típusa a Pázmányon				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
BA	25	30,9	30,9	30,9
MA	1	1,2	1,2	32,1
osztatlan (5 éves)	55	67,9	67,9	100,0
Összesen:	81	100,0	100,0	

6.sz. adattábla

Erasmus-ösztöndíjjal külföldön töltött tanév				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
2008-2009	16	19,8	19,8	19,8
2009-2010	46	56,8	56,8	76,5
2010-2011	19	23,5	23,5	100,0
Összesen:	81	100,0	100,0	

7.sz. adattábla

Erasmus-ösztöndíjas képzés helyszíne (ország)				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
Ausztria	2	2,5	2,5	2,5
Belgium	3	3,7	3,7	6,2
Csehország	3	3,7	3,7	9,9
Dánia	1	1,2	1,2	11,1
Egyesült Királyság	2	2,5	2,5	13,6
Finnország	4	4,9	4,9	18,5
Franciaország	8	9,9	9,9	28,4
Hollandia	4	4,9	4,9	33,3
Izland	1	1,2	1,2	34,6

Lengyelország	7	8,6	8,6	43,2
Németország	20	24,7	24,7	67,9
Olaszország	14	17,3	17,3	85,2
Portugália	2	2,5	2,5	87,7
Spanyolország	5	6,2	6,2	93,8
Svájc	1	1,2	1,2	95,1
Szlovákia	2	2,5	2,5	97,5
Törökország	2	2,5	2,5	100,0
Összesen:	81	100,0	100,0	

8.sz. adattábla

Erasmus-ösztöndíjjal külföldi tanulmányokkal töltött hónapok száma					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
hónapok száma	3	4	4,9	4,9	4,9
	4	14	17,3	17,3	22,2
	5	41	50,6	50,6	72,8
	6	13	16,0	16,0	88,9
	7	2	2,5	2,5	91,4
	9	2	2,5	2,5	93,8
	10	5	6,2	6,2	100,0
	Összesen:	81	100,0	100,0	
Átlag	5,35				

9.sz. adattábla

Tanulmányok befejezéséhez szükséges félévek száma átlagosan a képzés típusa szerint				
Képzés típusa			Statisztika	Sztenderd hiba
BA	Átlag		7,44	,209
	Átlagra vonatkozó 95%-os konfidencia intervallum	Alsó határ	7,01	
		Felső határ	7,87	
	Medián		8,00	
	Variancia		1,090	
	Szórás		1,044	
	Minimum érték		6	
	Maximum érték		10	
osztatlan (5 éves)	Átlag		13,02	,296
	Átlagra vonatkozó 95%-os konfidencia intervallum	Alsó határ	12,42	
		Felső határ	13,61	
	Medián		12,00	
	Variancia		4,735	
	Szórás		2,176	

	Minimum érték	10	
	Maximum érték	24	

10.sz. adattábla

A megkérdezett volt-e az első, aki családjából külföldön tanult?					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	igen	58	71,6	73,4	73,4
	nem	21	25,9	26,6	100,0
	Összesen:	79	97,5	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	2	2,5		
Összesen:		81	100,0		

11.sz. adattábla

A megkérdezett számára ez volt-e az első alkalom, hogy a családjától külön élt (2 hétnél) hosszabb ideig?				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
igen	24	29,6	29,6	29,6
nem	57	70,4	70,4	100,0
Összesen:	81	100,0	100,0	

12.sz. adattábla

A megkérdezett mennyire érezte jól magát az Erasmusos félév alatt					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
1 = nagyon rosszul	3	3	3,7	3,7	3,7
	4	3	3,7	3,7	7,4
	5	2	2,5	2,5	9,9
	6	5	6,2	6,2	16,0
	7	9	11,1	11,1	27,2
	8	24	29,6	29,6	56,8
9 = nagyon jól	9	35	43,2	43,2	100,0
	Összesen:	81	100,0	100,0	

A megkérdezett mennyire érezte jól magát az Erasmusos félév alatt (kategorizálva)					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
(inkább) rosszul	<= 3	3	3,7	3,7	3,7
közepesen jól	4 - 6	10	12,3	12,3	16,0
jól vagy nagyon jól	7 - 9	68	84,0	84,0	100,0
	Összesen:	81	100,0	100,0	

13.sz. adattábla

A megkérdezettnek volt-e párkapcsolata itthon közvetlenül az Erasmusos félév kezdete előtt ?				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
igen, de a párkapcsolatnak az Erasmusos időszak alatt vége lett	12	14,8	15,2	15,2

	igen, és az a párkapcsolat az Erasmusos időszak alatt is megmaradt	26	32,1	32,9	48,1
	nem, nem volt párkapcsolatom közvetlenül a kiutazást megelőzően	41	50,6	51,9	100,0
	Összesen:	79	97,5	100,0	
Érvénytelen adatok	NV	2	2,5		
Összesen:		81	100,0		

14.sz. adattábla

A megkérdezettnek volt-e párkapcsolata az Erasmusos félév alatt megismert fiatallal?					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	igen, de a félév végét követően azonnal vége lett	13	16,0	16,5	16,5
	igen, de a félév végét követően egy ideig tartott, aztán vége lett	7	8,6	8,9	25,3
	igen, és még jelenleg is tart	8	9,9	10,1	35,4
	nem, nem volt párkapcsolatom Erasmusos félév alatt megismert fiatallal	51	63,0	64,6	100,0
	Összesen:	79	97,5	100,0	
Érvénytelen adatok	NV	2	2,5		
Összesen:		81	100,0		

15.sz. adattábla

Az Erasmus-ösztöndíj elégséges volt-e a félév alatt felmerülő kiadások fedezésére?					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	igen	8	9,9	10,0	10,0
	nem	72	88,9	90,0	100,0
	Összesen:	80	98,8	100,0	
Érvénytelen adatok	NV	1	1,2		
Összesen:		81	100,0		

16.sz. adattábla

Erasmusos félév alatti anyagi helyzet jellemzése					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	nagyon rossz	3	3,7	3,8	3,8
	rossz	17	21,0	21,3	25,0
	kielégítő	53	65,4	66,3	91,3
	jó	7	8,6	8,8	100,0
	Összesen:	80	98,8	100,0	
Érvénytelen adatok	NV	1	1,2		
Összesen:		81	100,0		

17.sz. adattábla

Mennyire volt megterhelő a megkérdezett (vagy családja) számára az Erasmusos félév finanszírozása?					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
1= egyáltalán nem	1	2	2,5	2,5	2,5
	3	6	7,4	7,5	10,0
	4	6	7,4	7,5	17,5
	5	18	22,2	22,5	40,0
	6	18	22,2	22,5	62,5
	7	18	22,2	22,5	85,0
	8	7	8,6	8,8	93,8
9 = jelentős mértékben	9	5	6,2	6,3	100,0
	Összesen:	80	98,8	100,0	
Érvénytelen adatok	NV	1	1,2		
Összesen:		81	100,0		

18. sz. adattábla

A különböző párkapcsolati helyzetben levők mennyire érezték jól magukat az Erasmusos félév alatt							
A megkérdezettnek közvetlenül az Erasmusos félév kezdete előtt volt-e párkapcsolata itthon?	A megkérdezett mennyire érezte jól magát az Erasmusos félév alatt						Összesen
	(inkább) rosszul		közepes mértékben jól		jól vagy nagyon jól		
igen, de a párkapcsolatnak az Erasmusos időszak alatt vége lett	8,3%	0,9	16,7%	0,5	75,0%	-0,9	100,0%
igen, és az a párkapcsolat az Erasmusos időszak alatt is megmaradt	3,8%	0,0	15,4%	0,5	80,8%	-0,5	100,0%
nem, nem volt párkapcsolatom közvetlenül a kiutazást megelőzően	2,4%	-0,7	9,8%	-0,8	87,8%	1,1	100,0%
Összesen	3,8%		12,7%		83,5%		100,0%

Khí-négyzet teszt			
	Érték	Szabadsági fok	Szignifikancia szint
Pearson Khí négyzet	1,645[a]	4	,801
Érvényes esetek száma	79		
5 cella (55,6%) esetében van 5 alatti érték. A cellák minimumértéke 0,46.			

(A fehér hátterű cellákban az adjusted residual / kiigazított reziduálisok értékei láthatóak.)

19. sz. adattábla

Az Erasmusos félév volt-e az első külföldön eltöltött (2 hétnél) hosszabb időszak a megkérdezett számára					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	igen	34	42,0	42,5	42,5
	nem	46	56,8	57,5	100,0
	Összesen	80	98,8	100,0	
Érvénytelen adatok	NV	1	1,2		
Összesen		81	100,0		

20. sz. adattábla

Az Erasmusos félévet megelőző más külföldi tapasztalat		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	egyéb tanulmányi ösztöndíj	10	12,3	23,3	23,3
	hosszabb utazás	9	11,1	20,9	44,2
	nyári egyetem	4	4,9	9,3	53,5
	diákmunka, au-pairkedés külföldön	6	7,4	14,0	67,4
	külföldi nyelvtanfolyam	2	2,5	4,7	72,1
	családjával külföldön élt korábban	2	2,5	4,7	76,7
	önkénteskedés külföldön	4	4,9	9,3	86,0
	külföldi rokonok, barátok látogatása	1	1,2	2,3	88,4
	szakmai gyakorlat külföldön	2	2,5	4,7	93,0
	középiskolai cserediák program	3	3,7	7,0	100,0
	Összesen	43	53,1	100,0	
Érvénytelen adatok	NV	38	46,9		
Összesen		81	100,0		

21. sz. adattábla

Álláskeresés során származott-e előnye abból, hogy Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanult?		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	nem	21	25,9	26,6	26,6
	igen	26	32,1	32,9	59,5
	amióta hazajöttem, nem kerestem állást	32	39,5	40,5	100,0
	Összesen	79	97,5	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	2	2,5		
Összesen		81	100,0		

22. sz. adattábla

Kialakult-e érdeklődés valamilyen Erasmusos félév alatt megismert dologgal kapcsolatban?		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	igen	67	82,7	84,8	84,8
	nem	12	14,8	15,2	100,0
	Összesen	79	97,5	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	2	2,5		
Összesen		81	100,0		

Milyen – az Erasmusos félév során megismert – dologgal bővült az érdeklődési köröd? (kódolva)		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	újabb nyelv(ek) elsajátítása)	11	13,6	18,3	18,3
	bizonyos nemzet(ek) kulturája iránti érdeklődés	6	7,4	10,0	28,3
	bizonyos nemzet nyelve és kultúrája iránti érdeklődés	15	18,5	25,0	53,3
	bizonyos országok, nemzetek politikai, társadalmi berendezkedése, történelme	5	6,2	8,3	61,7

	sport	1	1,2	1,7	63,3
	utazás	2	2,5	3,3	66,7
	új, a tanulmányokhoz kapcsolódó tudományos érdeklődési kör	9	11,1	15,0	81,7
	művészetek	4	4,9	6,7	88,3
	gasztronómia	2	2,5	3,3	91,7
	Európai Unión belüli történések	1	1,2	1,7	93,3
	önkéntesség, újabb külföldi ösztöndíj	1	1,2	1,7	95,0
	személyiségfejlődés, önmaga megtalálása	3	3,7	5,0	100,0
	Összesen	60	74,1	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	21	25,9		
Összesen		81	100,0		

23. sz. adattábla

Az Erasmusos időszak után mennyire volt gyors az ,,itthoni" életbe való reintegráció a különböző tanévben külföldön tanuló hallgatók esetében								
		Erasmus-ösztöndíjjal külföldön töltött tanév						Összesen
		2008-2009		2009-2010		2010-2011		
Az Erasmusos időszak után mennyire volt gyors az ,,itthoni" életbe való reintegráció	azonnal sikerült visszaszoknom az itthoni életembe	26,7%	-0,1	23,9%	-1,0	41,2%	1,3	28,2%
	rövid idő alatt (1-2 hónap) sikerült reintegrálódnom	26,7%	-0,8	43,5%	1,7	23,5%	-1,2	35,9%
	hosszabb időbe telt (3 hónapnál tovább), amire sikerült visszaszoknom az itthoni életembe	40,0%	1,6	23,9%	-0,1	11,8%	-1,4	24,4%
	máig nem találom a helyemet itthon	6,7%	-0,7	8,7%	-0,9	23,5%	1,7	11,5%
Összesen		100,0%		100,0 %		100,0 %		100,0%

Khí-négyzet teszt			
	Érték	Szabadsági fok	Szignifikancia szint
Pearson Khí négyzet	8,510[a]	6	,203
Érvényes esetek száma	78		
6 cella (50%) esetében van 5 alatti érték. A cellák minimumértéke 1,73.			

(A fehér hátterű cellákban az adjusted residual / kiigazított reziduálisok értékei láthatóak.)

24. sz. adattábla

Milyen típusú szálláson laktál az Erasmusos félév, év alatt?				
	Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
a fogadó intézmény kollégiumában	41	50,6	50,6	50,6
albérletben	31	38,3	38,3	88,9
egyéb típusú szálláson	9	11,1	11,1	100,0
Összesen	81	100,0	100,0	

25. sz. adattábla

Kikkel lakott együtt?		
	Említések száma	Az esetek alábbi százalékában került említésre
külföldi (Erasmusos) diákokkal lakott együtt	40	50,6%
a fogadó egyetem diákjaival lakott együtt	31	39,2%
helybéli fiatalokkal lakott együtt	20	25,3%
magyar (Erasmusos) diákokkal, fiatalokkal lakott együtt	24	30,4%
egyedül lakott	7	8,9%
egyéb személyekkel lakott együtt	2	2,5%
Összesen	124	

26. sz. adattábla

Erasmusos diákközösségbe való integráció mértéke az alapján, hogy az ösztöndíjas milyen típusú szálláson lakott								
		Milyen típusú szálláson laktál az Erasmusos félév, év alatt?						Összesen
		a fogadó intézmény kollégiumában		albérletben		egyéb típusú szálláson		
Mennyire sikerült a beilleszkedés?	egyáltalán nem	,0%	-1,5	6,9%	1,9	,0%	-0,5	2,5%
	kis mértékben	9,8%	-0,8	13,8%	0,2	22,2%	0,9	12,7%
	közepes mértékben	31,7%	0,5	24,1%	-0,7	33,3%	0,3	29,1%
	nagy mértékben	24,4%	-1,2	37,9%	1,1	33,3%	0,2	30,4%
	teljes mértékben	34,1%	1,9	17,2%	-1,3	11,1%	-1,0	25,3%
Összesen		100,0%		100,0%		100,0%		100,0%

Khí-négyzet teszt			
	Érték	Szabadsági fok	Szignifikancia szint
Pearson Khí-négyzet	8,579[a]	8	,379
Érvényes esetek száma	79		
8 cella (53,3%) esetében van 5 alatti érték. A cellák minimumértéke 0,23.			

(A fehér hátterű cellákban az adjusted residual / kiigazított reziduálisok értékei láthatóak.)

27. sz. adattábla

Melyik programokon vett részt az Erasmusos félév alatt?		
	Említések száma	Az esetek alábbi százalékában került említésre
Erasmus Intenzív Nyelvtanfolyam (EILC)	13	16,3%
a fogadó egyetemen Erasmusos diákok eligazítása céljából szervezett orientációs héten	53	66,3%
a félév során Erasmusos diákok számára szervezett programokon	62	77,5%
egyik programtípuson sem vett részt	7	8,8%
Összesen	135	

28. sz. adattábla

Erasmusos diákközösségbe való integráció mértéke az alapján, hogy az ösztöndíjas részt vett-e az Erasmusos diákok számára szervezett programokon						
		Erasmusos programokon való részvétel				Összesen
		részt vett		nem vett részt		
Mennyire sikerült a beilleszkedés?	egyáltalán nem	1,4%	-0,3	,0%	-0,3	1,3%
	kis mértékben	8,3%	-4,1	66,7%	4,1	12,8%
	közepes mértékben	30,6%	0,7	16,7%	-0,7	29,5%
	nagy mértékben	31,9%	0,8	16,7%	-0,8	30,8%
	teljes mértékben	27,8%	1,5	,0%	-1,5	25,6%
Összesen		100,0%		100,0%		100,0%

Khí-négyzet teszt			
	Érték	Szabadsági fok	Szignifikancia szint
Pearson Khí négyzet	17,232[a]	4	,002
Érvényes esetek száma	78		
6 cella (60%) esetében van 5 alatti érték. A cellák minimumértéke 0,08.			

(A fehér hátterű cellákban az adjusted residual / kiigazított reziduálisok értékei láthatóak.)

29. sz. adattábla

Az Erasmusos félév alatt kötött ismeretségek számának százalékos megoszlása				
	külföldi Erasmusos ismerősök száma	**helybéli ismerősök száma**	**magyar ismerősök száma**	**baráti kapcsolatok száma**
0 fő	1,3%	2,7%	10,1%	5,3%
1-5 fő	32,9%	47,3%	67,1%	57,3%
6-10 fő	25,0%	23,0%	10,1%	25,3%
11-15 fő	9,2%	6,8%	6,3%	6,7%
16-20 fő	21,1%	4,1%	2,5%	1,3%
21-30 fő	7,9%	9,5%	3,8%	4,0%
30-45 fő	0,0%	5,4%	0,0%	0,0%
45 fő felett	2,6%	1,4%	0,0%	0,0%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Érvényes esetek száma	76	74	79	75
Érvénytelen esetek száma	5	7	2	6

(Az adattáblák összesítve lettek ábrázolva)

30. sz. adattábla

Külföldi diákokkal, helybéliekkel, magyarokkal az Erasmusos félév alatt köttett ismeretségek száma összesen					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	15 fő nél kevesebb	17	21,0	24,3	24,3
	16-30 fő	25	30,9	35,7	60,0
	31 - 45 fő	21	25,9	30,0	90,0
	46 - 60 fő	6	7,4	8,6	98,6
	60 főnél több	1	1,2	1,4	100,0
	Összesen	70	86,4	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	11	13,6		

Összesen	81	100,0		

31. sz. adattábla

Erasmusos ismeretségekből kialakuló baráti kapcsolatok aránya (barátságok száma / Erasmusos ismeretség összesen x 100)					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
Valid	10%	18	22,2	26,5	26,5
	20%	13	16,0	19,1	45,6
	30%	20	24,7	29,4	75,0
	40%	9	11,1	13,2	88,2
	50%	4	4,9	5,9	94,1
	60%	2	2,5	2,9	97,1
	80%	1	1,2	1,5	98,5
	100%	1	1,2	1,5	100,0
	Összesen	68	84,0	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	13	16,0		
Összesen		81	100,0		

32. sz. adattábla

Melyik játszik nagyobb szerepet következő utazásod helyszínének kiválasztásában?					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	az adott helyen Erasmusos ismerősöm lakik, akit meglátogathatok	34	42,0	44,7	44,7
	az adott helyre már régóta tervezek ellátogatni, számomra vonzó úti cél	42	51,9	55,3	100,0
	Összesen	76	93,8	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	5	6,2		
Összesen		81	100,0		

33. sz. adattábla

Volt-e már rá példa vagy tervezed-e, hogy a közel jövőben személyesen meglátogatod valamelyik Erasmusos félév során megismert külföldi ismerősödet (esetleg közösen utaztok valahová)?					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	igen, volt már rá példa / tervezem	62	76,5	78,5	78,5
	nem, nem volt rá példa / nem tervezem	17	21,0	21,5	100,0
	Összesen	79	97,5	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	2	2,5		
Összesen		81	100,0		

34. sz. adattábla

Ha egy Erasmusos félév során megismert külföldi ismerős meglátogatna Magyarországon, el tudnád-e szállásolni?					
		Eset szám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
Valid	igen, de csak ha megkér rá (magamtól nem ajánlanám fel)	10	12,3	12,5	12,5
	igen, magamtól felajánlanám, hogy nálam szálljon meg	67	82,7	83,8	96,3
	nem	3	3,7	3,8	100,0
	Összesen	80	98,8	100,0	
Érvénytelen adatok	NT/NV	1	1,2		
Összesen		81	100,0		

Az Erasmus program hivatalos logói

A kép forrása: http://radiowroclove.pl/wp-content/uploads/2009/09/erasmus_logo.jpg

A kép forrása: http://www.lexiophiles.com/top-study-abroad-programs/top-10-study-abroad-programs-italian

Az Erasmus Student Network (ESN) egyik hivatalos plakátja

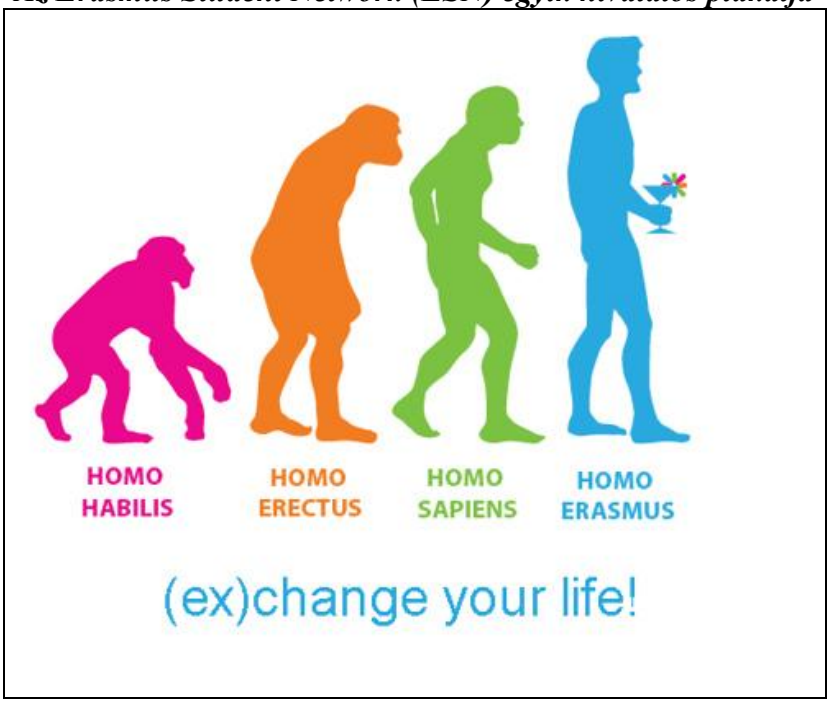

A kép forrása: http://1.bp.blogspot.com/_s6rXEHsL0RU/SZgyI7i3SsI/AAAAAAAAAUU/JUIUoE8-ztM/s400/homo+erasmus.jpg

A poznani Adam Mickiewicz Egyetem Erasmus plakátja:

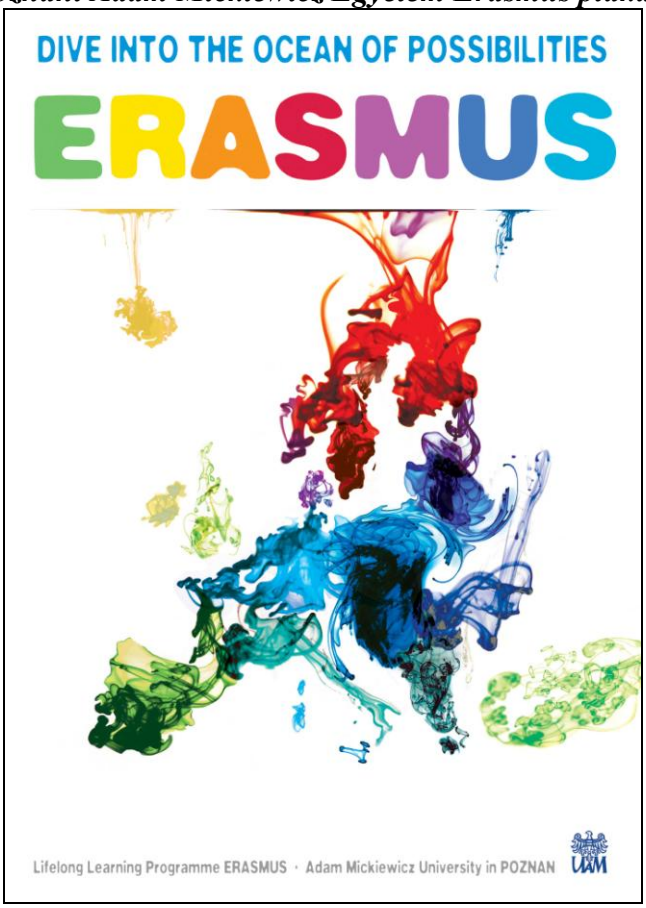

A kép forrása: http://amu.edu.pl/__data/assets/image/0005/63797/Erasmus_plakat_oceanOK1.jpg

XI. ZÁRADÉK

Kijelentem, hogy jelen munkát önállóan készítettem, saját szellemi termékem, és a megadottakon kívül semmilyen más segédeszközt nem használtam. Kijelentem továbbá, hogy munkám részben vagy egészben eddig sehol meg nem jelent, és hogy azt más szakon szakdolgozatként nem nyújtották/nyújtottam be.

Köszönöm konzulensem, Daróczi Gergely útmutatását és hasznos észrevételeit a kérdőív kidolgozása és szakdolgozat elkészítése során. Köszönöm a Nemzetközi és Pályázati Osztály munkatársainak, Kopasz Károlynak és Losoncz Melindának , hogy engedélyezték a kutatást, és rendelkezésemre bocsátották a volt Erasmus-ösztöndíjas hallgatók elektronikus elérhetőségét. Külön köszönöm a próbakérdezésben résztvevő ismerőseim értékes hozzászólásait a kérdések pontosításával kapcsolatban, és köszönöm az online kérdőívet kitöltő 81 Pázmányos hallgatónak, hogy vállalkoztak a kérdések megválaszolására.

Azokat a Magyarországon nehezen beszerezhető tanulmányokat, amelyekhez a prágai Erasmusos tanulmányaim során jutottam hozzá, és felhasználtam a szakdolgozatírás során, hozzáférhetővé tettem a szakdolgozathoz mellékelt CD-n.

2011. április 7.